

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KIRIKKALE İL MÜFTÜLÜĞÜNDE ÇALIŞAN KUR'AN KURSU
ÖĞRETİCİLERİNİN DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ
DEĞİŞEN KADIN POLİTİKALARINA YÖNELİK GÖRÜŞ VE
TUTUMLARI

ZÜLEYHA MERYEM CAN
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Hidayet TUKSAL

KIRIKKALE-2023

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KIRIKKALE İL MÜFTÜLÜĞÜNDE ÇALIŞAN KUR'AN KURSU
ÖĞRETİCİLERİNİN DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ
DEĞİŞEN KADIN POLİTİKALARINA YÖNELİK GÖRÜŞ VE
TUTUMLARI

ZÜLEYHA MERYEM CAN
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Hidayet TUKSAL

KIRIKKALE-2023

Züleyha Meryem CAN tarafından hazırlanan “KIRIKKALE İL MÜFTÜLÜĞÜNDE ÇALIŞAN KUR’AN KURSU ÖĞRETİCİLERİNİN DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ DEĞİŞEN KADIN POLİTİKALARINA YÖNELİK GÖRÜŞ VE TUTUMLARI” adlı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman:Dr. Öğretim Üyesi Hidayet TUKSAL

Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

İmza.....

Bu tezin kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Başkan:Doç. Dr. Selman YILMAZ

Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

İmza.....

Bu tezin kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Dr. Öğretim Üyesi Muhammed GÜNGÖR

Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

İmza.....

Bu tezin kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi: 06 /01/2023

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ETİK BEYANI

Kırıkkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Züleyha Meryem CAN

ÖZET

KIRIKKALE İL MÜFTÜLÜĞÜNDE ÇALIŞAN KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLERİNİN DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ DEĞİŞEN KADIN POLİTİKALARINA YÖNELİK GÖRÜŞ VE TUTUMLARI

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Hidayet TUKSAL

Ocak 2023, 154 Sayfa

Bu çalışmada Türkiye’de din hizmetlerinden sorumlu bir devlet kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığında özellikle 2000’li yıllardan sonra kadın politikaları konusunda yaşanan değişim ve kadın Kur’an kursu öğreticilerinin bu değişim sürecine yönelik görüşleri ele alınmıştır.

Birinci bölümünde Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla girilen değişim dönemiyle birlikte Diyanet İşleri Başkanlığının kuruluş süreci, kurumsal yapısı incelenmiştir. Özellikle son 20 yıla odaklanarak Diyanet İşleri Başkanlığının kadınlara yönelik hizmetleri ve kadın din görevlileri istihdamı konusunda geçirmekte olduğu değişim ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde özelde Diyanet’in genelde ise tüm toplumsal oluşumların kadınlarla ilgili mevcut politikalarını şekillendiren kavramlar olan ataerkil yapı, toplumsal cinsiyet ve bu algılara yön veren din, kültür gibi sosyal unsurlar incelenmiştir. Tarihi açıdan kadın hakları mücadelelerinin gelişim süreci ele alınarak konunun günümüzdeki yansımaları incelenmiştir.

Son bölümde ise Diyanet’in kadınlar konusunda değişen politikalarının kadın Kur’an kursu öğreticileri nezdinde nasıl karşılandığı ele alınmıştır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik yöntem esas alınmıştır. Kırıkkale İl Müftülüğünde görev yapan 20 Kur’an kursu öğreticisiyle yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle görüşmeler yapılmıştır. Veri analizi sürecinde içerik analizi yaklaşımı esas alınarak Kur’an kursu öğreticilerinin toplumsal cinsiyet algılarının, Diyanet’in benimsemekte olduğu bu politika değişimini yorumlamalarında nasıl bir tesire sahip olduğu incelenmiştir.

Çalışmada katılımcıların çoğunun Diyanet’te kadınlar konusunda başlayan bu süreci olumlu bir değişim olarak gördükleri, Diyanet’in kadınlara yönelik hizmetlerinin kadın hakları bilincine katkı sağladığını ve kadına yönelik şiddetle mücadelede bir farkındalık oluşturduğunu düşündükleri gözlemlenmiştir. Kadınlara yönelik hizmetlerin artmasının yanı sıra Diyanet’in kadın politikalarında gözlemlenen en önemli değişimin kadın yöneticilerin atanması olduğu görülmüştür. Katılımcıların Diyanet’in kadınlara yönelik bu değişim politikalarını olumlu bir gelişme olarak değerlendirdikleri ve kadınlara yönelik bu değişimin artması gerektiğini talep ettikleri gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Din Sosyolojisi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur’an kursu öğreticileri, Kadın politikaları, Toplumsal Cinsiyet.

ABSTRACT

OPINIONS AND ATTITUDES of QUR'AN COURSE TEACHERS IN KIRIKKALE PROVINCIAL MUFTI AGAINST THE CHANGING WOMEN POLICIES of THE PRESIDENCY of RELIGIOUS AFFAIRS

Kırıkkale University

Institute Of Social Sciences

Department of Philosophy and Religious Sciences

Supervisor: Dr. Hidayet TUKSAL

January 2023, 154 pages

In this study, the change in the Presidency of Religious Affairs, which is a state institution responsible for religious services in Turkey, especially after the 2000s in terms of women's policies and the views of female Qur'an course instructors on this change process are discussed.

In the first part, the establishment process and the institutional structure of the Presidency of Religious Affairs are analysed together with the period of change entered with the establishment of the Republic of Turkey. Focusing especially on the last 20 years, the change that the Presidency of Religious Affairs has been undergoing in terms of its services for women and the employment of women religious officials has been discussed.

In the second part of the study, patriarchal structure, gender and social elements such as religion and culture that shape these perceptions are analysed. From a historical perspective, the development process of women's rights struggles is discussed and the reflections of the issue today are analysed.

In the last part, how the changing policies of the Diyanet/Diyanet, the Presidency of Religious Affairs) on women are received by female Qur'an course instructors is discussed. Phenomenological method, one of the qualitative research designs, was used in the study. Semi-structured interviews were conducted with 20 Qur'an course instructors working in Kırıkkale Provincial Mufti's Office. In the data analysis process, the content analysis approach was taken as a basis and it was examined how the gender perceptions of the Qur'an course instructors had an effect on their interpretation of this policy change adopted by the Diyanet.

In the study, it was observed that most of the participants saw this process that started in the Religious Affairs as a positive change, and that they thought that the Diyanet's services for women contributed to the awareness of women's rights and created an awareness in the fight against violence against women. In addition to the increase in services for women, the most important change observed in the women's policies of the Diyanet was the appointment of women administrators. It was observed that the participants evaluated this change in Diyanet's policies towards women as a positive development and demanded that this change towards women should increase.

Key words: Sociology of Religion, Presidency of Religious Affairs, Qur'an course instructors, Policies toward women, Gender.

TEŞEKKÜR

Araştırmama katkı sağlayan Kırıkkale İl Müftülüğüne ve değerli meslektaşlarım Kur'an kursu hocalarına vakit ayırıp, kıymetli görüşlerini bildirdikleri için teşekkür ediyorum.

Çalışmam boyunca bilgisi ve tecrübesiyle tezimi yönlendiren, geri bildirimler ve düzeltmelerle araştırmanın seyrine müdahil olan danışman hocam Sayın Hidayet TUKSAL'a şükranlarımı sunarım.

Ayrıca yüksek lisans dersleriyle bana çok büyük katkılar sağlayan hocalarım Dr. Öğrt. Üyesi Fatıma Zeynep BELEN'e, Dr. Öğrt. Üyesi Muhammed GÜNGÖR'e ve Doç. Dr. Şevket ÖZCAN'a çok teşekkür ederim.

Son olarak bu zorlu süreçte hep yanımda olan desteklerini hiç esirgemeyen annem Münteha CAN'a, babam Yusuf CAN'a ve kardeşlerime binlerce kez teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

Sayfa

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ	x
1. GİRİŞ	12
1.1. Tezin Konusu	13
1.2. Tezin Amacı ve Önemi	16
1.3. Kapsam ve Sınırlılıklar	17
1.4. Veri Toplama Aracı	18
1.5. Araştırma Yöntemi	18
2. MODERN ÇAĞIN TARTIŞMA KONUSU DİN,DİYANET İŞLERİ	
BAŞKANLIĞI ve DEĞİŞEN KADIN POLİTİKALARI	19
2.1. Teori ve Pratikte Din	19
2.2. Kültür, Modernite ve Din İlişkisi	21
2.3. Yeni Türkiye’de Din.....	24
2.4. Yeni Türkiye’de Din Hizmetleri: Diyanet İşleri Reisliği	26
2.5. Din Hizmeti ve Kadın Görevlilerin Tarihsel Arka Planı: İslami İlim Geleneğinde Kadınlar	28
2.6. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Hizmet Sahasında Kadınlara Yönelim.....	32
2.7. Tarihte ve Günümüzde Kadın-Cami İlişkisi	37
2.8. Diyanet İşleri Başkanlığında Kadın Personel İstihdamı	39
3. TOPLUMSAL CİNSİYET, ATAERKİL YAPI ve İSLAM YORUM	
GELENEĞİNDE ATAERKİL ETKİLER.....	47
3.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet	47
3.2. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Oluşumunda Antropolojik İzler	48
3.3. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Oluşumunda Ataerki Kavramı.....	49
3.4. Kadın Hakları Mücadelesinden Toplumsal Cinsiyet Tartışmalarına	51
3.5. Türkiye’de Kadın Haklarının Gelişimi ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları ..	54

3.6. İslam ve Feminizm, İslami Yorum Kültüründe Ataerkil İzler	59
4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	62
4.1. Araştırmanın Modeli.....	62
4.2. Çalışma Grubu.....	62
4.3. Veri Toplama Aracı	64
4.4. Veri Toplama Süreci.....	64
4.5. Veri Analizi.....	65
4.6. Güvenilirlik ve Geçerlik	66
5. BULGULAR ve YORUMLAR.....	67
A. DİYANET'İN KADINLARA YÖNELİK HİZMETLERİ ve KADINLARIN TOPLUMSAL YÖNDEN KALKINMASINDAKİ ROLÜ	67
A.1. Diyanet'in Kadınlara Hizmetleri	68
A.2. Diyanet Hizmetlerinin Kadınların Toplumsal Rollerine Katkısı.....	72
A.3. Diyanet Hizmetlerinin Kadınların Hakları Konusunda Bilinçlenmesine Katkısı	78
A.4. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Diyanet'in Rolü.....	84
B. DİYANET'İN KADIN POLİTİKALARINDAKİ DEĞİŞİMLER VE SEBEPLERİ.....	88
B.1. Kadınlara Yönelik Çalışmalarla İlgili Değişimler	88
B.2. Kadın Din Görevlileriyle İlgili Değişimler	92
B.3. Diyanet'in Kadın Politikalarındaki Değişimin Sebepleri	98
C. DİN HİZMETLERİNDE KADIN GÖREVLİLERİN SAYI VE GÖREVLERİNE YÖNELİK GÖRÜŞLER	104
C.1. Din Hizmetlerinde Kadın Görevlilerin Sayılarına Yönelik Görüşler	105
C.2 Din Hizmetlerinde Kadın Personelin Görev Alanının Genişlemesine İlişkin Görüşler	110
C.4. Kadın Din Görevlilerinin Cinsiyetleriyle İlgili Karşılaştıkları Tutumlar	119
D. DİYANET'İN YÖNETİCİ KADROLARINDA KADINLAR VE KADIN KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLERİN GÖRÜŞLERİ	122
D.1. Kadınların Diyanet'te Yönetici Olarak Çalışması Hakkında Görüşler	123

D.2. Kadınların Yönetici Kadrolarında Az Olmasının Sebepleri	128
D.3 Kadın Din Görevlilerinin Yönetici Olma Düşünceleri.....	133
D.4. Kadın Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Hakkındaki Görüşler	138
D.5. Müftü Yardımcılarının Kadın Olması Hakkında Görüşler	139
TARTIŞMA.....	144
SONUÇ.....	149
KAYNAKLAR.....	154
EKLER.....	162

ÇİZELGELER DİZİNİ

Sayfa

2.1. Kur'an kurslarına katılım sayıları ile hac ve umreye katılım sayıları.....	36
2.2. DİB Merkez Teşkilatı kadın kadro sayıları (Memur)	42
2.3. DİB Merkez Teşkilatı kadın kadro sayıları (Sözleşmeli)	43
2.4. DİB Taşra Teşkilatı kadın kadro sayıları (Memur).....	45
2.5. DİB Taşra Teşkilatı kadın kadro sayıları (Sözleşmeli)	46
2.6. DİB Taşra Teşkilatı kadın kadro sayıları (Geçici)	46
2.7. DİB kadın personel oranları	46
4.1. Katılımcılara ait kişisel bilgiler.....	64
5.1. Diyanet'in kadınlara yönelik hizmetlerine görüşler	69
5.2. Diyanet'in kadınların toplumsal rollerine katkısına dair görüşler	74
5.3. Diyanet'in kadınları hakları konusunda bilinçlendirmesine dair görüşler	78
5.4. Kadına yönelik şiddetle mücadelede Diyanet'in rolüne dair görüşler	82
5.5. Kadınlara yönelik çalışmalarla ilgili değişimlere dair tutumlar	85
5.6. Kadın din görevlileriyle ilgili değişimlere yönelik görüşler	92
5.7. Diyanet'in kadın politikalarındaki değişim sebeplerine dair görüşler	100
5.8. Kadın görevlilerin sayılarına yönelik görüşler	106
5.9. Din hizmetlerinde kadın personelin görev alanının genişlemesine dair görüşler.....	110
5.10. Müftülüklerde kadın memurların çalışmasıyla ilgili görüşler	115
5.11. Kadın din görevlilerinin cinsiyetleriyle ilgili karşılaştıkları tutumlar.....	119
5.12. Kadınlara Diyanet'te yönetici olarak çalışması hakkında görüşler.....	123
5.13. Kadınların yönetici kadrolarında az olmasının sebeplerine dair görüşler	128
5.14. Kadın din görevlilerinin yönetici olma düşünceleri	133
5.15. Kadın Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı hakkındaki görüşler	138
5.16. Kadın Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı hakkındaki görüşler	140

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale
A.Ü.İ.B.F.	Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi
A.Ü.İ.F.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÇSHB	Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ADRB	Aile ve Dini Rehberlik Bürosu
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
C	Cilt
C.Ü.	Cumhuriyet Üniversitesi
CEDAW	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi
çev	Çeviri
Der.	Derleyen
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
DİYK	Din İşleri Yüksek Kurulu
Dr.	Doktor
ed.	Editör
Hız.	Hazreti
K.K.Ö.	Kur'an kursu öğreticisi
KADES	Kadın Destek Programı
KETEM	Kanser Erken Teşhis Tarama ve Eğitim Merkezi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KSGM	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
KYK	Kredi Yurtlar Kurumu
Prof.	Profesör
s	Sayfa
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TKB	Türk Kadınlar Birliği
Uzm.	Uzman
v.	Vefat
v.d.	Ve diğerleri
V.H.K.İ.	Veri hazırlama ve kontrol işletmenliği
Yard.	Yardımcısı
ZC	Zabıt ceridesi

1. GİRİŞ

Asırlardır iki zıt kutup olarak kabul edilen kadın ve erkek birbirlerinden çok farklı iki cins olarak tanımlanmıştır. Bu farklılık ilk başta biyolojik olarak iki cinsin birbirinden ayrılığına dayandırılrsa da kültür, gelenek, din gibi unsurlarla şekillenen sosyal etmenler de bu farklılığı kuvvetlendirerek, oluşturduğu sosyal rolleri, biyolojik bir unsur gibi varlığın bir parçası olarak kabul edilir hale getirmiştir.

Anne karnında tamamen biyolojik bir süreçle belirlenen cinsiyet ile kişi, doğum anından itibaren sosyalizasyon sürecine girer. Bireyin dünyaya gelmesiyle birlikte içine doğduğu kültür, gelenek, din gibi sosyal unsurlarla biyolojik cinsiyet üzerine yeni özellikler ve roller yüklenir. Bu rollerin toplum tarafından zamanla katı bir şekilde sahiplenilmesiyle adeta cinsiyetin biyolojik unsurları olarak değişmez ve dokunulmaz bir alana taşınır. İşte modern dönem ile başlayan toplumsal cinsiyet tartışmalarının zeminini oluşturan bu algı, kadın hakları savunucularının itirazları ile değiştirilmeye çalışılarak toplumsal düzeyde eşit ve adil bir tavır talep edilmektedir.

Ortaçağın sona ermesiyle birlikte Avrupa, Reform ve Rönesans ile bir kırılma evresi yaşamış ve köklü bir değişim süreci Avrupa'dan tüm dünyaya yayılmıştır. Kilise'nin etkisinin sarsılmasıyla skolâstik düşünce yerini bilime bırakmış, hak ve özgürlük alanındaki gelişmeler dünyayı yeni bir düzene sokmuştur. Temel hak ve özgürlük mücadelesi ile birçok hak elde edilse de Badinter'ın ifadesiyle "*İnsan hakları mı? Erkeklerin hakları mı?*" sorusu kaçınılmaz hale gelmiştir.¹ Bu dönemde erkekler, temel insan hak ve özgürlükleri için canla başla mücadele etseler de kadınların bu haklardan yararlanması konusunda gönülsüz davranmışlardır.

Sanayileşme ile girilen yeni dönemde kadınların çalışma hayatına atılmasıyla özel alandan kamusal alana giriş kapıları açılmış, bu durum aile içindeki rol dağılımlarının da tartışılmaya açılmasına sebep olmuştur. Sanayi Devrimi ile insan gücüne duyulan ihtiyacın üretim hızıyla paralel bir şekilde artması kadınların da ev dışı işlerde çalışmasını mecbur kılmıştır. Bu döneme kadar sıkı bir kamusal alan/

¹ Elisabeth Badinter, **Biri Ötekidir**, çev. Şirin Tekeli Afa Yayınları, İstanbul, 1992, s. 159.

özel alan ayrımı ile görev dağılımları belirlenen kadın ve erkeklerin aile içi görevleri sorgulanmaya başlamıştır. Kamusal alana hâkim olan erkeklerin ev dışı görevleri pek fazla değişmese de asıl mesele kadınların da ev dışında çalışmasıyla çocuk ve ev hizmetleri konusunda ortaya çıkmıştır. Erkeklerle aynı işlerde çalışmasına rağmen eşit ücret ve haklardan yararlanamamalarının yanı sıra ev işlerinin ve çocuk bakımının hala sadece kadınların sorumluluğunda olması, kadınların adalet ve eşitlik isteklerinin önemli temalarını oluşturmuştur.

Kadınların bu hak arayışları sadece Avrupa ile sınırlı kalmamıştır. Modernleşme ve sanayileşme pek çok unsuru değişime tabi tuttuğu gibi İslam dünyasında da değişimi beraberinde getirmiş ve kadın hakları için de mücadele verilmiştir. Osmanlı'da modernleşme adımlarından olan Tanzimat Dönemi ile kadın haklarının tartışılmaya başlandığı ve dönemin Avrupa'da eğitim görmüş 'aydın' erkekleri tarafından modernleşmenin tek cinsiyetle yürütülmesinin mümkün olamayacağı, kadınların da erkeklerle birlikte modern dünyaya ayak uydurmaları gerektiğinin savunulduğu görülmektedir. Siyasi tartışmalarla geçen bu dönemin ardından Cumhuriyet Dönemi'nin yeni politikalarıyla modernleşme batılılaşma ile bir tutulmuş ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde batılılaşmanın vitrini olarak kadınlar ön plana çıkarılmıştır. Ancak bu göstermelik kazanımlarla yetinmeyen Nezihe Muhiddin ve arkadaşları gibi kadınların çabasıyla kadın hakları mücadelesi farklı boyutlarla devam etmiştir.²

Kimi zaman kadın hakları savunusu, kimi zaman feminizm ya da 80'li yıllardan itibaren toplumsal cinsiyet eşitliği gibi farklı isimler verilse de kadın hakları mücadelesini konu alan kadın faaliyetleri sosyal bilimlerin dikkatini çeken bir konu olmuştur. Din sosyolojisi alanında kadın dindarlığına yönelik pek çok araştırmanın yapılıyor oluşu ve "kadın dindarlığı" şeklinde bir kavramsallaştırmanın ortaya çıkması bu ilginin göstergeleri olarak okunabilir.

1.1. Tezin Konusu

Türkiye'de İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak alanıyla ilgili işlerini yürütmek, halkı dini konularda bilgilendirmek ve dini kurumların idaresini

² Serpil Sancar, **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.80-90.

sağlamakla yükümlü olan Diyanet İşleri Başkanlığı³ bütün hizmet alanlarında erkek görevlilerin hâkim olduğu bir kamu kuruluşu olarak hizmet verirken, 2000’li yıllarla birlikte bir değişim sürecine girmiş, yavaş yavaş kadın meslek elemanları da din hizmetleri sahasında görev almaya başlamışlardır. Yönetici kadrolarında kadınlara da yer verilmeye başlandığı bu değişim döneminde kadın personel sayısında önceki dönemlere kıyasla büyük bir artış sağlanmıştır. Diğer kamu kurumlarının aksine uzun yıllar sadece erkek memurların görev aldığı Diyanet İşleri Başkanlığında göze çarpan bu gelişmelerin, kadın din görevlileri tarafından nasıl karşılandığı ve ne derecede benimsendiği merak uyandırmaktadır. Pek çok çalışmaya konu edilen Diyanet’i kadınlar açısından ele alan çalışmaların yeterli olmadığı görülmektedir. Nitekim Diyanet’in değişen kadın politikaları konusunda bu politikalardan en çok etkilenen kadın din görevlilerin görüş ve tutumlarının tespit edilmesine yönelik bu tezin alandaki veri eksikliğine bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu sebeple, Diyanet İşleri Başkanlığında ortaya çıkan bu değişim sürecinin Kırıkkale Müftülüğüne bağlı olarak çalışan kadın Kur’an kursu hocaları üzerindeki tesirlerini araştırarak ortaya koymak tezimizin ana konusunu teşkil etmektedir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Diyanet İşleri Başkanlığının kuruluş süreci ve kurumsal yapısı incelenerek, başlangıç aşamasında ve daha sonraki dönemlerde nasıl bir kadın politikası takip ettiği ele alınmıştır. Ayrıca bu politikalarda belirgin değişimlerin olduğu son 20 yıla odaklanılarak alanda yapılmış araştırmalardan, tezlerden, istatistiksel verilerden ve resmi raporlardan yararlanılarak kadın politikası konusundaki değişimler ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde toplumsal cinsiyet meselesi bağlamında ortaya çıkan kavramlardan cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ataerkil yapı, din ve kültür ilişkisi ele alınmış; Türkiye’de kadın haklarının gelişim seyrini ortaya koyan çalışmalar ışığında meselenin günümüzdeki konumu değerlendirilmiştir.

Son bölümde ise bütün bu değişimleri kadın din görevlilerinin gözünden yorumlamak amacıyla yapılan alan çalışmasının bulguları ele alınmıştır. Kırıkkale İl Müftülüğüne bağlı 20 kadın Kur’an kursu öğreticisiyle katılımcı gözlem ve derinlemesine mülakat teknikleriyle yapılan görüşmeler neticesinde kadın din

³ “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun”, **Resmî Gazete 12038** (22 Haziran 1965), Kanun No. 633, Erişim 03 Temmuz 2022, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12038.pdf>

görevlilerin Diyanet İşleri Başkanlığının kadın politikalarını nasıl değerlendirdikleri ve toplumsal cinsiyet algıları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Literatürde pek çok açıdan araştırmalara konu olan Diyanet İşleri Başkanlığını kadınlar açısından ele alan çalışmaların yeterli olmadığı görülmektedir. Diyanet ile ilgili literatüre baktığımızda önemli çalışmalardan biri olarak Gözaydın tarafından 2009 yılında yayımlanan “*Diyanet Türkiye’de Dinin Tanzimi*” kitabı karşımıza çıkmaktadır. Diyanet’in kuruluş sürecini, kurumsal yapısını ele alan eserde Diyanet ile ilgili tartışmalara da yer verilmiş ve mevcut sorunlar geniş olarak yer almıştır. Gözaydın çalışmasında Diyanet’i kadın personel açısından ele almış olsa da bu bölümün, geniş ve kapsamlı bir çalışma olan eserde çok az yer bulduğu görülmektedir.⁴

Diyanet İşleri Başkanlığında kadın görevlilerin çalışma hayatındaki durumlarını ve yaşadıkları problemleri ele alan Pak tarafından 2010 yılında hazırlanmış olan “*Din Hizmeti Sunan Kadınların Çalışma Hayatındaki Konumu (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*” isimli yüksek lisans tezi alandaki sayılı çalışmalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵

Diyanet’i tarihsel olarak ele alan ve Diyanet’in kadınlarla ilgili geçirmiş olduğu değişimi anlamamıza katkıda bulunan yüksek lisans ve doktora tezlerinden faydalanılmıştır. Bu doğrultuda Özcan tarafından 2014 yılında yayımlanan “*Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat (1938-1950)*”,⁶ Toprak’ın 2017 yılında yayımlanmış olduğu “*Diyanet İşleri Başkanlığı –Türkiye Cumhuriyeti’nde İslam’ın Kurumsal Statüsü- (1924-1950)*” gibi çalışmalar kurumsal olarak Diyanet’i ele alan kapsamlı çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özkul’un “*Din Adamlarının Toplum Hayatına Etkileri: Emet Örneği 1923 – 1999*”⁷ isimli yüksek lisans tezi ise Diyanet içerisinde kadınlara sunulan hizmetlere ve kadın din görevlileriyle ilgili bilgilere ulaşmamıza yardımcı olan çalışmalardan biridir.

⁴ İştah Gözaydın, *Diyanet Türkiye’de Dinin Tanzimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.

⁵ Sebil Sultan Pak, *Din Hizmeti Sunan Kadınların Çalışma Hayatındaki Konumu (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2010.

⁶ Zeynep Özcan, *Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat (1938-1950)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2014.

⁷ Aliye Özkul, *Din Adamlarının Toplum Hayatına Etkileri: Emet Örneği 1923 – 1999*, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2018.

Sancar'ın editörlüğünde hazırlanarak 2018 yılında yayımlanan “*Din Hizmetlerine Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması*”⁸ isimli çalışma da Diyanet’i toplumsal cinsiyet eşitliği açısından ele alan önemli bir çalışmadır.

1.2. Tezin Amacı ve Önemi

Din hizmetlerinde tek bir cinsiyet üzerinde yoğunlaşarak toplumsal kalkınmaya katkı sağlayabilmek mümkün görünmemektedir. Kadın-erkek, yaşlı-genç ayrımı yapmadan geniş bir kesime hitap etme amacında olan Diyanet’in sadece erkek din görevlileriyle bu hedefe ulaşamayacağı aşîkârdır. Bu yüzden kadın din görevlilerinin varlığının Diyanet içerisinde büyük önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda tez sürecinde Diyanet İşleri Başkanlığının gerek hizmet verilen kesim gerekse çalışan kadrosu bağlamında kadın politikalarında köklü değişimlere yönelmesinin sebepleri ele alınmıştır.

Tezin amacı Diyanet İşleri Başkanlığını bu değişim sürecine yönelten etmenleri, günümüzde yürütölen kadın politikalarını ve kadın din görevlilerinin değişen kadın politikalarına karşı tutumlarını analiz etmektir. Ayrıca kadın din görevlilerinin Diyanet’in değişen kadın politikaları konusunda görüş ve tutumlarında belirleyici olan toplumsal cinsiyet algıları da ortaya konulmak istenmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığının girmiş olduğu bu değişim sürecinin arka planında sadece politik yönlendirmelerin etkili olduğu ve kadın erkek eşitliği politikalarının yer aldığını iddia etmek pek mümkün görünmemektedir. Aksine kadınlara ve kız çocuklarına yönelik hizmetlerdeki artış ve çeşitlenme doğrultusunda kadınların bu hizmetlerden erkeklere göre daha fazla oranlarda yararlanıyor olması, arz ve talep koşullarında birbirini besleyen bir durum yaratmış, kadın personel sayısında artışı bir zorunluluk haline getirmiştir. Sayıları gittikçe artan İlahiyat ve İslami İlimler Faköltezi mezunlarının istihdam ihtiyacının da bu artışta rol oynadığı düşünülebilir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin diğeri kurumlarından ayrılarak uzun bir süre sadece erkeklerin söz sahibi olduğu bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığının, yakın bir döneme kadar hem din görevleri açısından hem hizmet sunduğu kesim açısından

⁸ Mine Yıldırım v.d. **Din Hizmetlerine Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması**, Ed. Serpil Sancar, CEİD Yayınları, Ankara, 2018.

kadınları daha geri planda tuttuğunu söylememiz mümkündür. Dindar ya da seküler görüşe sahip bazı kesimler tarafından varlığı sorgulanarak pek çok çalışmaya konu olan Diyanet'i kadınlar açısından ele alan çalışmaların ise çok az olduğu gözlemlenmiştir. Diyanet'in kadın politikalarında değişime dikkat çeken bazı çalışmalar olsa da konuyu derinlemesine ele alarak, kuruluşundan bu yana Diyanet'in kadınlar konusunda benimsemiş olduğu politikaları ele alan ve bu politikaların kadın erkek eşitliği tartışmalarının yoğun bir şekilde tartışıldığı günümüzde gelmiş olduğu durumu inceleyen çalışmaların yeterli olmadığı görülmüştür. Ayrıca geleneksel kodların baskın bir şekilde toplumsal hayatı yönlendirdiği Kırıkkale ilinde çalışan Kur'an kursu öğreticileriyle Diyanet'i kadınlar bağlamında analiz eden hiçbir araştırmaya rastlanmamıştır.

Bu yüzden araştırma, geleneksel ataerkil anlayışların etkin olduğu Kırıkkale ilinde görev yapan, halk ile doğrudan teması çok kuvvetli olan Kur'an kursu öğreticilerinin, Diyanet İşleri Başkanlığının değişmekte olan kadın politikalarına karşı tutumlarını ele alarak, katılımcıların toplumsal cinsiyet algılarının bu tutumları üzerindeki etkisini ortaya koyan tek çalışma olması hasebiyle önem arz etmektedir.

1.3. Kapsam ve Sınırlılıklar

Diyanet İşleri Başkanlığının 2000 yılından itibaren kadın politikaları ve kadın konusundaki çalışmalarında ortaya çıkan değişimler, Diyanet'i bu değişime ve kadın konusunda çalışmalara yönelten unsurlar ve bu değişimler konusunda kadın din görevlilerinin geliştirdikleri görüş ve tutumlar tezin kapsamını oluşturmaktadır.

Araştırma yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat tekniğiyle gerçekleştirilmesinden ötürü Kırıkkale ilinde Kırıkkale il Müftülüğüne bağlı olarak çalışan 20 kadın din görevlisi ile sınırlandırılmıştır.

1.4. Veri Toplama Aracı

Araştırma evreni Kırıkkale İl Müftülüğünde görev yapan, Diyanet'in kurumsal yapısına hâkim olduğu düşünülen kadrolu ve 4/B sözleşmeli 20 kadın Kur'an kursu öğreticisinden oluşmaktadır. Özellikle Diyanet'in son 20 yılda benimsemiş olduğu kadın politikalarına odaklanan araştırmada kadın Kur'an kursu öğreticilerinin Diyanet'in değişen kadın politikalarını nasıl değerlendirdikleri üzerinde durulmuştur. Kadın din görevlisi sayısındaki görüşleri, cinsiyetleriyle ilgili gördükleri tutumlar ve kadın yöneticiler ile ilgili görüşleri gibi konular üzerinde durularak kadın din görevlilerinin Diyanet'in değişen kadın politikalarına karşı tutumlarının toplumsal cinsiyet algılarıyla olan bağlantısı irdelenmeye çalışılmıştır.

1.5. Araştırma Yöntemi

Kırıkkale İl Müftülüğünde görev yapan kadın Kur'an kursu öğreticilerinin Diyanet'in değişen kadın politikalarına yönelik tutum ve görüşlerini ele almak amacıyla yaşları 21-50 üstü olan toplam 20 Kur'an kursu öğreticisiyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma tekniği kullanıldığı için ulaşılan sonuçların kesin yargılar olması beklenmemekle beraber Diyanet'te görev yapan kadın Kur'an kursu öğreticilerinin genel düşünce yapısını ortaya koyması itibarıyla anlam taşıdığı düşünülmektedir.

Araştırmada görünen durumun arkasındaki gerçekliğe ulaşabilmek amacıyla fenomenolojik yöntem kullanılmıştır. Bulgular veri analizi tekniğiyle incelenerek teorik bölümde ulaşılan bilgiler ışığında sosyolojik bakış açısıyla değerlendirilmiş ve elde edilen bulgular daha önce literatürde yapılan çalışmalarda ortaya çıkan bulgularla kıyaslanarak tartışılmıştır.

2. MODERN ÇAĞIN TARTIŞMA KONUSU DİN, DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI ve DEĞİŞEN KADIN POLİTİKALARI

2.1. Teori ve Pratikte Din

Reform ve Rönesans ile birlikte girilen yeni dünya düzenin en çok sarstığı alanların başında din gelmektedir. Reform, XVI. yüzyılda Katolik Kilisesi'ne karşı başlatılan bir hareket olsa da etkileri sadece Hristiyan âlemiyle sınırlı kalmamış tüm dünyada dine yeni bir gözle bakılmaya başlamasına sebep olmuştur.

Durkheim, hemen hemen bütün toplumsal kurumların din kaynaklı olduğunu bunun sebebinin ise toplum olgusunun dinin ruhu olmasına bağlar.⁹ Modern dünyada etki ve boyutları değişse de din hala toplumun vazgeçilmez unsurlarından biri olarak devam etmektedir. Din olgusu sekülerizmin etkisiyle hukuksal alanda etkisini kaybetse de hala hayata bakışı etkileyen bir etmen olarak işlevini yerine getirmektedir. XIX. Yüzyılda bazı kesimlerce her ne kadar din can çekişmekte olan bir olgu olarak görülse de XX. yüzyılda din araştırmaları oldukça ilgi gören bir alan haline gelmiştir. Nitekim ortaya çıkan yeni dini hareketler ve bu hareketlerin dünya çapındaki etkileri bu alanı ele almaya mecbur bırakmıştır da denilebilir. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülen köklü değişimler, din sosyologlarının dinin kökenine ilişkin yaptıkları tartışmalardan çok günümüz toplumlarının din problemlerini ele almalarını sağlamıştır. Bu minvalde modern toplumlarda dinin konumu, işlevleri, çağdaş insanın bireysel din ve dindarlık algıları, din ile şekillenen tutum ve davranışlar, örf ve adetler gibi çok çeşitli araştırma alanları din sosyolojisinin ilgi alanına girmiştir.¹⁰

Din, yalnızca insanın aşkın ve manevi yapısıyla sınırlı bir olgu değildir; ibadet boyutunun yanında pek çok işlevle birlikte insanın hayatına ve çevresine karşı bir anlamlandırma mekanizması sunar. Böylelikle her din kendisine has yapısıyla

⁹ Emile Durkheim, **Ahlak ve Toplum**, çev. Duygu Çenesiz, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 203-204.

¹⁰ Ünver Günay, **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2012. s. 168-182.

mensuplarının hem bireysel hem toplumsal yaşamını bir yandan anlamlandırırken bir yandan kurallar sistemiyle yönlendirir.¹¹

Din olgusunu fenomenolojik ve sistematik bir bakış açısıyla ele almayı amaçlayan Wach, dini tecrübenin ortaya konuluş tarzını, teorik (inanç), pratik (ibadet) ve sosyolojik (cemaat) olarak üçlü bir ayrım ile almıştır. Her biri birbirini etkileyen ve birbiriyle şekillenen bu üç unsurda, dinin kendine has yapısıyla belirlenen teorik ve pratik aşama yani iman ve amel alanı ile sosyolojik alan tamamlanır.¹² Her ne kadar sekülerizmin etkisiyle günümüz toplumlarında ferdiyetçi bir din anlayışı yaygınlaşsa da yine de din, bireyler arasında güçlü bir bağ kurarak dini cemaati oluşturur. Toplumun bütünleşmesi insanlar arasındaki din bağı ile sağlanır.¹³ Cemaatle bütünleşen din anlayışı toplumun din harici olgulara da bakışını büyük ölçüde etkiler.

Oluşturduğu “zihniyet” neticesinde her din, insanların hayata bakışını şekillendirerek ideoloji, aile, eğitim gibi pek çok hayati faktöre karşı tutumlarını belirler. Böylece din, pasif inanç ve ritüellerden öte toplumu dönüştüren aktif bir unsur olarak karşımıza çıkar.¹⁴ Dinler, oluşturdukları bu zihniyet ile toplumu değiştirdikleri kadar toplumsal unsurlardan da etkilenen kurumlardır. Her insanın zihin dünyasında hususi formlar bulan din; kültür, gelenek, örf, eğitim, ekonomi gibi pek çok toplumsal unsuru biçimlendirirken aynı zamanda bu toplumsal unsurlardan etkilenir.

Bu durum din ve toplum ilişkisinin tek yönlü olmadığını da bir göstergesidir. Zira görüldüğü gibi dinler toplumları şekillendirirken toplum da dini yorumlama ve algılama biçimiyle etkilemekte, bu suretle toplumun kadına bakışı dine enjekte edilerek kutsal bir forma ulaşmaktadır.

Din, her insanın anlam dünyasında farklı bir önelliğe sahip olduğu gibi kadın ve erkeğin bakış açısından da farklı bir anlama ulaşabilmektedir. Nitekim toplumsal koşullara göre farklı yorumlarla şekillenen din, teori ve pratikte farklılaşabilmektedir. Bu durum cinsiyetler arasında dini anlayış ve yaşayışta farklılıklar meydana getirebilmektedir. Ayrıca dini öğretilerin değişime uğramadan ilk günkü haliyle

¹¹ Asım Yapıcı, “Bireysel ve Toplumsal Hadiselere Sebep Atfetmede Dinin Rolü”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.3, Sayı 1, 2003.

¹² Joahim Wach, **Din Sosyolojisi**, çev. Ünver Günay, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s. 45.

¹³ Günay, a.g.e. s. 251.

¹⁴ Hans Freyer, **Din Sosyolojisi**, çev. Turgut Kalpsüz, A.Ü.İ.F Yayınları, Ankara, 1964, s. 71.

kalmadığı bilinen bir gerçektir. Dini uygulamalar ve yorumlar toplumsal unsurlardan ve siyasal yönelimlerden, ekonomik ortamdan ve daha birçok faktörden etkilenecek yeni anlamlar kazanabilmektedir.¹⁵

Görüldüğü gibi din ve toplum pek çok yönden birbiriyle ilişkili bir yapıya sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde toplumsal unsurlarla dinin kaynaşması sosyal değişme ve din ilişkisiyle oluşmaktadır diyebiliriz. Sosyal değişim ve din ilişkisi hem bir çatışmayı hem bir zorunluluğu beraberinde getirmektedir. Esasen dinler, toplumsal değişmeyi frenleyen, dinin topluma yerleştirdiği değerler sistemini korumayı amaçlayan kurumlardır. Weber'in "peygamber" ve "rahip" tipleri üzerinden verdiği örnek dinde sosyal değişimin yaşanma sürecini de ortaya koymaktadır. Peygamber mevcut statükoya başkaldırı ile değişime çağırırken rahip, peygamberin kurduğu düzeni korumaya ve değişimi en alt seviyede tutmaya çalışır. Ancak sosyal değişim ilerleyen kuşaklara ve farklı kültürlerle yayılım süreci din için bir zorunluluktur. Her din, ana prensiplerini saf haliyle muhafaza etme emeline olmakla birlikte pratikte meydana gelen yeni durumlar değişimi mecbur kılmaktadır. Zira İslam tarihi ve günümüz İslam toplulukları ele alındığında "içtihat kapısının kapanması" ve yeniliğin "bid'at" olarak kabul edilmesinin olumsuz sonuçlar doğurduğu ortadadır.¹⁶

2.2. Kültür, Modernite ve Din İlişkisi

Mardin kültür kavramını toplumun sembolleşmiş modelleri ile bu modelleri sınırlayan maddi imkânlar olarak açıklamaktadır. Toplumu hem sınırlandıran hem şekillendiren bir olgu olan kültür, anlamlar ve semboller ile muhafaza edilir. Bu sembollerin anlaşılmasını sağlayan, soyut fakat biçimlendirici kültürel unsurların en mühimlerinden biri olarak karşımıza din olgusu çıkmaktadır.¹⁷

Dinlerin tarihsel süreçleri göz önüne alındığında, herhangi bir dinin toplumun diğer unsurlarından ve kültürel hayatından etkilenmeden saf haliyle kalamayacağı aşikârdır. Başta kültürel yapı olmak üzere bu yapıdan etkilenen hukuk sistemi, ekonomik sistemler, toplumsal sınıflar ve sosyal tabakalar ve tabi ki siyasi yapı, din ile karşılıklı bir ilişki içindedir. Özellikle evrensel bir yayılım gösterme amacı

¹⁵ Fatmagül Berktaş, **Tek Tanrılı Dinler Karışında Kadın Hristiyanlık'ta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım**, Metis Yayınları, İstanbul, Ocak 1996, s. 15.

¹⁶ Günay, a.g.e. s. 357-368.

¹⁷ Şerif Mardin, **Din ve İdeoloji**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.53-55.

taşıyan İslam ve Hristiyanlık gibi dinlerde din ve kültür etkileşimi çok daha yoğun bir şekilde hissedilebilmektedir. Çok kültürlü geniş coğrafyalara yayılan bu tür dinler kültürel hayattan, sosyal düzenden hatta daha küçük bir yapılanma olan aile kurumundan derin izler taşır. Fakat bu etkileşimler hiçbir zaman tek yönlü değil belirtildiği gibi her zaman karşılıklı bir biçimde gerçekleşmiştir. Zira bu tür dinlerde dünyaya karşı katı bir züht hayatını gerektiren pasif ve inkârcı bir tutumun aksine, inananlardan *aktif bir davranış* tutumu beklenmekte ve yaşamlarının her boyutunda dine uygunluk hassasiyeti beklenmektedir. Bu durum dinin insan hayatının her alanına yayılmış bir *zihniyet* oluşturmaktadır. Bu *zihniyet* dinin insanların yaşamında sınırlı ve dar bir alan içine hapsolmasını engelleyerek kültür ve sosyal hayatın dini olmayan bölümleriyle bile münasebet kurmasını sağlamaktadır.¹⁸

İnsanlar mensup oldukları dinin pratik hayatlarına yansıtırken yaşadıkları kültürden etkilenerek, inanç ve ibadet boyutlarında yaşadıkları koşullarla hareket edebilmekte, kişilerin sosyo-kültürel aidiyetlerine göre dini hayatları şekillenmektedir.¹⁹ Bu doğrultuda en büyük örnek, içinde yaşadığımız coğrafyada net bir şekilde görülen Türk kültürü ile İslam dininin iç içe geçmesiyle İslam'ın Türk kültürüne dönüşümü ve "Türk-İslam geleneği" terkihiyle milli bir anlayışın benimsenmesidir.²⁰

Türklerin İslam dinini kabul etmesinden itibaren şekillenmeye başlayan geleneksel halk dindarlığı, Ocak tarafından "Halk İslam'ı" olarak tanımlanmıştır.²¹ XIII. yüzyıldan itibaren aileden çocuklara aktarılan bu İslam anlayışı resmi/kitabi İslam'dan ayrılmakta, özellikle toplumun eğitim seviyesinin düşük olduğu kesimlerde bu ayrımın boyutları daha da artmaktadır.²²

Yaratıcının kutsal kitapta belirlediği kurallar, peygamberinin öğretileri ve dönemin durumuna göre sonraki dini önderler tarafından belirlenen emir ve yasakların kurumsallaşmış formu olarak ifade edilen kitabi/resmi din, Kur'an, sünnet ve buna bağlı yorum literatürü olarak tanımlamaktadır.²³

¹⁸ Freyer, a.g.e. s. 64-74.

¹⁹ Safa Demir Sarı, **Geleneksel Halk Dindarlığı ve Kadın Kimliği (Samsun Merkez Örneği)**, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun, 2016, s.25.

²⁰ Süreyya Su, **Hurafeler ve Mitler (Halk İslâm'ında Senkretizm)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 23.

²¹ Ahmet Yaşar Ocak, **Türkler, Türkiye ve İslam; Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016 s. 172. (e-kitap)

²² Mardin, a.g.e. s. 64.

²³ Mustafa Ünal, "Türk Medyasının Halk İnanışlarına Bakışı", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı: 16, s. 44-45.

Kitabi/resmi İslam'dan farklı olarak, geleneksel halk dindarlığında en çok göze çarpan unsurlardan biri kalıp yargıların hâkimiyetidir. Sorgulayıcı bir iman tarzı yerine şekilciliğin, taklitçiliğin ve gelenekselciliğin hâkim olduğu halk dindarlığında, menkıbelerin, tasavvufi öğelerin, eski dini inanışların ve çevre kültürlerden alınmış inanç ve uygulamaların da tesiri görülmektedir.²⁴

Ancak kültür olgusunun kitabi/resmi dinden bağımsız olduğu, asıl etkisinin sadece halk İslam'ında kendisini gösterdiği düşünülmemelidir. Her ne kadar halk İslam'ı kavramı içerisinde rolü daha fazla olsa da kültürel izlerin hâkim olduğu düşünce yapısı, yorum literatüründe de etkisini azımsanamayacak şekilde hissettirmektedir. Ayrıca dini algılama, yorumlama ve hayata geçirme tarzlarının kültür gibi toplumsal unsurlardan bağımsız olamayacağı göz önüne alındığında, bu unsurların dini literatürde büyük yer kaplayan yorum geleneğine etkisi de anlaşılabilmektedir.

Kültür ve din kavramıyla birlikte toplumların kadına bakışını etkileyen bir diğer önemli husus modernleşme kavramıdır. Zira modernleşme ile birlikte din dâhil bütün köklü kurumlar sorgulanmaya başlamıştır.

Yeni dünya düzeninde modernleşmenin zeminini hazırlayan üç ana olaydan bahsedebiliriz: Coğrafi keşifler, Kilisenin hâkimiyetini kaybettiği Reform ve son olarak evrene yeni bir bakış açısıyla bakmayı gerektiren bilimin keşfi.²⁵ Bütün bu olaylar zinciri yeni bir dünya düzeninin oluşmasını ve küresel düzeyde köklü değişimleri zaruri kılmıştır. Bilimin gelişmesiyle birlikte o zamana kadarki bütün bilgiler ve olgular gözden geçirilip tartışılmaya başlanmıştır.

Aydınlanma çağı Galilei'nin yerkürenin hareketleri ile ilgili buluşları, Newton'un evrenin fizik ve matematik kurallarına göre işleyen yasalarını vahiy ile değil akıl ile tespit edileceği fikri kabul görmüş, pozitif bilgi tek doğru bilgi kaynağı haline gelmiştir. Newton'dan sonra gelen takipçileri evrenin anahtarı olarak gördükleri pozitif bilgiyi sosyal bilimler alanına da entegre edebilmenin mümkün olacağını düşünmüşlerdir. Bu görüş dünya düzenini iki alana ayırmayı da beraberinde getirmiştir. Bir tarafta akılla yönetilen fiziki dünya kamusal alanın temelini oluştururken, diğer tarafta duygusal ilişkilerin, estetik ve ahlaki yargıların

²⁴ Sarı, a.g.e. s. 30.

²⁵ Hannah Arendt, **İnsanlık Durumu**, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 339.

temelini oluşturduğu, kadının yer aldığı özel alan bulunmaktadır.²⁶ Böylelikle uzun yıllar kamusal alan, özel alan kavramları feminist literatürün eksenine girerek tartışmaların zeminini hazırlamıştır.

2.3. Yeni Türkiye’de Din

Laik bir devletin bünyesinde resmi bir kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığının mevcudiyeti kuruluşundan günümüze kadar büyük tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Laik bir devlette dini düzenleyici bir kurumun varlığı ve işlevleri gerek seküler gerek muhafazakâr kesim tarafından sorgulanan bir mesele olmuştur. Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren dil devrimi, kıyafet inkılâbı, eğitim reformu, ibadet dilinin Türkçeleşmesi gibi pek çok köklü değişimin yapıldığı, modernleşme karşısında uygun görülmeyen her türlü kurumun engellendiği tek parti döneminde, Diyanet’in varlığı ve bu değişimlerdeki rolü pek çok araştırmacının konuya yönelmesini sağlamıştır.²⁷

Osmanlı dönemindeki Modernleşme politikaları Türkiye Cumhuriyeti’ne de aktararak özellikle modernleşmenin batılılaşma olarak yorumlandığı tek parti dönemi boyunca dine karşı yok sayıcı bir tavır zaman içinde artarak devam etmiştir. Nitekim henüz cumhuriyet ilan edilmeden çok kısa bir süre önce Teşkilat-ı Esasiye’de yer alan “Devletin dini İslam’dır” ibaresinin tartışılmaya başlandığını Kazım Karabekir’in günlüklerinden görmekteyiz.²⁸

Görüldüğü gibi yeni kurulacak devlette İslam’ın nasıl konumlandırılacağı meselesi Cumhuriyet Dönemi’nde de tartışılmış, anayasadan “İslam” ibaresi kaldırılmak istenmiş ancak meclisteki ulemanın ve muhafazakâr vekillerin itirazıyla bu görüş kabul edilmemiştir. Muhafazakâr muhalifler İslam ülkeleriyle olan bağı ve siyasi avantajı kaybetmemek düşüncesi ile hilafetin kaldırılmasına itirazlarda bulunsalar da²⁹ nihayetinde 3 Mart 1924 tarihinde laiklik konusunda somut adımlar atılmıştır. Bu tarihte kabul edilen 429 sayılı “Şer’iyye ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin ilgasına dair kanun” ile Halifelik ilga edilmiş, Şer’iyye ve

²⁶ Nazife Şişman, “Emanet”ten “Mülk”e Kadın Beden Siyaset, İz Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 68-69.

²⁷ Zeynep Özcan, a.g.e. s. 90-102.

²⁸ Kazım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s.712.

²⁹ Hicret Kiraz Toprak, *Diyanet İşleri Başkanlığı –Türkiye Cumhuriyeti’nde İslam’ın Kurumsal Statüsü- (1924-1950)*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 261.

Evkaf Vekâleti kaldırılarak kendisine bağlı olan medreseler ve okullar Maarif Vekâletine bağlanmıştır, yerine ise Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur.³⁰

Diyanet İşleri Reisliğinin görevi 429 numaralı Kanun ile “İslam dininin itikat ve ibadet alanıyla ilgili işleri yürütmek ve dini kurumları idare etmek” şeklinde ifade edilmiştir. Ülkedeki tüm cami ve mescitlerle bunların görevlilerinin idaresi Başkanlığa verildiği gibi tekke ve zaviyelerle bunların görevlisi olan şeyhlerin idaresi de Başkanlığa verilmiştir. Bu kanun ile pratikte din ve devlet birbirinden net bir şekilde ayrılmış “dine dayalı devlet” modelinden “devlete bağlı din” sistemine geçilmiştir. Pratikte zaten laiklik modeline geçilse de 11 Nisan 1928 tarih ve 1222 sayılı Kanun’la “Türkiye Devletinin dîni, Dîn-i İslâmdır;” ibaresi anayasadan çıkarılmıştır. 1937 Şubat ayına gelindiğinde ise, yapılan kanun değişikliğiyle “laiklik” tabiri anayasada yerini almıştır.³¹

Katı bir laiklik anlayışını benimseyen devlet yönetiminin kurmak istediği yeni Türkiye tablosunda İslam’a yer ayrılmamış, bu minvalde dinin yerine laik kültür ve seküler yaşam tarzı konulması amacıyla yeni bir kimlik oluşturma çabaları gösterilmiştir.³² 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu³³ ile İstiklal Mahkemelerinin kurulması sonucunda benimsenen bu politikalara karşı gerçekleştirilen eylemler çok sert bir şekilde cezalandırılmıştır. Cumhuriyeti kurucu hükümetin bu tavrı tek parti dönemi boyunca yani 1950’li yıllara kadar devam etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu kadroları tarafından modernleşme çalışmaları karşısında en büyük engel olarak görülen din, benimsenen laiklik tipine göre “*dinin devlet tarafından denetlenmesi*” kaydıyla sosyal hayata adapte edilmeye çalışılmıştır. Bu durum devlet idaresi içinde dinsel bir kuruma yani Diyanet İşleri Başkanlığına yer verilmesi tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu minvalde üç temel görüşün ön plana çıktığı görülmektedir:

³⁰ TBMM ZC, Devre: 2, C. 7, ilgili kanun:

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200429.pdf Erişim: 03.03.2022.

³¹ Ali Fuat Başgil, **Din ve Laiklik**, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 2007, s.191-192.

³² Ocak, a.g.e. s. 281.

³³ “Takriri Sükûn Kanunu”,

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc003/kanuntbmmc003/kanuntbmmc00300578.pdf Erişim: 03.03.2022.

Birinci görüşe göre devlete bağlı din politikası gereğince Diyanet İşleri Başkanlığı devlet yapısı içinde yer alması gereken bir kurumdur. İkinci görüşe göre ise Diyanet İşleri Başkanlığının devlete bağlı olması hem laik ideolojiye hem İslamcı görüşe ters bir durum teşkil etmektedir. İki görüş arasında orta yolu temsil eden düşünceye göre ise Diyanet'in devlet çatısı altında bulunması ama iç yönetim olarak özerk bir niteliğe sahip olması gerekmektedir.³⁴

2.4. Yeni Türkiye’de Din Hizmetleri: Diyanet İşleri Reisliği

Diyanet İşleri Başkanlığı bahsedilen tartışmalara rağmen idari kadro içinde yerini almıştır. 3 Mart 1924 tarihli meclis oturumunda başlangıçta “Umuru Diyaniye Riyaseti” olarak düşünülen kurumun adı oy çokluğuyla “Diyanet İşleri Reisliği” olarak belirlenmiştir.³⁵ Aynı kanunla Diyanet İşleri Reisinin Başbakanın atamasıyla belirleneceği ve bütçesinin de Başbakanlığa bağlanacağı kararına varılmıştır. Diyanet İşleri Reisliğinin teşkilatı hakkındaki nizamnamenin çıkarılması ise başka bir tarihe ertelenmiştir. 1929 yılında din görevlileri devlet memuru statüsüne alınarak maaşlı memur haline getirilmiştir.³⁶

1931 yılı Bütçe Kanunu ile bütün cami ve mescitlerin idaresi ve bunların görevlileri Evkâf Umûm Müdürlüğüne devredilmiş ve bu sebeple Dini Müesseseler Müdürlüğü ile Levazım Müdürlüğünün personeli, 4081 hayrat hademesi, 26 cuma ve kürsü vaizi kadrolarıyla birlikte Evkâf Umum Müdürlüğüne geçmiştir.³⁷ Bütün bu kanunlarla Diyanet İşleri Reisliği görev ve yetkilerinin büyük bir bölümünü kaybetmiş, sonuç olarak devlet desteği görmeyen temsili bir kurum olarak işlevi sınırlandırılmıştır.

Diyanet işleri Başkanlığının fiilen kuruluşundan 11 yıl sonra 14 Haziran 1935 tarihinde 2800 sayılı “Diyanet İşleri Reisliği Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun” çıkarılmıştır.³⁸ Ardından 5 Temmuz 1939 tarihinde 2800 sayılı Kanun’da değişiklik yapmış olan 3665 sayılı Kanun’la ilk kez “reis muavini” kadrosu oluşturulmuştur.³⁹ Diyanet İşleri Reisliği ile ilgili en önemli değişimler ise CHP hükümetinin son

³⁴ Gözaydın, a.g.e. s 277-288.

³⁵ TBMM, Z.C, Devre: 2, C. 7 s. 22-24.

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007002.pdf> Erişim: 03.03.2022

³⁶ Resmi Gazete, 03.06.1929, sayı 1206, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1206.pdf> Erişim 03.03.2022.

³⁷ Resmi Gazete, 13.06.1931, sayı 1821, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1821.pdf> Erişim 03.03.2022

³⁸ Resmi Gazete, 22.06.1935, sayı 3035, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3035.pdf> Erişim 03.03.2022

³⁹ Resmi Gazete, 11.07.1939, sayı 4255, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4255.pdf> Erişim 03.03.2022

günlerinde gerçekleştirilmiştir. 29 Nisan 1950 tarihinde yürürlüğe giren 5634 numaralı “*Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilât ve Vazifeleri Hakkındaki 2800 Sayılı Kanun’da Bazı Değişiklikler Yapılmasına Dair Olan 3665 Sayılı Kanun’a Ek Kanun*” ile pek çok değişiklik yapılmış Diyanet İşleri Reisliğinin adı Diyanet İşleri Başkanlığı olarak yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca bu kanunla cami ve mescitlerin idaresi ve hademe-i hayrat kadroları tekrar Diyanet İşleri Başkanlığına bağlanmıştır. Hükümetin, Diyanet İşleri Başkanlığına karşı bu değişen tavrı, 1945 sonrasında, Demokrat Parti’nin kurulmasıyla değişen iklimde, seçim öncesi demokratikleşme ve dine karşı katı tutumu telafi olarak yorumlanmıştır.⁴⁰

Diyanet İşleri Başkanlığı 1950-1980 yılları arasındaki süreçte geçmiş dönemlere nazaran daha rahat bir yetki alanına erişmiş ve gelişimini sürdürebilmiştir. 24/02/1978 tarihli ve 7/14656 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bazı birimler Daire Başkanlığına dönüştürülmüş, ilk defa 10 adet yurtdışı Din Hizmetleri Müşavirliği kadrosu tanımlanarak, Diyanet İşleri Başkanlığının yurtdışında da teşkilatlanması sağlanmıştır.⁴¹ 1982 Anayasası ile Diyanet İşleri Başkanlığının görevi “Laiklik ilkesi doğrultusunda bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak milletçe dayanışma ve bütünlük sağlamak” olarak yeniden tanımlanmıştır.⁴²

2010 yılında Ak Parti Hükümeti’nin yaptığı değişiklikle Diyanet İşleri Başkanlığı, Başbakanlığa bağlı bir müsteşarlık olarak tanımlanarak daha bağımsız ve yüksek bir kurum haline gelmiştir. Başkanlık genel müdürlük seviyesinden Müsteşarlık seviyesine yükseltilmiş, 2 sürekli kurula ilaveten 9’u Genel Müdürlük seviyesinde olmak üzere 14 hizmet birimi oluşturulmuştur. Bu düzenlemelerle Diyanet İşleri Başkanlığı, Cumhuriyet tarihi boyunca görmediği imkânlarla kavuşmuş, görev ve yetkileri oldukça genişletilmiştir. Uluslararası alana çıkılmış bu doğrultuda yurt dışı faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için “Yurt Dışı Teşkilatı” düzenlenmiştir. Diğer kamu kurumlarıyla ortak faaliyetler düzenlenerek ceza evleri, hastaneler, çocuk evleri, kadın sığınma evleri gibi alanlarda görev alınmaya başlanmıştır. Radyo ve televizyon kanallarının kurulmasına izin verilmiştir. Böylece cami ve Kur’an kursu sınırlarından çıkılarak sosyal ve kültürel hayata etki etmek

⁴⁰ Gözaydın, a.g.e. s. 72.

⁴¹ DİB Kurumsal Tarihçe, <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/1> erişim: 15.11.2021

⁴² Serpil Sancar, “Diyanet’in “Kadınlaşması”: Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Yeni Kadın ve Aile Politikası”, **Kadın Odaklı**, Der. Çiğdem Kağıtçıbaşı v.d. KOÇKAM araştırmaları dizisi, s.203-240.

amaçlanmıştır.⁴³ Anayasada yapılan değişiklik uyarınca 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı yönetim sistemine geçilmesi ile birlikte 703 sayılı KHK ile Başkanlık, Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır.⁴⁴

2.5. Din Hizmeti ve Kadın Görevlilerin Tarihsel Arka Planı: İslami İlim Geleneğinde Kadınlar

Kuran-ı Kerim'deki ifadesiyle “emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker” olarak geçen iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma din hizmeti kavramının sınırlarını belirten genel bir düstur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu doğrultuda genel anlamda din hizmeti “*Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.*”⁴⁵ ayeti ile kadın erkek fark etmeksizin, Müslüman toplumda ilim ve irşat görevini yüklenmiş bir grubun bulunması emredilmiştir. Bu emrin muhatabı olarak kadınlarda Hz. Peygamber döneminden itibaren bu görevi ifa etmeye çalışmış, bu ayetin ışığında din hizmetlerinde büyük roller oynamışlardır.

Bunun ilk ve en güzel örneğini Hz. Muhammed'in ailesinde ve kadın sahabilerde görmekteyiz. Özellikle Hz. Peygamber'in eşi Hz. Aişe, bu minvalde dönemindeki pek çok erkeği geride bırakacak bir ilmi birikime sahip güzide bir şahsiyet olarak çok güçlü bir örnek oluşturmaktadır. Nitekim M. Said Hatiboğlu “*Hazret-i Aişe'nin Hadis Tenkidciliği*” isimli yazısında onun nasıl derin bir birikime sahip bir âlim olduğunu aktarmaktadır.⁴⁶

Yine bir eğitimci örneği olarak Hz. Peygamber'in diğer eşi Ümmü Selemde önemli bir ilmi birikime sahip, döneminin danışılan bir âlimi olarak pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Ayrıca bu dönemde pek çok kadın, önemli ilmi şahsiyetler olarak anılmaktadır.⁴⁷ Ancak bu anlayış uzun süre devam etmemiş, daha dört halife döneminde kadınlara yönelik bu olumlu gelişimler değişime uğrayarak, cahiliye dönemi anlayışları geri dönmüş, kadın aleyhtarı söylem sonraki dönemlerde tekrar

⁴³ Resmi Gazete, 13.07.2010, sayı 27640 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100713-2.htm> Erişim 03.03.2022.

⁴⁴ DİB Kurumsal Tarihçe

⁴⁵ Kur'an-ı Kerim 3/104, **Kur'an Yolu Meali**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

⁴⁶ Mehmed Said Hatipoğlu, “Hazret-i Aişe'nin Hadis Tenkidciliği”, **AÜİFD**, Cilt:19 Sayı:01 (1971), s. 59-74.

⁴⁷ Rıza Savaş, **İslam'ın İlk Asrında Kadın**, Siyer Yayınları, İstanbul, 2019, s. 66 ve 102.

güçlenmiştir.⁴⁸ Görüldüğü üzere kadınların gerek ilim gerek diğer alanlarda daha özgür bir faaliyet alanına sahip olmaları Hz. Peygamber dönemiyle sınırlı kalmıştır diyebiliriz.

İlim meclislerinin sadece erkeklere açık olması, devam eden dönemlerde İslam toplumlarında ilmi geleneğin aktarıcısı olan medrese sisteminde kadınlara yer verilmemesi, doğal olarak kadınların ilim sahasından uzakta kalmasına sebep olmuştur.⁴⁹

Müslüman toplumda kadınların ilmi ve sosyal hayattan soyutlanmasının Emevîler dönemiyle (661-750) birlikte daha da belirgin hale geldiği görülmektedir. Özellikle Emevîler döneminin ortalarından itibaren kadınların evden çıkmalarının kötü görüldüğü, dolayısıyla camilerden dışlandıkları buna bağlı olarak ilmi alanda da hoş karşılanmadıkları anlaşılmaktadır.⁵⁰ Dönemde hâkim olan bu tutuma rağmen sayıları az olsa da ilim alanında önemli konuma sahip kadınlar bulunmaktadır. Hz. Aişe tarafından yetiştirilen Amrebint Abdurrahman (v. 716), Ümmü'd-Derdâ Hüceyme el-Evsâbiyye (v. 701)⁵¹ Aişe bint Talha b. Ubeydullah (v. 728) hadis ilminde, Hafsa bint Sîrîn el-Ensâriyye (v. 719) ise fıkıh, hadis ve kıraat ilminde dönemin önemli isimleri olarak kabul edilmişlerdir.⁵²

Abbâsîler döneminde (750-1258) kadınların toplumsal hayattan soyutlanarak ev hayatına çekilmesi daha farklı boyutlarda devam etmiştir. Bu dönemde yabancı cariyelerin hilafet sarayına girmeleri ile farklı kültürlerden izler kadınlara bakışı etkilemiştir. Bazı halifelerin küçük yaşta tahta çıkmaları, halife annelerin siyasi hayata katılımını sağlamıştır. Halife Harun Reşid'in annesi Hayzürân ve Halife Muktedir Billâh'ın annesi Seyyide Şağab iki önemli örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Seyyide Şağab'ın siyasette oldukça etkili bir isim olarak başka kadınlara siyasi görevler verdiği ve kararlar alırken bu kadınlara danışması sebebiyle "kadınlar saltanatı" oluşturmakla itham edildiği bilinmektedir.⁵³ Ancak bu durum

⁴⁸ Savaş, a.g.e s. 244.

⁴⁹ Feyza Betül Köse, "Siyer ve Kadın", **Müslüman Kadının Tarihi -4 İlimde Müslüman Kadın**, ed. Feyza Betül Köse, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2021, s. 33-54

⁵⁰ Ramazan Altınay, "Emeviler Döneminde Bazı Yönleriyle Kadın", **EKEV Akademi Dergisi**, sayı: 21, yıl: 8, 2004, s. 79-100.

⁵¹ Ayşe Esra Şahyar, "Hadis ve Kadın", **Müslüman Kadının Tarihi -4 İlimde Müslüman Kadın**, ed. Feyza Betül Köse, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2021, s. 75-102.

⁵² Muhammed Yılmaz, **İbn Hacer'in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler**, Araştırma Yayınları, Ankara, 2008, s. 23-25.

⁵³ İhsan Arslan, "Abbâsî Devlet Yönetiminde Kadınların Etkisi: Seyyide Şağab Örneği", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c. 8, sayı: 40, 2015, s. 827-839.

kadınların sosyal hayattaki konumu üzerinde pek etkili olmamış, İslam toplumlarında kadınlar konusundaki yerleşik algılar bu dönemde de devam etmiştir. Kadını ev ile sınırlandıran sosyal tutumlara rağmen bu dönemde de ilmi alanda önemli konumlara sahip olan kadınlar da bulunmaktadır. Bu dönemde, günümüzde bile pek çok kadın için güç sayılabilecek ilmi yolculuklara (rıhle) çıkan kadın âlimlerin olduğu bilinmektedir.⁵⁴

Kadınlar her dönemde imkânları el verdiğiince ilim hayatına katkıda bulunsalar da en aktif süreçlerden birinin Memlûkler döneminde (1250/1517) yaşandığı bilinmektedir. Bu dönemde kız çocuklarının eğitime önem verilmiş, okuma yazma öğrenmeleri amacıyla kız çocukları ilk mekteplere gönderilmiş ayrıca cami ve medreselerdeki ilim meclislerine katılarak hem kadın hem erkek hocalardan ders alabilme imkânı sağlanmıştır.⁵⁵ Özellikle orta sınıfa dâhil kadınlarda okuma yazma bilenlerin sayısının yüksek olması dolayısıyla ilimle ilgilenen kadınların oranı diğer dönemlere nazaran oldukça yüksektir. Bilhassa Hadis ilmiyle ilgilenen pek çok kadın âlimin varlığı göze çarpmaktadır. Nitekim Memlûkler döneminde yaşamış kadın biyografilerinde pek çok kadın muhaddisin adının geçmesi bu durumu ortaya koymaktadır.⁵⁶ Ayrıca dönemde dikkat çeken noktalardan birisi kadın âlimlerin sadece kadınlara ya da akrabalarına değil cami, medrese gibi halka açık mekânlarda erkeklere de ders vermiş olmalarıdır. Hatta bazı kadın muhaddislerin farklı şehirlere ders okutmak üzere davet edilmesi de kadınların ilim geleneğinde önemini ortaya koymaktadır.⁵⁷

İslami ilim geleneğinin tarihine baktığımızda Hz. Peygamber'in eşleri, kızları ve onun örneğinde yetişmiş sahabe nesli kadınlarını hariç tutarak, İslami ilimlerde eser telif edenlerin bilgilerinin verildiği tabakât kitaplarında, yakın zamana kadar tefsir alanında eser telif etmiş kadın müfessirlerin olmadığı görülmektedir. Hâlbuki genel muhtevasına baktığımızda Kur'an-ı Kerim'in insanlığa hitabında kadın erkek ayrımı olmaksızın iki cinsi de muhatap aldığı görülmektedir. Bu genel hitabın dışında hususi olarak kadınlarla alakalı pek çok konu olduğu ayrıca insanlık tarihinde

⁵⁴ Ebubekir Tanrıku, **İslâmi Davada Gök Kubbede Hoş Bir Seda ve İz Bırakan Kadınlar**, Ankara, 2020, s. 369-370.

⁵⁵ Belkıs Özsoy Demiray, "İslam İlim Geleneğinde Kadın", **Müslüman Kadının Tarihi -4 İlimde Müslüman Kadın**, ed. Feyza Betül Köse, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2021, s.13-32.;İsmail Yiğit, "Memlûkler Zamanında (1250-1517) Kadın", **Diyanet İlmi Dergi**, Sayı: 40/2, 2004, 131-144.

⁵⁶ Samira Kortaner, "Memlûk Toplumunda Kadın", **Türkler**, c. 5, ed. Hasan Celal Güzel v.d. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 406-412.

⁵⁷ Büşra Kaya, "XV. Yüzyıl Memlûk Kahire'sinin Entelektüel Kadınları", **Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi** c: 24 sayı: 46, 2019, s. 93-120.

ön plana çıkmış tarihi olaylara yön vermiş kadınlar hakkında da önemli bilgiler içermesine rağmen tefsir ilminde kadınlar kendilerine çok az yer bulabilmişlerdir.⁵⁸ Kadınların tefsir ilmi içerisinde görünür hale gelmelerinin 20. yüzyılla birlikte gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

İslam ilim geleneğine katkı sağlamış pek çok kadın âlim olsa da dönemin yerleşmiş anlayışları, kadınların sosyal hayattaki konumu gibi sebeplerle çoğu kadın âlimle ilgili bilgilerin eserlerde verilmediği düşünülmektedir. Yine de mevcut verilerden hareketle ilmi geleneğe yön veren pek çok kadın âlimden bahsedebilmek mümkündür. Nitekim İbn Sa'd, İbnü'l-Esir, Ebu Nuaym el-İsfahani, Zehebi, Sehavi, Abdulkadir el-Kureşi, İbn Hıbban gibi müellifler eserlerinde pek çok kadın âlimi bizlere tanıtmaktadır. Son döneme baktığımızda ise Ömer Rıza Kehhale'nin yazmış olduğu "*Âlâmü'n-Nisâ*" (Beyrut, 1982) ve Muhammed Ekrem Nedvî'nin "*el-Muhaddisât*" (2007) yaklaşık sekiz bin kadın âlimi tanıtan kapsamlı eseri kadın âlimlerin İslam dünyasına katkılarını gözler önüne seren eserlerdir.⁵⁹ Ayrıca Osmanlı âlimi Mehmed Zihni Efendi'nin 1878-1879 yıllarında tamamladığı "*Meşâhîru'n-Nisâ*" isimli din ve millet farkı gözetmeksizin her alanda ünlü olan kadınları tanıtan eseri de bizlere o döneme kadar yaşamış Müslüman kadın âlimler hakkında bilgi vermektedir.⁶⁰

Görüldüğü gibi hicri ilk asırdan itibaren kadınlar pek çok engele maruz kalmış olsalar da ilim sahasında özellikle hadis alanında büyük çaba ve gayret sarf ettikleri aşîkârdır. İslam dünyasında ilim sahasında ön palan çıkan bu kadın âlimler genel olarak saray efradından oldukları veya zengin ve kültürlü ulema ailelerde yetiştikleri bilinmektedir. Kadınlar açısından ilmin halk nezdinde yaygınlaşması 20. yüzyıl gibi çok geç dönemlerde gerçekleşebilmiştir.⁶¹

⁵⁸ Hidayet Aydar, **Hanım Müfessirler**, Ensar Yayınları, İstanbul, 2015, s. 24-26.

⁵⁹ Özsoy, a.g.m.

⁶⁰ Şükriye Akgül, **İslâm Tarihçiliğinde Meşâhîru'n-Nisâ Geleneği ve Mehmed Zihni Efendi'nin Meşâhîru'n-Nisâ Adlı Eserinin İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 89.90

⁶¹ Esra Atmaca, "Memlüklerde Müslüman Kadın", **Müslüman Kadının Tarihi- 1 Tarihte Müslüman Kadın**, ed. Feyza Betül Köse, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2021, s. 134-155.

2.6. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Hizmet Sahasında Kadınlara Yönelim

Bugün, din görevlisi sıfatıyla toplum nezdinde ilk akla gelen müftü, müftü yardımcıları, vaizler, Kuran Kursu öğreticileri, imam hatip ve müezzin kayyımlar toplumun dini ihtiyaçlarını ve karşılamak amacıyla hizmet alanında görev yapmaktadırlar. Bu geniş ve zorlu hizmet alanına kadın görevlilerin katılabilmesi uzun bir süreci gerektirmiştir.

Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığının kurulmasıyla sadece İslam dinine ait bütün işler Diyanet’in çatısı altında toplanmıştır. Azınlık kabul edilen gayrimüslimlere ise Lozan Antlaşması ile kendi bağımsız teşkilatları altında örgütlenme hakkı verilmiştir.⁶² Dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı sadece İslam dini ile ilgili olan bir kurumdur diyebiliriz.

Diyanet İşleri Başkanlığının ilgili kanunlar ışığında temel görevleri şu üç madde de sıralanmıştır:⁶³

1. İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek
2. Din konusunda toplumu aydınlatmak
3. İbadet yerlerini yönetmek

Görüldüğü gibi Diyanet, İslam dini çatısı altına bir kurum olduğu için İslami çerçeveye belirlenmiş din hizmetinin tanımı doğrultusunda bir görev alanı beklenmektedir, bu minvalde İslam’da din hizmeti, irşat tebliğ, davet, vaaz ve nasihat, talim ve terbiye gibi konuları kapsamaktadır.⁶⁴

Cumhuriyet Dönemi’nde benimsenen modernleşme politikasında “batılılaşmanın mihenk taşı” olarak ana aktör kabul edilen kadınlar, kamusal alanın her alanına yerleştirilerek ideal modern kadın örneği ile tüm topluma yayılmak istenmiştir.⁶⁵ Bu doğrultuda pek çok meslek kolunda kadın çalışanların yer alması amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Ancak kuruluş dönemlerinde hâkim olan bu

⁶² Ali Bardakoğlu, **21. Yüzyıl Türkiye’sinde Din ve Diyanet**, DİB Yayınları, Der. Ömer Menekşe, 2010, s. 86.

⁶³ Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Hakkında 633 Sayılı Kanun, Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5 c. 4, s. 2911 <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.633.pdf> Erişim 03.03.2022

⁶⁴ DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkında 633 Sayılı Kanun

⁶⁵ Nilüfer Göle, **Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s 49-92.

politikanın Diyanet İşleri Başkanlığını kapsamadığı anlaşılmaktadır.⁶⁶ Nitekim uzun yıllar Diyanet İşleri Başkanlığı gerek hizmet sağlanan kesim olarak gerekse çalışan personel olarak erkeklerin hâkim olduğu bir kurum durumundadır.

Ancak bu durumun kadınlar tarafından olduğu gibi kabul edildiği düşünülmemelidir. Bu minvalde ilk talebin Cumhuriyet'in çok erken dönemlerinde geldiğini görmekteyiz. Türk Kadınlar Birliği tarafından 1925 yılının Ekim ayında dönemin Diyanet İşleri Müdürlüğüne yapılan başvuru ile camilerin bir toplanma mekânı olduğu, dolayısıyla kadınlara da bu mekânlardan ulaşabilme amacıyla camilerde kadın konferansları düzenlenmek istenmiştir. Medyada “*hanımların va'zı*” olarak yer alan bu talebe ve adeta alay boyutuna varan bir tepkiyle karşı çıkmıştır.⁶⁷ Anlaşıldığı üzere bu dönemde Diyanet'te kadın vaizlerin olması imkânsız görülmüş, genelde din özelde ise Diyanet o kadar erkeklerle özdeşleşmiştir ki, kadınların camilerde kadınlara vaaz edebilmesi batılılaşma ve modernleşme konusunda en radikal kararları alabilen hükümet tarafından alay konusu yapılacak kadar komik bir mevzu olarak karşılanmıştır.

Uzun yıllar kadınlar konusunda bu politika ile yönetilen Diyanet İşleri Başkanlığına kadın din görevlilerinin kapısı ilk olarak Kur'an kursu öğreticiliği göreviyle açılmıştır. Bu doğrultuda Diyanet İşleri Başkanlığı kadrosu altında ilk kadın Kur'an kursu öğreticisinin 1960 veya 1961 yılında göreve başlayan Zehra Büyüker olduğu bilinmektedir.⁶⁸ Özkul'un 1978 yılında yayınlanmış olan Türkiye Din Görevlileri Albümünde yer alan verilerden derleyerek oluşturduğu tabloda verilen bilgiye göre 1978 yılına kadar Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak görev yapan kadın Kur'an kursu öğreticilerinin sayısının 24 olduğu görülmektedir.⁶⁹ Görüldüğü üzere kurulduğu tarihten 1978 yılına kadar Diyanet İşleri Başkanlığında sadece 24 gibi çok düşük bir rakamla kadın görevlilerin yer aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1976-1980 arası dönemde kadın memurların en az görüldüğü kurum %1'lik bir oranla Diyanet İşleri Başkanlığı olarak istatistiksel verilere geçmiştir.⁷⁰

⁶⁶ Gözaydın, A.g.e. s. 110.

⁶⁷ “Kadınlar Câmî’lerde Va’z Edemez Mi? Kadınlar Birliği Re’îsesinin Şâyâna Dikkat Cevâbı”, **Cumhuriyet**, Sayı 548, 17 Teşrin-i Sani 1341 [1925], 1-3, Aktaran: Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılâp Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası Kadın Birliği*, Metis Yayınları, İstanbul, 2019, s. 168.

⁶⁸ Özkul, a.g.e. s. 132.

⁶⁹ Özkul, a.g.e. s. 157.

⁷⁰ Oya Çiftçi, *Kadın Sorunu ve Türkiye’de Kamu Görevlisi Kadınlar*, TODAGE Yayınları, Ankara, 1982, s. 110.

2000’li yıllara kadar Diyanet İşleri Başkanlığında kadın din görevlilerinin oranında kayda değer gelişmeler görülmemektedir. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığında istatistikî verileri düzenlemek ve değerlendirmek amacıyla çalışmalar ilk olarak 1984 yılında başlamış, bu verilerin kamuoyuna yıllık olarak sunulması ise 1990 yılında gerçekleştirilmiştir.⁷¹ Bu tarihten itibaren her yıl Diyanet İşleri Başkanlığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı ile bünyesinde çalışan personelin istatistiksel verilerini yayımlamaktadır. Her yıl düzenlenen yıllık faaliyet raporlarında kadın ve erkek personelin sayıları bildirilmektedir.

2002 yılından sonra muhafazakâr bir çizgiye sahip olan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidara gelmesi ile Diyanet’te kadın konusuna yönelimin de başladığı görülmektedir. Bu tarihlerden itibaren yavaş yavaş kadın personel sayısında artışlar yapılmış, halkın kadın konusunda bilinçlenmesi için faaliyetler düzenlenmeye başlanmıştır. 2010 yılında 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun’da yapılan değişiklik ile “Kadın, gençlik ve toplumun diğer kesimlerine yönelik dinî konularda aydınlatma ve rehberlik yapmak” maddesi teşkilat yasasına eklenmiştir.⁷² Bu sayede hizmet alanında görünürlükleri artan kadın vatandaşlara yönelik çalışmalara hız kazandırılmıştır. Kadın cemaate yönelmenin bir sonucu olarak da kadın personel sayısında gittikçe artan rakamlara ulaşılmıştır.

Bu hizmet ve yetki alanı genişlemesinin hareket kaynağının ve yasal dayanağının Temmuz 2006 tarihli “Çocuk ve Kadına Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler” konulu Başbakanlık Genelgesi olduğu söylenebilir.⁷³ Bu genelge, kadın ve çocuklara yönelik şiddeti önlemek adına tüm kamu kurum ve kuruluşlarıyla birlikte Diyanet İşleri Başkanlığına da sorumluluklar getirmiştir.

Bu bağlamda dindar kadınların kurduğu sivil toplum örgütlerinin kadınlara yönelik din hizmetlerinin arttırılması, bu ekseninde hizmet verecek kadın personellerin sayısının çoğaltılarak din görevlileri arasında cinsiyet eşitliği sağlanması taleplerini başkanlığa sunmalarının Diyanet’in yeni bakış açısını etkilediği söylenebilir.⁷⁴

⁷¹ Sebil Sultan Pak, a.g.e. s. 68.

⁷² DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, **Resmî Gazete**, 13.07.2010, 27640 (13 Temmuz 2010), 6002. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100713-2.html> Erişim 03.03.2022

⁷³ **Resmî Gazete**, 04.07.2006, sayı 26218 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060704-12.htm> erişim: 03.03.2022

⁷⁴ Sancar, a.g.m.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmek için Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı–Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Ulusal Eylem Planlarında 2000’li yıllardan itibaren DİB, toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmalarına dâhil edilmiştir. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013 (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008);⁷⁵ Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020);⁷⁶ Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023 (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2018)⁷⁷ ve Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025)⁷⁸ belgelerinde Diyanet İşleri Başkanlığına kısaca şu görevler verilmiştir:

1. Kız çocukları ve kadınların eğitim seviyelerinin arttırılması
2. Kadına yönelik şiddetin engellenmesi
3. Erken yaşta ve zorla evlendirilmenin önlenmesi
4. Kadın sağlığı konusunda bilinç oluşturma
5. Kadın hakları ve ailenin korunması konusunda dinî rehberlik sağlama
6. Kadın konukevlerinde manevi destek ve dinî rehberlik hizmetleri sunma

Bu doğrultuda atılan en erken adımlardan biri olarak Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının kurulmasını söyleyebiliriz. İlk kez 2003 yılında Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Samsun ve Elazığ olmak üzere altı ilde pilot olarak kurulan daha sonra adı Aile ve Dini Rehberlik Büroları olarak değiştirilen bu bürolar zamanla 81 ilde hizmete başlamıştır.⁷⁹

Aile hakkında toplumu dini açıdan bilgilendirmek, aile yapısının korunmasına katkı sağlamak, AÇSHB ile yapılan protokol çerçevesinde ilgili bakanlıklara bağlı kurum ve kuruluşlara dini rehberlik hizmeti sunmak, aile bireylerinin dini içerikli sorunlarını çözmeye katkı sağlamak, kadın, çocuk ve

⁷⁵T.C. BAŞBAKANLIK KSGM Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008–2013 http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/502_1.pdf Erişim 26.11.2021

⁷⁶Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2016-2020, <https://www.ika.org.tr/assets/upload/dosyalar/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planı2016-2020.pdf> Erişim 26.11.2021

⁷⁷Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023, <https://www.aile.gov.tr/media/6315/kad%C4%B1n%C4%B1n-gue%C3%A7lenmesi-strajesi-belgesi-ve-eylem-plan%C4%B1-2018-2023.pdf> Erişim 26.11.2021

⁷⁸Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı 2021-2025 <https://www.aile.gov.tr/media/82082/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-iv-ulusal-eylem-planı-2021-2025.pdf> Erişim 26.11.2021

⁷⁹ Yıldırım v.d. a.g.e.s. 68.

gençlerle ilgili sempozyum, panel, konferans gibi etkinlikler düzenlemek gibi amaçları olan bu bürolarda öncelikli olarak vaizler görevlendirilmektedir. Ayrıca bürolarda kadın, genç, çocuk ve aile konularında akademik çalışma yapmış personele görevlendirmelerde öncelik verilmektedir.⁸⁰ 31.12.2021 tarihi itibarıyla 81 il ve 356 ilçede; 423'ü büro, 14'ü merkez olmak üzere toplam 437 noktada bulunan Aile ve Dinî Rehberlik Bürosunda 1.628 erkek ve 2.101 kadından oluşan vaiz, din hizmetleri uzmanı, Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin-kayyım unvanlarındaki 3.729 personel ile hizmet verilmektedir.⁸¹ Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına her kesimden talep olmakla birlikte başvuranların büyük çoğunluğunun kadın olması bu bürolarda kadın personel sayısının fazla olmasını da beraberinde getirmiştir.⁸²

Tablo 2.1. Kur'an kurslarına katılım sayıları ile hac ve umreye katılım sayıları (DİB, 2010)

Kur'an Kurslarına Katılım	
Toplam	774.536
Kadın	615.665
Erkek	158.871
Hac ve Umreye Katılım	
Toplam	49.348
Kadın	30.351
Erkek	18.997

2009 yılı verilerine göre ADRB'lere başvuran vatandaşların (6042 kişi) %85'i (5120 kişi) kadınlardan oluşmakta olup %15'i (903 kişi) erkellerden oluşmaktadır.⁸³ Aybey'in 2015 yılında Ege Bölgesinde bulunan 8 ildeki ADRB'lerde yaptığı çalışmada ise başvuruların %80.19'u (1809) kadınlar, %13.79'u (311) erkekler tarafından yapılmıştır.⁸⁴ Görüldüğü üzere cami cemaatine katılım dışında Diyanet'in hizmet alanlarının büyük çoğunluğunu teşkil eden Kur'an Kursları, Hac ve Umre hizmetleri ve ADRB hizmetlerine kadınların katılımlarının erkeklerden

⁸⁰Diyanet İşleri Başkanlığı Aile Ve Dinî Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi, <https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Documents/Diyanet%20%C4%B0%C5%9Fleri%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20Aile%20ve%20Dini%20Rehberlik%20B%C3%BCrular%C4%B1%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20Y%C3%B6nergesi.pdf> Erişim 25.11.2021

⁸¹ DİB 2021 Yılı Faaliyet Raporu, sf.94.

⁸² Canan Aydın Bıçak, *Kadın ve Aileye Yönelik Çalışmalar 2007-2009*, Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2010, s 27.

⁸³ Bıçak, a.g.e. s 27.

⁸⁴ Salih Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz Ve Değerlendirilmesi (Ege Bölgesi Örneği)*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2015, s. 67.

daha fazla olduğu ortadadır. 2013-2014 eğitim-öğretim yılında pilot olarak 10 ilde uygulamaya koyulan ve kısa sürede büyük bir taleple karşılanan 4-6 Yaş Kur'an kursları öğretim programı da, son yıllarda Diyanet'in üzerinde durduğu en önemli yaygın din eğitimi faaliyetleri arasında yer almaktadır.⁸⁵ 2019-2020 Eğitim-Öğretim Döneminde 5.575 adet 4-6 Yaş Kur'an kursunda 181.808 öğrenci eğitim görmüştür.⁸⁶ Bu kurslarla birlikte kadın görevlilere duyulan ihtiyaç çok fazla artmıştır.

Uzun yıllar erkek alanı olarak görülen din hizmetleri sahası aslında kadın vatandaşların çok büyük bir oranda hizmettalep ettikleri bir alandır. Kur'an kurslarına, Hac ve Umre ziyaretlerine erkeklerden çok daha fazla katılım sağlayan kadınların, cami cemaatinden uzak kalması ise yüzyıllardır camilerin sadece erkeklere mahsus mekanlar olarak görülmesi ve bu zihniyet sonucu kadınların camilerden dışlanması ile gerçekleşmiştir. Bu algı ile camilerde çok uzun bir süre kadınların ibadet etmesine uygun ortamlar olmamıştır. Ayrıca kadınların abdest alcakları alanların da olmaması bu durumu olumsuz bir biçimde etkilemiştir.

2.7. Tarihte ve Günümüzde Kadın-Cami İlişkisi

Hız. Peygamber zamanında kadınların aktif bir şekilde camiye katıldıkları ve camilerin bu dönemde herhangi bir şekilde kadın erkek bölümlerine ayrılmadığı bilinmektedir. Bu dönemde kadınlar aynı mekanda ancak erkeklerin arkasında namazlarını eda etmişlerdir. Kadınların camiye gelmelerinin teşvik edildiği Hız. Peygamber döneminde bazı kadın sahabilerin imamlık yaptığına dair rivayetler olsa da bu durum fazla uzun sürmemiştir.⁸⁷

Osmanlı dönemine kadar kadınların erkeklerin arka safhında durarak namaz kıldıkları bilinmektedir. Ancak zamanla kadınların cami cemaatinden uzaklaştıkları anlaşılmaktadır. Cumhuriyet'in ilanından yakın tarihlere kadar ise vakit namazlarından ziyade genellikle Teravîh namazları, mevlit programları gibi sebeplerle camiye giden kadınlar mahfil bölümüne alınmamış, bodrum katlarına,

⁸⁵ 4-6 Yaş Kur'an Kursları <https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/detay/466/4-6-ya%C5%9F-grubu-kur'an-kurslar%C4%B1> Erişim 25.11.2021 (2020 yılında pandemi nedeniyle Hacca giden olmamıştır veriler Umreye gidenleri göstermektedir.)

⁸⁶ 2020 DİB Faaliyet Raporu

<https://stratejigelistirme.diyaret.gov.tr/Documents/2020%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf>

Erişim 08.04.2022

⁸⁷ Savaş, a.g.e. s. 69-72.

odalara veya perde arkasına alınmaya başlamışlardır. Ancak bu tutumun değişmesi amacıyla ilk olarak İstanbul genelinde camilerin kadınlara uygun hale getirilmesi için 8 Mart 2011 tarihinde “İstanbul’daki Camilerin Kadınlar Bölümünü Güzelleştirme Projesi” adıyla çalışmalar başlatılmıştır. Devam eden süreçte, konunun ülke geneline yayılması için çalışmalar yapılmıştır.⁸⁸

Günümüzde kadınların diğer din hizmetlerinden sıklıkla faydalandıkları halde cami cemaatine katılmalarını engelleyen tutumun dini hükümlerden ziyade geleneksel anlayışların bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz.⁸⁹

Ardından dönemin Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez “*Camilerin en izbe yerlerinde namaz kılmalarını sağlamışız, bu bizim kusurumuz. Ben Diyanet İşleri Başkanı olarak bütün hanımefendilerden, bütün kadınlardan özür diliyorum.*”⁹⁰ diyerek kadınların cami kubbesi altında cemaat atmosferinden feyz alarak namaz kılabilmesi adına önce İstanbul ardından Türkiye genelinde çalışmalara başlandığını bildirmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığının “*Yaşayan Cami Modeli*” olarak isimlendirdiği projelerle camilerde özellikle genç, çocuk, kadın-aile ve engelli bireylere yönelik cami buluşmaları düzenlenmekte, haftada bir gün sabah namazı buluşmaları ve hadis dersleri gerçekleştirilmektedir. Camilerin, namaz vakitleri dışında da vatandaşların dini isteklerine ulaşabilecek şekilde açık tutulmakta, hazırlanan haftalık bir program çerçevesinde kadınlara da cami içerisinde vaaz programları düzenlenmektedir.⁹¹ 2021 yılı itibarıyla yürürlüğe sokulan bu proje ile asr-ı saadette olduğu gibi kadınların aktif bir şekilde camilere katılmalarını sağlamak amacıyla cami ve mescitlerde kadınlara yönelik haftalık hatim ve dua programları icra edilmiştir. Ülke genelinde yapılan bu 28.638 programa toplam 985.553 kadın katılmıştır.⁹²

Bu gibi programlarla kadınların camilere alıştırılması amaçlanmıştır. Pek çok camide Cuma namazlarına katılmalarını sağlamak amacıyla kadınlara duyurular yapılsa da bu konuda geleneksel anlayışların izlerinin henüz silinmediği

⁸⁸ Kadriye Avcı Erdemli, “Cami Mimarisinde Kadınların Yeri ve İstanbul Müftülüğü Camilerin Kadınlar Bölümünü Güzelleştirme (3t) Projesi”, **Dini Hayat**, Ekim, 2013.

⁸⁹ Hüseyin Yılmaz, “Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, c.5 sayı: 14, 2007, 107-130.

⁹⁰ “Bütün Kadınlardan Özür Diliyorum” haber tarihi: 8 Şubat 2011, <https://www.yenisafak.com/gundem/butun-kadinlardan-ozur-diliyorum-302102> Erişim 26.11.2021

⁹¹ **Cami Merkezli Etkinlikler**, <https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/Detay/94/cami-merkezli-etkinlikler> Erişim 26.11.2021

⁹² **DİB 2021 Yılı Faaliyet Raporu**, s 81.

görülmektedir. Buna rağmen gözlemleme imkanı bulduğumuz Kırıkkale ilinde haftanın belli günü kadın vaizeler ya da kadın İl Müftü Yardımcısı tarafından cami içinde gerçekleştirilen vaaz programlarına belli oranlarda düzenli katılımın olduğu görülmektedir.

2.8. Diyanet İşleri Başkanlığında Kadın Personel İstihdamı

01.09.2017 Diyanet İşleri Başkanı olarak atanan Prof. Dr. Ali Erbaş 2022 yılı itibarıyla görevini sürdürmektedir. Beş başkan yardımcılığı konumundan birinde ise 2017 yılında atanan Prof. Dr. Huriye Martı, Diyanet İşleri Başkanlığının ilk kadın Başkan Yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı üç ana birim üzerinden hizmetlerini gerçekleştirmektedir: Merkez Teşkilatı, Taşra Teşkilatı ve Yurt Dışı Teşkilatı. Diyanet İşleri Başkanlığının kadın açılımı açısından nasıl bir değişime uğradığını görmek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Yönergesi ve yıllık olarak yayımlanan Faaliyet Raporlarına ve Başkanlıktan özel olarak talep edilen 2021 yılı DİB kadın kadro sayılarına⁹³ göre kurumda kadınların çalıştıkları birimler ve mevcut durumlar ele alınacaktır.

1. Merkez Teşkilatında Kadın Personel İstihdamı

A. Başkanlığın Sürekli Kurulları

1. Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı:

İslam dini esaslarına göre dini konularda fetva vermek, görüş bildirmek, soruları cevaplamak, dini konularda araştırmalar yapmak, göndrilen basılı, sesli ve görüntülü eserleri incelemek, din şûrası düzenlemek gibi görevleri olan Din İşleri Yüksek Kurulu, Diyanet İşleri Başkanlığının en yüksek karar ve danışma organıdır.

Bir başkan, bir başkanvekili, 14 kurul üyesi, bir sekreter, iki uzman ve 4 astronomdan oluşan Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığında kadınların görev almaları 2002 yılından itibaren gerçekleşmiştir. 2002 yılından 2010 yılına kadar Din

⁹³ 2021 yılı kadın personel sayıları telefonla talebimiz doğrultusunda tarafımıza iletilmiş, bu bilgiler Tablo 2.2’de sunulmuştur.

İşleri Yüksek Kurulu üyesi olarak sadece bir kadın bulunurken 2021 yılı itibariyle ise kurulda 5 uzman yardımcısı, 1 astronom kadın görevli yer almaktadır.⁹⁴

B. Başkanlığın Ana Hizmet Birimleri

1. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Beş daire başkanlığından oluşan Din Hizmetleri Genel Müdürlüğünde Dr. Elif Arslan, Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanı olarak tek kadın Daire Başkanıdır.

2. Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Beş daire başkanlığından oluşan Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğünde tek kadın Daire Başkanı, Sedide Akbulut, Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanı olarak görev yapmaktadır.

3. Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Dört daire başkanlığından oluşan Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğünde tek kadın Daire Başkanı Esmâ Erten, Hac ve Umre Eğitimi Daire Başkanı olarak görev yapmaktadır.

4. Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Altı daireden oluşan Dini Yayınlar Genel Müdürlüğünde tek kadın Daire Başkanı, Dr. Lamia Levent Abdul, Süreli Yayınlar ve Kütüphaneler Daire Başkanı olarak görev yapmaktadır.

5. Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü

Beş daire başkanlığından oluşan Dış İlişkiler Genel Müdürlüğünde tek kadın Daire Başkanı olarak Fatma Feyza Güner, Yurt Dışı Sosyal ve Kültürel İçerikli Din Hizmetleri Daire Başkanı olarak görev yapmaktadır.

C. Başkanlığın Yardımcı Hizmet Birimleri

1. İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü

Altı daire başkanlığından oluşan İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğünde tek kadın görevli Ayten Koç, Kadro Terfi ve Tahsis Daire Başkanı olarak görev yapmaktadır.

⁹⁴Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeleri

<https://kurul.diyaret.gov.tr/Personeller/Din%C4%B0%C5%9FleriY%C3%BCksekKurulu%C3%9Cyesi> Erişim 25.11.2021

2. Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Beş daire başkanlığı bulunan Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğünde hiç kadın Daire Başkanı görev yapmamaktadır ancak, Daire hekimliğini Dr. Ferhunde Özmen icra etmektedir.

D. Başkanlığın Danışma ve Denetim Birimleri

1. Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı

Başkanlık bünyesinde inceleme ve soruşturma işlemlerini yürüten Rehberlik ve Teftiş Başkanlığında ise yetmiş altı müfettiş içerisinde sadece bir kadın görevli müfettiş yardımcılığı görevini icra etmektedir.

2. Strateji Geliştirme Başkanlığı

Dört daire başkanlığından oluşan bu birimde tek kadın Daire Başkanı, Plan ve Programlar Daire Başkanı Semahat Özgenç'tir.

Görüldüğü üzere başkanlığın merkez teşkilatında özellikle yönetim kadrolarında erkek personelin sayısı kadın personelden kat kat fazladır. Beş Başkan yardımcılığı kadrosundan sadece birinde kadın bir başkan yardımcısı görev yapmaktadır. Genel müdürlüklerin hiçbirisinde kadın genel müdür bulunmamaktadır. Bu genel müdürlüklere bağlı otuz dört daire başkanlığından ise yedisinde kadın Daire Başkanları görev yapmaktadır. Merkez Teşkilatında 2021 yılı itibarıyla çalışan kadın görevlilerin unvan ve sayıları ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır.

Tablo 2.2. DİB Merkez Teşkilatı kadın kadro sayıları (Memur)

Unvan	Sayı
Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı	1
Başkanlık Müşaviri	1
Hukuk Müşaviri	2
Daire Başkanı	7
Din Hizmetleri Uzmanı	1
Müfettiş Yardımcısı	1
Mali Hizmetler Uzmanı	5
Diyanet İşleri Uzmanı	12
Eğitim Uzmanı	1
Mali Hizmetler Uzman Yard.	1
Musahhih	14
Mütercim	1
Prodüktör	1

Ses Kayıtçısı	1
Diyanet İşleri Uzm. Yard.	5
DİYK Uzman Yard.	5
Şef	1
Memur	6
V.H.K.İ	3
Diş Tabibi	1
Daire Tabibi	2
Biyolog	1
Diyetisyen	2
Çocuk Gelişimcisi	4
Hemşire	2
Sağlık Teknisyeni	1
Kütüphaneci	3
Astronom	1
Mühendis	5
Mimar	4
Şehir Bölge Plancısı	1
Tekniker	4
Grafiker	1
Teknisyen	2
Öğretmen	2
Avukat	4
Başkanlık Vaizi	5
Hizmetli	1
TOPLAM	116

Tablo 2.3. DİB Merkez Teşkilatı kadın kadro sayıları (Sözleşmeli)

Unvan	Sayı
4/B Yönetmen	1
4/B Arşiv Uzmanı	3
4/B Büro Personeli	3
4/B Mütercim-Tercüman	7
4/B Redaktör	2
4/B Yazma Eser Patoloji Uzmanı	1
4/B Yazma Eser Uzmanı	2
4/B Tashihçi	4
4/B Dizgi Operatörü	1
4/B İşaret Dili Tercümanı	2
TOPLAM	26

2. Taşra Teşkilatında Kadın Personel İstihdamı

Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilatı; il ve ilçe müftülükleri ile doğrudan Başkanlığa bağlı dinî yüksek ihtisas merkezleri ve eğitim merkezlerinden oluşmaktadır. İl ve ilçe müftülüklerinin başında birer müftü görev yapmaktadır. İl müftüleri Diyanet İşleri Başkanlığına, ilçe müftüleri ise il müftülüklerine bağlıdır. Bütün müftüler, görev yerlerinde Diyanet İşleri Başkanlığını temsil eder, din hizmetlerini, dini müesseseleri yönetir ve din görevlilerinin hizmetlerini düzenleyip denetler.

Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak görev yapan kadın müftü bulunmamaktadır. Müftü yardımcılığı makamında ise ilk kez 2005 yılında iki kadın müftü yardımcısı ataması yapılmıştır. 2018 yılı verilerine göre Türkiye’de 177 il müftü yardımcısı içerisinde son yıllarda atanan 20 kadın il müftü yardımcısı görev yapmaktadır,⁹⁵ 2021 yılında ise bu sayı 67’ye yükselmiştir. En son 20.10.2021 tarihinde yayınlanan ilan ile 16 adet kadın il müftü yardımcısı alınacağı duyurulmuştur.⁹⁶

Diyanet’in bütün birimleri içinde din görevlisi kategorisinde kadın personele en çok görev verilen kadro, Kur’an kursu öğreticiliği kadrosudur. Diyanet İşleri Görev ve Çalışma Yönetmeliği’ne göre Kur’an kursu öğreticilerinin görevlerine baktığımızda:

Kur’an kurslarında verilen eğitim faaliyetlerinin dışında; irşat ve eğitim programlarında görev alma, gerektiğinde ADRB’lerde görev yapmak ve konferanslar düzenlemek gibi geniş ve çok yönlü bir görev alanına sahip olan Kur’an kursu öğreticileri, kadın vatandaşlara ulaşmada en büyük avantaja sahip olan kadrolarda görevlerini icra etmektedirler. Kadınların yoğun bir şekilde katıldıkları Kur’an kursları, taşra teşkilatının en kalabalık birimlerden birisidir. 2010 yılından itibaren eğitime başlayan, her geçen gün sayıları artan okul öncesi çocukların eğitimine açılan 4-6 yaş kurslarıyla birlikte Kur’an kursu öğreticilerinin hedef kitlesi daha da genişlemiştir.

⁹⁵ Yıldırım. v.d. s. 24.

⁹⁶ **2021 Yılı İl Müftü Yardımcılığı (Bayan) Sınavı Duyurusu**,
<https://insankaynaklari.diyanet.gov.tr/Detay/723/2021-y%C4%B1%C4%B1-il-m%C3%BCft%C3%BC-yard%C4%B1mc%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1-%28bayan%29-s%C4%B1nav%C4%B1-duyurusu>
Erişim 26.11.2021

Diyanet'in Görev ve Çalışma Yönetmeliği'ne göre irşat ve rehberlik hizmeti sunarak toplumu dini konularda bilgilendirmek, haftada beş defa müftülükçe belirlenen yerlerde vaaz programı düzenlemek, ADRB'lerde görev yapmak, cezaevleri, huzurevleri, sevgi evleri, öğrenci yurtları, sağlık kuruluşları gibi yerlerde vaaz hizmetleri sunmak gibi görevlerle sorumlu tutulan vaizler de toplumun her kesimine ulaşmakla yükümlü olan din görevlilerindendir. Bu bağlamda AÇSHB ile ortak yürütülen kadın ve aile çalışmalarında en çok çalışma yapan din görevlilerinden olan vaizler, ADRB büroları vasıtasıyla da pek çok kadına hizmet sağlamaktadır. Bu geniş görev alanına rağmen son yıllarda arttırılmaya başlasa da kadın vaizlerin sayısı hala erkek vaizlere göre çok geridedir. Başkanlık genelinde müftülükler bünyesinde görev yapan 3.113 vaizden 1028 tanesi kadın vaizden oluşmaktadır.⁹⁷

Vaizlik kadrosunda kadın vaizlerin erkek vaizlere göre sayısı hala çok düşük olsa da özellikle son yıllarda kadın görevli sayısında oransal olarak büyük bir artış gerçekleşmiştir. 2009 yılında Diyanet bünyesinde toplam 221 kadın vaiz görev yaparken⁹⁸ bu sayı 2021 yılında 1.028'e yükselmiştir.

Bu olumlu gelişmelere rağmen kadın din görevlileri, Nezihe Muhiddin'in ilk kez kadın vaiz talep ettiği zaman karşılaştığı küçültücü zihniyetin günümüze yansması olan saldırılarla da karşılaşmaktadırlar. Nitekim kadını fitne unsuru olarak algılayan, kitabî İslam'dan ziyade ataerkil zihniyetle anlam dünyasını oluşturmuş bazı kesimler, kadın vaizlerin camide erkek cemaate vaaz vermesiyle ilgili kendilerince aşağılayıcı haberleri manşetlere taşımışlardır.⁹⁹ Görüldüğü gibi bazı zihniyetlerin aradan yıllar geçse de değişmeden kendi görüşlerini din adı altında yayma çalışmaları devam etmekte, kadın fitne kaynağı olarak suçlanmaktadır.

Diyanet'in kadın din görevlileri istihdamına dönecek olursak genel çerçevede Taşra Teşkilatı kadın din görevlilerin en çok sayıya ulaştığı birim olarak karşımıza çıkmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığının kadın din görevlisi istihdamında genel olarak bir sayı ve oran artışı olmakla birlikte kadın personel sayısında en çok artışın taşra teşkilatında gerçekleştiğini görmekteyiz.

⁹⁷İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına ve Kadrolarına Göre Personel Sayısı (Müftülük), <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> Erişim 01.10.2022 ve Tablo 3

⁹⁸ Yıldırım v.d. A.g.e. s 28.

⁹⁹Cübbeli Ahmet Hoca'dan 'kadın vaiz' tepkisi: İmam da ederlerse şaşmayın! <https://www.yeniakit.com.tr/haber/cubbeli-ahmet-hocadan-kadin-vaiz-tepkisi-imam-da-ederlerse-sasmayin-570415.html> Haber tarihi 12.20.2018 Erişim 26.11.2021

Tablo 2.4. DİB Taşra Teşkilatı kadın kadro sayıları (Memur)

Unvan	Sayı
Din Hizmetleri Uzmanı	108
İl Müftü Yardımcısı	67
Şube Müdürü	1
Eğitim Uzmanı	7
Şef	1
Memur	162
Yapım ve Yayın Elemanı	2
Veri Haz. Ve Kontr. İşl.	25
Mühendis	1
Tekniker	1
Teknisyen	1
Öğretmen	46
Avukat	5
Baş Vaiz	10
Uzman Vaiz	69
Vaiz	928
Ceza Evi Vaizi	21
Cami Rehberi	9
Murakıp	57
Kuran Kursu Uzm. Öğrt.	107
Kuran Kursu Öğreticisi	15406
Hizmetli	535
Aşçı	4
TOPLAM	17573

Tablo 2.5. DİB Taşra Teşkilatı kadın kadro sayıları (Sözleşmeli)

Unvan	Sayı
4/B K.K.Ö	2673
TOPLAM	2673

Tablo 2.6. DİB Taşra Teşkilatı kadın kadro sayıları (Geçici)

Unvan	Sayı
Geçici K.K.Ö	9334
TOPLAM	9334

Tablo 2.7. DİB kadın personel oranları (DİB, 2010)

Yıllar	2010	2017	2021
Merkez teşkilatı			
Toplam	956	1092	1433
Kadın	55	74	143
Kadın görevli oranı	%5,75	%6,77	%9,97
Taşra teşkilatı			
Toplam	82393	106973	125001
Kadın	3679	17738	29580
Kadın görevli oranı	%4,46	%16,61	%23,66

Bu verilerden anlaşıldığı üzere kadın personel sayısında özellikle taşra teşkilatının yoğunlaştığı eğitim hizmetleri alanında büyük bir artış olmasına rağmen yönetim kadrolarının oluşturduğu merkez teşkilatında kadın personel sayısının artış oranı daha düşüktür. Gerek taşra teşkilatında gerekse merkez teşkilatında kadın personel sayısı artmış olsa da kadın-erkek personel dağılım oranları ele alındığında çok büyük farklar olduğu gözler önüne serilmektedir.

3. TOPLUMSAL CİNSİYET, ATAERKİL YAPI ve İSLAM YORUM GELENEĞİNDE ATAERKİL ETKİLER

3.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet konusu 1960'lı yıllarla birlikte sosyal bilimlerin ilgi alanına girmiştir. 19. Yüzyılda Batı dünyasında doğup tüm dünyaya yayılan endüstri devrimi ile yaşanan dönüşümler XX. yüzyıla birlikte “kimlik” sorununu da beraberinde getirmiştir. Kimlik sorununu ise zorunlu olarak cinsiyet tartışmalarını karşımıza çıkarmaktadır. Bu açıdan sosyal bilimlerde, kimlik merkezli sorunları incelemek ve çözümler üretmek, bir yandan biyolojik bir süreçle diğer yandan sosyal bir dönüşüm süreciyle şekillenen kimliğin ana unsurunu oluşturan cinsiyet eksenli sorunları çözümleme çabası büyük tartışmaları da beraberinde getirmiştir.¹⁰⁰

Cinsiyet (sex) kavramı kadın ve erkek olmanın biyolojik yönünü ifade ederken, iki cinsiyet arasındaki temel fark üreme sistemleridir.¹⁰¹ Anatomik ve fiziksel değişimlere odaklanan cinsiyet kavramının aksine toplumsal cinsiyet (gender) kültür, gelenek, din, eğitim gibi sosyal kurumlarla oluşan cinsiyet farklılıklarını ifade etmektedir.¹⁰²

Biyolojik cinsiyet geçirmiş olduğu biyolojik, sosyolojik ve psikolojik süreçler sonucunda toplumsal cinsiyet olgusuna dönüşür.¹⁰³ Özünde toplumsal cinsiyet, bu toplumsal unsurlarla kadınlara ve erkeklere yüklenen görevler, sorumluluklar, roller ve statülere odaklanır. Ancak bu iki kavram farklı ayrımlara odaklansa da ikisini birbirinden ayırmak pek mümkün görünmemektedir. Zira toplumun kadınlığa ve erkekliğe yüklediği anlamlar ne biyolojiden soyutlanarak ne de sosyal etmenlerden

¹⁰⁰ Mehmet Tayfun Amman, “Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet”, **Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet I, Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantı**, 21-22 Mayıs 2011, 2012, s. 13-56.

¹⁰¹ Sema Güzel Oruk, **Toplumsal Cinsiyetin Oluşumunda Psiko-Sosyal ve Dinsel Faktörlerin Rolü Ve Önemi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s.6.

¹⁰² Zehra Y. Dökmen, **Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2010, s. 20.

¹⁰³ Metin Erol, “Toplumsal Cinsiyetin Tutumlar Üzerindeki Etkisi”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2008 c. 32 No:2, 199-219.

ayrıştırılarak anlaşılabilir. Zamanla biyolojik unsurun parçalarıymış gibi kabul edilen bu rol kalıpları kadın ve erkeğin toplumsal alandaki konumlarını ayrıştırır. Böylece kültürel ve sosyal bir inşa süreciyle cinsiyet rolleri şekillendirilir.

Sosyal bilimlerde cinsiyet araştırmaları ele alındığında “cinsel kimlik/roller” ve “cinsiyet kimlikleri/rolleri” kavramlarının ayrılması kavramlarının özünü anlayabilmek açısından önemlidir. Zira “cinsiyet rolleri” ele alındığında kültürden kültüre farklılık görülse de toplumsal değişimlerle “geleneksel kadın rolleri” ve “geleneksel erkek rolleri” üzerinden tartışmalar yoğunlaşmaktadır. Geleneğin şekillendirdiği kadın erkek rol dağılımları erkek hâkimiyetini ifade eden ataerkillik kavramını ortaya koyarak çoğu zaman kadınlar aleyhine sonuçlanan eşitsizlik problemlerini gün yüzüne çıkarmaktadır.¹⁰⁴ Cinsel kimlik ise cinsel arzunun yöneldiği cinse göre çeşitli isimler alan bir olgudur.

Her birey doğumla birlikte içine doğduğu aileye bağlı olarak bir sosyalleşme sürecine girer. İnsanların cinsiyet rollerinin benimsemesi de bu aile içi sosyalleşme süreciyle başlar. Ebeveynlerinin bilinçli veya bilinçsiz yönlendirmelerini yakından gözlemleyen çocuklar ilk cinsiyet rollerini bu erken dönemde benimsemeye başlarlar.

3.2. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Oluşumunda Antropolojik İzler

Cinsiyetler arası rol dağılımında en büyük etmenlerden birisi olarak karşımıza geçim sağlama işindeki görev dağılımı çıkmaktadır. Avcılık ve toplayıcılıkla geçimini sağlayan toplumlarda avcılık erkeklerin toplayıcılık ise kadınların görevidir. Bu durumda avcılıktan daha az itibarlı kabul edilen toplayıcılık görevi kadını ikinci plana atabilmektedir. Burada itibardan kastedilen her zaman faydalı ve önemli olması değil daha çok yapılan işin getirdiği güç ve prestijdir. Nitekim tarım işleri, çocuk ve ev bakımı görevlerinin avcılık kadar hatta belki de daha fazla çalışma gerektirmesine rağmen yeterli saygınlıkta kabul edilmediği anlaşılmaktadır. Kadınların iş yükünün daha az ya da çok olmasına bakılmaksızın neredeyse tüm toplumlarda ev ve çocuk bakımından sorumlu oldukları, erkeklerin ise dış dünya ile işlerden sorumlu oldukları

¹⁰⁴ Amman, a.g.m.

bilinmektedir.¹⁰⁵ Bu durum kamusal alan özel alan tartışmalarının temelini görmemiz açısından önemlidir. Yani kadın ve erkek rollerinin dağılımında ve kadınların konumlarını belirlemede en büyük etmenlerden biri kamusal alanda var olabilmek ve hâkimiyet kurabilmektir diyebiliriz.

Kamusal alanda siyasi ve dini işlerde erkekler kadınlardan daha ön planda olmaktadır. Kadınlar genellikle ev içi işlerle görevlendirilirken, değerlerinin kamusal alanda ve dini ayinlerde boy gösteren erkeklerden daha düşük olduğu kabul edilir. Pek çok toplum incelendiğinde (ki buna günümüz toplumunda Cuma namazına katılmak isteyen bir kadını da dâhil edebiliriz) ayinler, toplu ibadetler ve törenlere kadınların katılımı sınırlandırılmıştır hatta bazı toplumlarda ayinlere katılan kadınların fahri erkek olarak kabul edildikleri görülmüştür.¹⁰⁶

3.3. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Oluşumunda Ataerki Kavramı

“Babanın hâkimiyeti” olarak tanımlanan ataerkillik, ailenin en büyük erkek üyesinin otoritesiyle yönetilen toplumsal oluşumu ifade etmektedir.¹⁰⁷ Esasen emek piyasası ve toplumsal iş bölümünü ile ilgili bir mesele olan ataerkillik kavramı bazı feminist sosyologlara göre iki cins arasındaki eşitsizliğin temel sebeplerinden biri olarak görülmektedir.¹⁰⁸

1980’li yıllara kadar antropologların büyük çoğunluğu cinsiyete dayalı iş bölümünü bir ast-üst ilişkisi olarak yorumlamışlar ve avcılığın gelişmesinin erkekleri iktidara taşıırken, kadınlara düşen toplayıcılık görevinin onları geri plana hapsettiğini söylemişlerdir. Bu değişimle birlikte ataerkinin, erkeğin mutlak iktidarı haline geldiği düşünülmüştür. Dolayısıyla iki cins arasındaki üstünlük mücadelesinin ataerki ve anaerki (matriyarka) ile belirlenen tek tip bir seyir izlediği düşüncesi 19.

¹⁰⁵ T.H. Eriksen, **Küçük Yerler Derin Mevzular, Sosyal ve Kültürel Antropolojiye Giriş**, çev. Fahriye Adsay, Avesta Yayınları, İstanbul, 2009, s.179-181.

¹⁰⁶ D.G. Bates, **21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji, İnsanın Doğadaki Yeri**, çev. Suavi Aydın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 322.

¹⁰⁷ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005, s. 47.

¹⁰⁸ Ataerkillik terimini erkek egemenliğinin pek çok türü için kullanan ilk grup Radikal feministler olmuştur. Kadınların ezilmelerinin altında cinsiyetler arasındaki adaletsiz iş dağılımı olduğunu savunmuşlardır. Marksist feministlerde iste kavram daha farklı bir anlam ifade etmiş, kapitalist sistemle açıklanamayan olgular, kapitalizmden ayrı ancak yinede bağlantılı görülen ataerkillik kavramı ile ifade edilmeye çalışılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Deniz Kandiyoti, **Cariyeler, Bacılar ve Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, çev. Aksu Bora v.d, Metis Yayınları, 2013, s. 119-145.

yüzyılda büyük destek bulmuştur. Badinter'in ilkel ataerkillik ve ilkel anaerkillik olarak isimlendirdiği kavram, bu dönemde cinslerin mutlak hâkimiyeti ve iktidarı olarak yorumlanmıştır. İlkel ataerkiden önce soyun anneden devam ettiği ve kadınların üstünlüğünün hüküm sürdüğü tezi Bachofen, Lewis Henry Morgan ve Friedrich Engels tarafından desteklenmiştir. Öte yandan 20. Yüzyılın başından itibaren bu tez giderek zayıflamış dolayısıyla soy kadınlardan devam etse de kadınların mutlak hâkimiyet kurduğu bir döneme dair bulguların oldukça zayıf olduğu görüşü yaygınlaşmıştır.¹⁰⁹

Nitekim Simone De Beauvoir'a göre kadınların iktidarda olduğu dönem bir efsaneden ibarettir. Beauvoir, soy anadan devam etse bile kadının yine bir erkeğin ya babasının ya erkek kardeşinin vesayeti altında olduğunu, hatta kadın tanrıçaların, kadın hükümdarların olduğu dönemlerde bile kadınların “*ikinci cins*” olmaktan kurtulamadıklarını ifade etmektedir.¹¹⁰

Her iki görüşe karşı üçüncü bir tez olarak kadın ya da erkeğin mutlak otoritesinin olmadığı dönemlerin mümkün olabileceğini ifade eden Badinter'e göre erkeklerin mutlak hâkimiyetini inanç ve değer sistemi ile meşrulaştırma durumu cinsler arasında katı bir ayrımcılığın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Erkeklerin Tanrı'nın seçilmiş temsilcileri olmasına karşın kadın, tehlikeyi çağıran, kendisine karşı dikkatli olunması gereken “öteki” olarak sembolleştirilmiştir, hatta şeytanla özdeşleştirilmiştir. Dolayısıyla “öteki” olan kadının, kötülüğünün kontrol altında tutulması ve zararsız hale getirilmesi kutsal bir görev olarak görülmüştür.¹¹¹

Görüldüğü gibi kültür ve gelenek gibi toplumsal unsurların ve ataerkil sistemin kadına bakışı din ile kutsal ve değişmez bir özellik kazanmaktadır. Bu durumda ise din olgusu, kadına ve aileye bakışı, toplumsal cinsiyet rollerini belirleyen düşünce ve uygulamaları meşrulaştırma bağlamında en etkili unsurdur.¹¹²

¹⁰⁹ Badinter, a.g.e. s 35-42.

¹¹⁰ Simone De Beauvoir, **İkinci Cinsiyet 1. Cilt, Olgular ve Efsaneler**, çev. Gülnur Savran, KOÇ-KAM, İstanbul, 2019, s 99-108.

¹¹¹ Badinter, a.g.e. s 83-84.

¹¹² Berktaş, a.g.e. s.17.

3.4. Kadın Hakları Mücadelesinden Toplumsal Cinsiyet Tartışmalarına

Kadınların hak arayışlarının ilk örneklerinin pek çok önemli değişimin tetikçisi olan Fransız İhtilali ile başladığı görülmektedir. Bu dönemde öne çıkan ilk isimlerden biri olarak, devrimden sonra ilan edilen “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi”nde İhtilal sırasında insan hakları için etkin mücadele veren kadınların haklarına değinilmediği gerekçesiyle itiraz eden Olympe de Gouges karşımıza çıkmaktadır. De Gouges “*Kadınlar darağacına çıkma hakkına sahipse, kürsüye çıkma hakkına da sahip olmalıdır.*” diyerek kadın hakları mücadelesinde cesur bir adım atmıştır.¹¹³

İngiliz feminist yazar Mary Wollstonecraft tarafından 1792 yılında yazılan *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi (A Vindication Of Rights Of Woman)* isimli eserde bu farklı konumlandırma ve rol yüklemeler toplumsal bağlamda analiz edilerek, kadınları ikincilleştiren uygulamalar eleştirilmiş ve kadınların da erkekler gibi eğitim görmesi, meslek sahibi olması, annelik ve eşlik rolleri dışında başka roller de üstlenmesi gibi talepler dile getirilmiştir. Bu analizlerde kadınları ikincilleştiren anlayış ve uygulamaların dinle ilişkisi de sorgulanmış ve analiz edilmiştir.¹¹⁴

18. Yüzyılda Endüstri Devriminin etkisiyle kadın hakları mücadelesi daha farklı boyutlarda tartışılmaya devam etmiştir. Daha fazla güç gerektiren geleneksel el araçlarının yerini makinelerin alması kadınların da iş gücü olarak kullanılabilme potansiyellerini gözler önüne sermiştir. Hatta erkeklerden daha az ücretle ancak aynı iş beklentisiyle çalıştırılan kadınlar sermayeciler tarafından daha fazla tercih edilen işçi kesimini oluşturmaya başlamışlardır. Emek piyasasında bu şekilde sömürülen kadınlar arasında işçi ve vatandaş olarak eşit hak talepleri daha da yükselmiştir. Bu hak talebi sadece işçi sınıfıyla sınırlı kalmamış, burjuva kadınlarında kendi sosyal sınıflarının erkekleriyle eşit eğitimi alarak edebiyat, sanat, tıp, hukuk gibi alanlarda var olabilme mücadelesiyle devam etmiştir.¹¹⁵

¹¹³ Christoph Türcke, *Cinsiyet ve Akıl Cinsiyetler arası Savaşında Felsefe*, çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 256.

¹¹⁴ Mary Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*, çev. Deniz Hakyemez, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

¹¹⁵Türcke, a.g.e. s 255- 258.

Aynı dönemde önemli bir adımın Amerikalı kadınlar tarafından atıldığını görüyoruz. 1848 yılına geldiğimizde Elizabeth Cady-Stanton önderliğinde toplanan kadınlar “*Declaration of Sentiments*” isimli bir bildiriyle insanlık tarihi boyunca süren eşitlikten uzak bu uygulama ve yasaları protesto etmişler ve “*Birleşik Devletler yurttaşı olarak sahip oldukları tüm hakları ve ayrıcalıkları derhal verilmelidir.*” diyerek oy hakkı talebinde bulunmuşlardır. 19. yüzyılda Amerikalı kadınların talepleriyle başlayan oy kullanma hakkı aşamalı olarak diğer ülkelerdeki kadınları da cesaretlendirerek harekete geçirmiştir.¹¹⁶ Kadınların da vatandaşlık haklarından faydalanmaları, eğitim alabilmeleri, erkeklerle eşit ücretlerle meslek sahibi olabilmeleri ve kamusal alana görünür olabilmeleri, kısaca kadınların da erkekler kadar insan oldukları ve dolayısıyla erkeklerle eşit haklara kavuşmak amacıyla atılan kadın hakları mücadelesinin bu ilk adımları Birinci Dalga Feminizmin temelleri olarak literatüre geçmiştir.¹¹⁷

Bu gelişmeler geçmiş dönemlere nazaran büyük adımlar olsa da kadınların eşitlik talebini yeterince karşılayamamış ve II. Dünya Savaşı’nın ardından girilen yeni dönemde “İkinci Dalga Feminist Hareket” ile özel alanda da eşitlik çağrıları başlamıştır. 1947 yılında Birleşmiş Milletler Kadınların Konumu İnceleme Komisyonu oluşturulmuştur. İki yıl sonra ise bu komisyon kadın ve erkeklerin “*evlilik açısından, evlilik süresince ve evliliğin bozulmasında eşit hakları*” olduğunu hem de kadınların annelik rolleri gereği “*özel bakım ve rehberlik*” maddelerini içeren İnsan Hakları Beyannamesi’ni yayımlanmıştır. 1975 ve 1985’te BM kadın sorunları hakkında Mexico City, Kopenhag ve Nairabi’de uluslararası üç konferans düzenlenmiştir.¹¹⁸

İkinci dalga feminizmin ortaya çıkmasında feministlerin, birinci dalgayı pek çok meselede eksik görmesi etkili olmuştur. Sosyal sınıf, ekonomi, ırk, cinsel tercihler, ataerkil düzen gibi olgular görmezden gelindiği için birinci dalga feminizm yerini ikinci dalgaya bırakmıştır. Bu durum başta Avrupa olmak üzere pek çok toplumda kadın konusunda daha köklü ve etkili düzenlemelerin yapılmasını

¹¹⁶Türcke, a.g.e. s. 255.

¹¹⁷ Hidayet Şefkatli Tuksal, “Toplumsal cinsiyet(gender) Müslümanlar için bela mı faydalı bir analiz kategorisi mi? Günümüz İslam Dünyası’nda Meseleler Ve Çözüm Yolları”, C. Bayram v.d (edt).Uluslararası Sempozyum. 10-12 Ekim 2016, s. 602-612.

¹¹⁸ Margaret Walters, **Feminizm**, çev. Hakan Gür, Dost Yayınevi, Ankara, 2020, s. 105-120.

hızlandırmıştır. Bu süreçte cinsiyet (sex) kavramının yerini toplumsal cinsiyet (gender) almaya başlamıştır.¹¹⁹

1949 yılında Simone de Beauvoir tarafından yazılan “*Kadın İkinci Cinsiyet*” kitabı da Beauvoir’un ifadesiyle “*Kadın doğulmaz, kadın olunur*” sloganı ile toplumsal cinsiyet algılarının nasıl kemikleştiğini ve kadınların nasıl ikincil konuma hapsedildiğini anlatan, alanda büyük önemi haiz olan bir çalışmadır. Bu eseriyle Beauvoir, toplumsal cinsiyete (gender) kelime olarak yer vermemiş olsa da kavramın alt yapısını oluşturan fikirleri aktarmıştır.¹²⁰

Toplumsal cinsiyetin sosyal bilimlerde kullanılmaya başlaması 20. yüzyıl sonlarını bulmuştur. Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı içerik olarak kısmen kullanılsa da terim olarak 19. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına dek kullanılmamıştır.¹²¹ “Gender” teriminin biyolojik cinsiyetten farklı bir anlam taşıyarak kullanımı ilk olarak Amerika’lı psikiyatrist Robbert J. Stoller’in “*Sex and Gender*” (1968) isimli kitabında görülsede kavramın popülerleşmesi ve şu an ki kullanımının temeli Ann Oakley tarafından gerçekleşmiştir. Oakley, 1972 yılında yayımlanan “*Sex, Gender and Society*” isimli eserinde, cinsiyetin (sex) biyolojik olarak erkek/kadın ayrımını açıklayan bir kavram olduğunu, toplumsal cinsiyetin (gender) ise erkekler ile kadınlar arasındaki toplumsal bakımdan eşitsiz rol dağılımını ortaya koymayı amaçlamaktadır.¹²²

Toplumsal cinsiyet kavramı, içerik ve anlam olarak 1979 yılında BM tarafından kabul edilen 1985 yılında ise Türkiye’nin de imzaladığı Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi’nde (CEDAW) geçmekle birlikte kavramın “toplumsal cinsiyet eşitliği” terkihiyle ifadesi 1994 BM Kahire Nüfus Konferansı’nda gerçekleşmiştir. 1995 yılında Pekin’de gerçekleştirilen BM Dünya Kadın Konferansı’nda alınan kararlar neticesinde “toplumsal cinsiyet eşitliği” talebinden “toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması” devresine geçilmesiyle kadın hakları mücadelesinde yeni bir aşamaya geçildiği görülmektedir. Türk feministler de

¹¹⁹ Tuksal, a.g.m.

¹²⁰ Beauvoir, a.g.e. s. 13.

¹²¹ Joan W. Scott, “Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi”, çev. Derya Demirler, Fahriye Dinçer, **Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar**, sayı 12, 2010, s. 113-138.

¹²² Celalettin Vatandaş, “Toplumsal Cinsiyet Ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı” **Istanbul Journal of Sociological Studies**, c. 0, sayı: 35, 2007, s.29-56.

bu yeni adımların neticesinde toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması kavramlarının Türkiye’de yaygınlaşmasını sağlamışlardır.¹²³

Toplumsal cinsiyet kavramı ile toplumsal yönlendirmelerle belirlenmiş erkeklik ve kadınlık algıları arasındaki eşit olmayan paylaşıma dikkat çekilmektedir. Kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliği çözümlmek amacıyla başlatılan ilk kadın çalışmaları başta iki cins arasındaki farklılıkları biyolojik temelde görse de sosyal bilimlerin gelişmesiyle iki cins arasındaki farklılığın tek bir etmenle açıklanamayacak kadar karmaşık olduğu anlaşılmıştır. 1970’lerden sonra erkekleri ve kadınları birbirinden farklılaştıran etmenlerin biyolojiyle sınırlandırılmayacağı, sosyal ve psikolojik unsurların rol dağılımında çok büyük katkılarının olduğu anlaşılmıştır.¹²⁴

Günümüzde toplumsal cinsiyet kavramı önemli bir kullanım alanına sahiptir ancak özellikle feminizme karşı çıkan muhafazakârlarca büyük eleştirilere de uğramaktadır. Esasen kavrama karşı bu eleştiri ilk kullanıldığı andan itibaren başlamıştır. Birleşmiş Milletler IV. Dünya Kadın Konferansı’nda bu kavramın kullanılması tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Toplumsal cinsiyet kavramına özellikle muhafazakâr camianın eleştirisi, kavramın cinsel farklılıkları da içererek biyolojik unsurların cinsiyetleri belirleyici olduğu fikrine karşı bir görüş doğurabilmesidir. Günümüzde de kavram bazı çevrelerce siyasal bir boyuta taşınarak kavramın içeriği, toplumun kadın ve erkeklere yüklediği rollerden ziyade cinsel özgürlük tartışmalarına aktararak muhafazakâr kesimin büyük bir tepki göstermesine sebep olmuştur.¹²⁵

3.5. Türkiye’de Kadın Haklarının Gelişimi ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları

Osmanlı’da Tanzimat ve arkasından Meşrutiyet Dönemi ile girilen modernleşme sürecinde kadınlar konusunda bir değişime gidilmesini ilk savunular erkekler olmuştur. Avrupa’da eğitim görmüş “modern erkekler” kalkınmanın tek cinsle mümkün olamayacağını fark ederek kadınların da eğitilerek modernleşmeye

¹²³ Tuksal, a.g.m.

¹²⁴ Marshall, a.g.e. s. 98.

¹²⁵ Yıldız Ecevit, **Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları**, CEİD Yayınları, Ankara, 2021, s. 10-11.

ve sosyal hayata katılması gerektiğini savunmuşlardır.¹²⁶ Ancak bu değişim ve sosyal hayata kadınları katma düşüncesinin “haddi aşmadan” ve “muhafazakâr Türk geleneğine yakışır bir şekilde” çizilmiş sınırlarını, dönemin ideal kadın görüntüsünü yansıtan birçok edebi eserde görmek mümkündür.

Kadınların hak mücadelesinin ilk örneklerinin basın aracılığıyla gerçekleştiği görülmektedir. Bazı gazetelerin kadınlara özel ekleri ve yazıları Osmanlı kadınının kendisini ifade ettiği ilk mecralar olarak karşımıza çıkmaktadır. 1869 yılında ilk kadın dergisi olarak nitelendirebileceğimiz, “*Terakki*” gazetesi tarafından çıkarılan haftalık bir dergi olan “*Terakki-i Muhadderat*” kadınların konumunu ve durumunu eleştiren mektuplarla ilk adımları atmıştır. Ancak yazarların gerçek isimleri vermek yerine mahlas kullandıkları görülmektedir.¹²⁷ 1895-1908 yılları arasında ise Osmanlı kadınları hak mücadelelerini “*Hanımlara Mahsus Gazete*” ile duyurmuşlardır. *Hanımlara Mahsus Gazete* yazarlarının isimlerini açık olarak vermeleri Osmanlı kadın hareketinin daha ileri bir boyutta devam ettiğini göstermektedir.¹²⁸

Osmanlı kadın hareketinde en çok ses getiren dönemin II. Meşrutiyetle birlikte başlayan dönem olduğu söylenebilir. Ancak yinede bu dönemde kadınların, Batıdaki hemcinslerinin talep ettiği oy hakkı gibi radikal taleplerden çok insani ve medeni hak taleplerinde bulundukları görülmektedir.¹²⁹

Ancak cumhuriyetin ilanıyla birlikte kadın hakları mücadelesi yeni bir boyuta taşınmış ve kadınların oy hakkı talepleri gündeme gelmeye başlamıştır. Bu dönemde yeni anayasada erkeklerle eşit imkânlarla ve oy hakkına sahip olmak isteyen kadınlar bir araya gelmiş ve toplantılar neticesinde kadınlara siyasal hakların sağlanması amacıyla bir örgüt kurulması kararlaştırılmıştır. Başlangıçta siyasal bir kadın partisi olan Türk Kadınlar Fırkası kurulmuş ancak hükümetten kuruluş izni çıkmayınca örgüt Türk Kadınlar Birliği (TKB) adıyla 7 Şubat 1924 tarihinde bir dernek olarak kurulmuştur.¹³⁰

TKB’nin ve pek çok kadın ve erkeğin uğraşlarına rağmen 1924 Anayasası kadınlara seçme ve seçilme hakkını tanımamıştır. Nitekim Türkiye’de de diğer ülkelerde olduğu gibi, kadınlara seçme ve seçilme hakkı “*verilmemiş*” bu hak büyük

¹²⁶ Sancar, a.g.e. s. 84-9.

¹²⁷ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s. 61.

¹²⁸ Zihnioğlu, a.g.e. s. 20.

¹²⁹ Sancar, a.g.e. s. 154.

¹³⁰ Zihnioğlu, a.g.e. s.123-150.

mücadeleleri sonucunda 1930 ve 1934 yıllarında yapılan yasa değişiklikleri ile “*alınmıştır*”.¹³¹ Bütün bu bilgiler, bugün pek çok kimsenin düşünmeden kabul ettiği “Türkiye daha Avrupa’da yokken kadına seçme ve seçilme hakkını verdi” fikrinin pek doğruyu yansıtmadığını gözler önüne sermiştir.

20. Yüzyıl’da giderek artan kadın hakları mücadelesi neticesinde devletler ve uluslararası kurumlar toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin toplumsal bir sorun teşkil ettiğinin farkına varmaya başlamışlardır. Netice olarak 1979 yılında BM toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi’ni (CEDAW) hazırlamıştır.¹³² Ancak kadına şiddet meselesinin 1980’lerden sonra gündeme geldiğini görmekteyiz. Nitekim 1979 yılında kabul edilen CEDAW sözleşmesinde aile içi şiddetle ilgili herhangi bir madde yer almamaktadır. Aile içi şiddet meselesi ilk kez 1980 yılında gerçekleşen İkinci Dünya Kadın Konferansı’nda gündeme alınmıştır. Kadına şiddet konusunda somut bir adım olarak hazırlanan ilk resmî belge de BM tarafından hazırlanan 1993 tarihli “Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Bildirge”dir.¹³³

1995 yılına gelindiğinde BM tarafından Pekin’de 189 ülkenin katıldığı Birleşmiş Milletler IV. Dünya Kadın Konferansı’nda “Kadının insan hakları” kavramı vurgulanarak “toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma” ilkesi benimsenmiş, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırma, kadına şiddeti engelleme, ekonomik olarak kadını güçlendirme, cinsel sağlığı sağlama konusunda önemli kararlar alınmıştır. Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu’nda toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma çalışmalarıyla birlikte, Avrupa Birliği de bu politikada hareket etmeye başlamıştır.¹³⁴

Türkiye’de ise bu dönemde yapılmış toplumsal cinsiyet eşitliği ve aile içi şiddeti önleme çalışmalarının Avrupa Birliği’ne uyum süreciyle hızlandığını görmekteyiz. Nitekim AB’nin 1998 yılından itibaren Türkiye için hazırladığı Avrupa Birliği uyum süreci raporlarında toplumsal cinsiyet eşitliği talepleri vurgulanmıştır. 2001 yılında Türkiye ulusal programında ilk vadede Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğünün kurulması, doğum ve ebeveyn izinlerinin düzenlenerek kadınların çalışma hayatının kolaylaştırılması talep edilmiştir. Bu doğrultuda 2004

¹³¹ Sancar, a.g.e. s. 166-167.

¹³² Ecevit, a.g.e. s. 39.

¹³³ Havva Çaha v.d. **Değişen Türkiye’de Kadın**, KADEM, İstanbul, 2014, s. 48.

¹³⁴ Ecevit, a.g.e. s. 59-62.

yılında Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğünün kurulması için yasa çıkarılmış ancak doğum izinlerinin düzenlenmesi ancak 2010 yılında gerçekleşebilmiştir.¹³⁵

Türkiye’de toplumsal cinsiyet çalışmalarıyla ilgili bir diğer önemli mesele de İslamcı, muhafazakâr çevreden kadınların hak mücadelesinde görünür hale gelmeye başlamalarıdır. 80’li yıllarda daha ziyade inancını özgürce yaşama talebiyle ortaya çıkan dindar kadınlar, 90’lı yıllara gelindiğinde başörtüsü mücadelesi içinde kamusal alanda hak ettikleri konumlara gelebilmeyi talep etmişlerdir.¹³⁶

2000’li yıllarla birlikte Türkiye’de kadın haklarıyla ilgili daha hızlı ve somut adımların atıldığını görmekteyiz. Bu dönemde kadınlar gerek istihdam gerek eğitim konusunda önceki senelere nazaran daha iyi bir noktaya taşınmak istenmiş ve kadına yönelik şiddetle mücadele edilmiştir. Bu doğrultuda 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına koordineli bir şekilde çalışma görevi verilmiştir. İlgili kamu kuruluşlarından biri olan Diyanet İşleri Başkanlığına da çocuk ve kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla toplumu bilinçlendirecek hutbe, vaazların ve etkinliklerin yapılması, görsel yayınlar hazırlaması görevi verilmiştir.¹³⁷

Bu amaçla gerçekleştirilen bir diğer önemli bir çalışma olan Mayıs 2010 tarihinde ilan edilen “Kadın İstihdamının Artırılması Fırsat Eşitliğinin Sağlanması” konulu genelgedir. Bu genelge ile kadın istihdamının arttırılması ve önündeki engellerin kaldırılması ve kamu kurumlarında fırsat eşitliliğinin sağlanması amacıyla *Kadın İstihdamı Ulusal İzleme ve Koordinasyon Kurulu* oluşturulması kararlaştırılmıştır.¹³⁸

Kadın çalışmaları konusunda atılan bir diğer önemli adım ise 1990 yılında 422 sayılı KHK ile Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün 2011 yılında 633 sayılı KHK ile kurulan Aile ve Sosyal Politikalar

¹³⁵ Oya Çiftçi, “1979’dan 2010’a Neo-Liberal Dönemde Kadın Memurlar”, **Birkaç Arpa Boyu 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan**, der. Serpil Sancar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, c. I, s. 415-457.

¹³⁶Kenan Çayır, “İslamcı Bir Sivil Toplum Örgütü: Gökkuşuğu İstanbul Kadın Platformu”, **İslam’ın Yeni Kamusal Yüzleri İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması**, der. Nilüfer Göle, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 41-67.

¹³⁷**Resmî Gazete**, 04.07.2006, sayı: 26218 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060704-12.htm> Erişim 05.03.2022

¹³⁸**Resmî Gazete**, 25.05.2010, sayı: 27591 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100525-12.htm>

Bakanlığı çatısı altında birleştirilmesidir.¹³⁹ Kadın sorununu çözmek amacıyla bir bakanlığın kurulması konuya daha fazla ehemmiyetin verilmesini sağlama amacıyla önemli bir durum olsa da kadını aile odağında ele alması eleştirileri ve bakanlığın adında “kadın” kelimesinin geçmemesi kadın örgütlerinin tepkisini çekmesine sebep olmuştur.¹⁴⁰

Buraya kadar aktarılan süreçte, kadın meselesiyle ilgili yapılan bu çalışmalarda Türkiye’nin uluslararası sözleşmelerin doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir. Nitekim Avrupa Konseyi tarafından 2011 yılında kabul edilen “Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi” ya da ülkemizde popüler olan adıyla İstanbul Sözleşmesi’ni imzalayan ilk devlet olması bu durumu göstermektedir.¹⁴¹ Kadınlara yönelik fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddete karşı tedbirlerin getirildiği bu sözleşmenin akabinde Türkiye, AB politikaları doğrultusunda, “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunu” 8 Mart 2012 tarihinde yürürlüğe sokmuştur.¹⁴²

Ancak İstanbul Sözleşmesi ülkemizde özellikle muhafazakâr camianın tepkisini çekmiş hatta meselenin kadın karşıtı bir üsluba taşındığı görülmüştür. Sözleşme, aileyi dağıtma, din, gelenek, namus gibi ahlaki ve kültürel değerlere saldırmakla suçlanmıştır.¹⁴³ Nihayetinde ülkemizde bir kısım muhafazakâr kesimin gözünde kadın hakları savunuculuğu ve feminizm, dini ve aileyi bozmakla eş değer, art niyetli bir mücadele olarak algılanmaya başlamıştır.

Bütün bu tepkiler neticesinde 11/5/2011 tarihinde imzalanan ve 10.2.2012 tarihli ve 2012/2816 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı¹⁴⁴ ile onaylanan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi 20 Mart 2021 tarihinde feshedilmiştir.¹⁴⁵

¹³⁹ Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Tarihçe <https://www.aile.gov.tr/bakanlik/hakkinda/tarihce/> erişim 10.11.2021

¹⁴⁰ Çiftci, a.g.m.

¹⁴¹ Çaha, a.g.e. s. 74.

¹⁴² **Resmî Gazete**, 20.03.2012, sayı: 28239 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320-16.htm> Erişim 05.03.2022

¹⁴³ Kadir Canatan, “Muhafazakâr ve İslamcı Kesimin Yüzleşmesi Gereken Temel Sorun: Toplumsal Cinsiyet Meselesi”, **Yetkin Düşünce**, Sayı:9, 2020, s. 167-182.

¹⁴⁴ **Resmî Gazete** 08.03.2012, sayı: 28227 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120308M1-1.htm> Erişim 05.03.2022

¹⁴⁵ **Resmî Gazete** 20.03.2021 sayı: 31429 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/03/20210320-49.pdf> Erişim 05.03.2022

3.6. İslam ve Feminizm, İslami Yorum Kültüründe Ataerkil İzler

İslam âleminde erkek egemenliğin oluşturduğu rahatsızlığın dile getirilmesinin Hz. Peygamber döneminde başladığı görülmektedir. Taberi ve İbn Kesir'in Ahzab Suresi 35. ayetin iniş sebebi için naklettikleri bilgiye göre, Ümmü Seleme, eşi Hz. Peygamber'e gelerek Kuran-ı Kerim'de her şeyin erkekler için olduğunu, hitabın doğrudan erkeklere yapıldığını, kadınlar için bir şey göremediğini söyleyerek serzenişte bulunmuştur.¹⁴⁶ Bir kadının sahabenin esasında cinsiyet eşitliği talebi olan bu sual üzerine nazıl olan Ahzab Suresi 35. Ayet¹⁴⁷ ile Ümmü Seleme'nin endişelerini dindirecek bir şekilde kadınlarında erkekler gibi İslam'ın doğrudan muhatabı olduğu cevabı verilmiştir. Günümüz şartlarında bile pek çok Müslüman tarafından hoş karşılanmayacak bu itiraz, Hz. Peygamber döneminde çekinmeden yapılmıştır, sonucunda alınan cevap İslam toplumlarına örnek niteliğinde olmuştur. Ancak kadınlar için bu özgür ortam maalesef çok uzun sürmemiştir. Nitekim değişimin Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra henüz dört halife döneminde başladığı bilinmektedir.¹⁴⁸

Modern döneme geldiğimizde ise İslam'da kadının konumuyla ilgili sorgulamaların Cemalaeddin Afgani, Muhammed Abduh, Muhammed İkbal gibi içtihat kapısını yeniden açmak isteyen, İslam'ın Hz. Peygamber dönemine dönülerek yeniden yorumlanmasını talep eden düşünürler tarafından dile getirildiği görülmektedir. Ardından İslamcı Reformistlerin bu düşünceleri üzerine temellenen Arap feministler, İslam'ın aslında ataerkil bir din olmadığı bilakis eşitlikçi bir yapıda olduğu görüşünü savunmuşlar ve İslam'ın geleneksel yorumlardan farklı bir şekilde kadınlar tarafından yeniden yorumlanması konusunda çalışmalar yapmışlardır.¹⁴⁹

¹⁴⁶Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, **Taberi Tefsiri**, çev. Kerim Aytekin, Hasan Karakaya, Cilt 6, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 497.

İbn Kesir, **Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri**, çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, s. 1921, https://www.ussakiorder.com/uploads/5/8/1/7/58178045/%C4%B0bn%C4%B0_kes%C4%B0r_tefs%C4%B0r%C4%B0_pdf_full.pdf Erişim 08.04.2022

¹⁴⁷Müslüman erkekler, Müslüman kadınlar; mümin erkekler, mümin kadınlar; ibadet ve itaat eden erkekler, ibadet ve itaat eden kadınlar; özü sözü doğru erkekler, özü sözü doğru kadınlar; sabreden erkekler, sabreden kadınlar; gönlünü ibadete vermiş erkekler, gönlünü ibadete vermiş kadınlar; (Allah için) yardım yapan erkekler, yardım yapan kadınlar; oruç tutan erkekler, oruç tutan kadınlar; iffetlerini koruyan erkekler, iffetlerini koruyan kadınlar; Allah'ı çokça anan erkekler, çokça anan kadınlar; işte bunlar için Allah büyük bir ödül hazırlamıştır. Kur'an-Kerim 33/35, Hayrettin Karaman v.d. **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, c. 4 Ankara, 2007, s. 383-384.

¹⁴⁸Savaş, a.g.e s 219.

¹⁴⁹Zahra Ali, **İslâmî Feminizmler**, çev. Öykü Elitez, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 18-19.

Türkiye’de ise özellikle 1980’li yıllardan sonra muhafazakâr kadınların eğitim seviyelerinin de artmasıyla kamusal alanda karşılaştıkları kısıtlamalar karşısında bir hak mücadelesi olarak İslami feminizm hareketinin oluştuğu görülmektedir. Göle’nin de aktardığı gibi Müslümanlar bu dönemde bir yandan moderniteyi hayatlarına almış, bir yandan da siyasi alana adım atarak kamusal alanda etkili olmaya başlamışlardır. Modern ve gelenekselin yan yana gelmesiyle İslam’ın yeniden yorumlanması da kaçınılmaz olmuştur. Bu yeni dönemde Tanzimat Dönemi’nde başlayıp Cumhuriyet Dönemi’nde duraklama devri yaşayan İslami feminist hareket yeniden gündeme gelmeye başlamıştır.¹⁵⁰

Bu doğrultuda Tuksal, “*Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*” eserinde hem hadis literatüründe hem Kur’an ayetlerinde kadınlarla ilgili tartışma konusu olan meseleleri ele alarak İslam geleneği içerisindeki ataerkil yorumların kadınlar konusunda oluşturduğu olumsuz kabulleri analiz etmiştir.¹⁵¹

Tuksal, eserinde hadis geleneği içerisinde kadın karşıtı rivayetlerin varoluş sebeplerini, tarihi arka planı şekillendiren ve kültürel kodlara yön veren ataerkil geleneğin etkisiyle açıklamaktadır.¹⁵²

İslam dininin ana kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’de yeryüzünün halifesi olarak dünyaya gönderilmiş insanoğlu,¹⁵³ iyilik ve kötülük yapabilme potansiyeline sahip,¹⁵⁴ olumlu ahlaki meziyetlerin¹⁵⁵ yanında insani zaafı bünyesinde taşıyan bir varlık olarak¹⁵⁶ yaratılmıştır. Bu insani özellikleri taşıma noktasında ise hiçbir cinsiyet, milliyet, statü farkı olmaksızın bütün insanlar bir kabul edilmiştir.¹⁵⁷ Ancak hadis literatüründe insani zaafı kadın cinsine mâl edilerek kadın aleyhtarı rivayetler başlığı altında pek çok çalışmaya sebep olacak kadar malzeme sağlanmıştır.¹⁵⁸

Bu tür rivayetlerin kritiğinin yapılarak tartışılması hala bazı İslami kesimlerce büyük bir eleştiriyle karşılanırsa da günümüzde İslam’a yöneltilen en büyük

¹⁵⁰ Nilüfer Göle, **Melez Desenler İslâm ve Modernlik Üzerine**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 13.

¹⁵¹ Hidayet Şefkatli Tuksal, **Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri**, Otto Yayınları, Ankara, 2018.

¹⁵² Tuksal, a.g.e. s. 27-28.

¹⁵³ Fâtır 35/39, Bakara 2/30, En’âm 6/165.

¹⁵⁴ Şems 92/7,8,9.

¹⁵⁵ 95/ Tîn 4, 17/İsrâ 70, 3/Al-i İmrân 104,109.

¹⁵⁶ Âl-i İmrân 3/1, Nisâ 4/28.

¹⁵⁷ Tuksal, a.g.e. s. 35 ve 91.

¹⁵⁸ Bknz. Tuksal, a.g.e. İbrahim Sarmış, **Rivayet Kültürü ve Olumsuz Kadın Algısı**, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2013, Ali Osman Ateş, **Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2006.

eleştirilerin başında kadınlar hakkındaki bu olumsuz rivayetlerin sebep olduğu cinsiyetçi tavrın yer aldığını söylememiz mümkündür.

Nitekim her ne kadar bazı geleneksel muhafazakâr kesimin tepkisini çekse de İslamcı feminist hareket özünde, İslam'ın, eşitlik ve adaleti temel alan bir din olduğu fakat ataerkil zihniyetle yapılmış bu yorumların hem iki cins arasına adaletsizlik gibi büyük bir problem soktuğunu hem İslamiyet'e yönelik büyük bir eleştiri sebebi olduğunu ifade ederek, temel kaynakların kadınların bakış açıları da dikkate alınarak eşitlik ve adalet prensibiyle yeniden okunması gerektiğini savunmaktadır.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Öznur Akyılmaz, M. Emre Köksalan, “Türkiye’de İslami Feminizm ve Kadın Kimliğinin Yeniden İnşası: Reçel Blog Örneği”, **A.Ü.İ.B.F Uluslararası Hakemli Dergisi**, c. 24, s.2, 2016, s. 126-145.

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmanın bu bölümünde çalışmanın modeli, araştırma grubu ile ilgili bilgiler, veri toplama araçları ve veri analiziyle ilgili açıklamalar aktarılmıştır.

4.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, nitel araştırma desenlerinden olan Fenomenoloji (Olgubilim) yaklaşımı ile hazırlanmıştır. Fenomenoloji kavramı ilk kez felsefi bir kuram olarak Alman filozof Edmund H. Husserl tarafından “kesin bilim”i sağlamaya yardımcı olan bir kavram olarak kullanılmıştır.¹⁶⁰ Fenomenolojiyi görünen olayları ayrıştırarak analiz eden, kavramları objektif bir bakışla ele alan Husserl, yaklaşımın günümüzde kabul edilen halinin temellerini atmıştır.¹⁶¹ Yaşantımızın içinde olsa da tam olarak kavrayamadığımız olguları araştırmayı hedefleyen fenomenolojik desen, nitel araştırmada kesin ve genel geçer sonuçlar sunma amacı taşımaz, daha ziyade olayları ve olguları tanımlamamıza, anlamamıza ve yorumlamamıza katkı sağlayacak açıklamalar elde etmemizi sağlar.¹⁶²

4.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmada Kırıkkale İl Müftülüğüne bağlı 20 Kur’ an kursu öğreticisiyle çalışılmıştır. Öğreticiler seçilirken araştırmanın konusuna uygun olarak Diyanet İşleri Başkanlığının kurumsal yapısını daha yakından bildikleri düşünülen kadrolu veya 4/B sözleşmeli olarak görev yapan Kur’an kursu öğretmenleri seçilmiştir. Veri çeşitliliğini sağlayabilmek amacıyla tespit edilen her yaş grubundan öğreticiyle görüşülmüştür. Katılımcılar K1, K2, K3... şeklinde rumuzlandırılmıştır. Katılımcılara ait kişisel özelliklere ilişkin bilgiler tabloda sunulmuştur.

¹⁶⁰ Michael Quinn Patton, **Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri**, çev. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir, PagemAkademi, Ankara, 2018, s. 105.

¹⁶¹ Edmund Husserl, **Fenomenoloji Üzerine Beş Ders**, çev. Harun Tepe, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 48.

¹⁶² Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **Sosyal bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin yayıncılık. Ankara, 2011, s. 72,75.

Tablo 4.1. Katılımcılara ait kişisel bilgiler

Katılımcı	Yaş	Meslekteki Yılı	Eğitim	Unvan	Medeni Durumu
K1	41-50	10 yıl	Lisans	4/B Sözleşmeli	Evli
K2	41-50	17 yıl	Lisans	Kadrolu	Evli
K3	50 üstü	33 yıl	Ön Lisans	Kadrolu	Boşanmış
K4	31-40	10 yıl	Lisans	Kadrolu	Evli
K5	31-40	18 yıl	Lisans (Y/L Öğrn.)	Kadrolu	Evli
K6	31-40	17 yıl	Lisans	Kadrolu	Evli
K7	41-50	18 yıl	Y. Lisans	Kadrolu	Evli
K8	31-40	16 yıl	Ön Lisans	Kadrolu	Evli
K9	41-50	11 yıl	Lisans (Y/L Öğrn.)	4/B sözleşmeli	Bekâr
K10	31-40	7 yıl	Lisans	Kadrolu	Evli
K11	31-40	14 yıl	Lisans	Kadrolu	Evli
K12	41-50	8 yıl	Lisans	4/B Sözleşmeli	Evli
K13	20-30	4 yıl	Lisans	4/B Sözleşmeli	Evli
K14	50 üstü	15 yıl	Lisans	Kadrolu	Evli
K15	31-40	5 yıl	Lisans	Kadrolu	Boşanmış
K16	50 Üstü	35 yıl	Ön Lisans	Kadrolu	Evli
K17	31-40	15 yıl	Ön Lisans	Kadrolu	Eşi vefat etmiş
K18	41-50	11 yıl	Lisans (Y/L Öğrn.)	Kadrolu	Bekâr
K19	31-40	19 yıl	Lisans (Y/L Öğrn.)	Kadrolu	Evli
K20	31-40	11 yıl	Lisans	Kadrolu	Evli

Tabloda görüldüğü üzere katılımcılardan 1 kişi 20-30 yaş grubunda, 11 kişi 31-40 yaş grubunda, 6 kişi 41-50 yaş grubunda 3 kişinin ise 50 yaş üstü olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan 3 tanesi 4-B sözleşmeli statüde olup geri kalanlar kadrolu olarak görev yapmaktadır. Katılımcıların 2 tanesi 30 seneden fazladır Diyanet'te Kur'an kursu öğreticisi olarak görev yapmakta olup geri kalanlar 4 yıl ile 19 yıl arası farklılık göstermektedir. Katılımcılardan 1 tanesi yüksek lisans mezunu, 4 tanesi yüksek lisans öğrencisi, 15 kişi lisans mezunu, 4 kişi ise ön lisans mezunudur.

4.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Kur'an kursu öğreticileri için düzenlenmiş yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış bu görüşme tekniğiyle istenilen bilgilere ulaşabilme ve sistematik bir şekilde bilgi toplama amacıyla görüşme sırasında ihtiyaç duyulan durumlarda gözlemci tarafından ilave sorular sorularak daha kapsayıcı ve net bilgilere ulaşmak amaçlanmıştır.

4.4. Veri Toplama Süreci

Görüşme formunda kullanılan soruların hazırlanma sürecinde gerekli olan alan araştırması yapılarak, daha önce yapılan çalışmalar incelenmiştir. Resmi bir kurumda çalışan kamu personeli statüsündeki katılımcılarla görüşmeler yapılabilmesi için İl Müftülüğünden gerekli izinler alınmıştır ve "Valilik olur raporu" ekte sunulmuştur. Çalışmanın temel amacına ve problemine ve bu doğrultuda ortaya çıkan alt problemlere uygun bir şekilde mülakat soruları hazırlanmıştır. Mülakat formunun başında katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almıştır. Katılımcıların kendilerini rahat hissetmelerini sağlamak amacıyla görüşmeye başlanmadan önce araştırmanın gizliliği konusunda kendilerine bilgilendirme yapılmıştır.

Görüşmelerden önce çalışma ile ilgili bilgi vermek amacıyla katılımcılarla ön görüşmeler yapılmış, katılımcılar için uygun olan bir zaman dilimi seçilmiş ayrıca katılımcıların rahat ve güvende hissedebilecekleri ortamlarda görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılarla görüşmeler 2022 yılının Haziran ve Temmuz aylarında gerçekleştirilmiştir. Görüşme öncesinde katılımcıya bilgi verilerek görüşmelerde ses

kaydı yapılmıştır. Gerektiği noktalarda belirsizlikleri önlemek amacıyla ek açıklamalar ve müdahaleler yapılmış, ihtiyaç halinde mülakat formunda olmayan ancak katılımcının söylediği cümleleri daha iyi algılayabilmek, ifadelerin altında yatan nedeni anlamak, görüşmeyi daha iyi çözümleyebilmek için sorulan sonda sorularla görüşme sürecinin daha sağlam ilerlemesi sağlanmıştır. Araştırmaya katılan katılımcılar yazım sürecinde Kn şeklinde kodlanarak değerlendirilmiştir.

4.5. Veri Analizi

Yapılan araştırmada nitel veri analizinde uygulanan analiz türlerinden olan içerik analizi yaklaşımı esas alınmıştır. Tümevarımsal, örtük yoruma dayalı, derinlemesine bir işlem sürecine odaklanan içerik analizinde, elde edilen veriler ayrıntılı bir tanımlama süreciyle ele alınmakta ve gizli olabilecek gerçekleri gün yüzüne çıkarmaya odaklanılmaktadır.¹⁶³ Bu doğrultuda içerik analiziyle elde edilen verilerde görünenin ardındaki gerçek yorumlanmaya çalışılmaktadır.

Elde edilen verilerin analiz sürecinde ilk olarak katılımcılarla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla ulaşılan ses kayıtları bilgisayar ortamına aktarılmış ve metin haline getirilmiştir. Katılımcılardan alınan veriler tek tek incelenerek ilgili cevaplar belli bölümler altında toplanmıştır. Verilen cevaplardan yola çıkılarak kodlama işlemi yapılmıştır. Aynı anlama sahip olan veriler aynı kod başlığı altında birleştirilmiş, ulaşılan kod listesiyle çokça tekrar edilen kodlar belirlenmiş, çokça tekrar edilmese bile araştırmanın amacına götüren gözlemci tarafından önemli bulunan kodlarla bir kod listesi oluşturulmuştur. Oluşturulan kod listesi incelenerek birbirleriyle ilişkili olan kodları bir anlam bütünlüğüne ulaştıracak kategoriler oluşturulmuştur. Elde edilen kategoriler birbirleriyle bağlantılarına göre sınıflandırılmış böylelikle genel anlam ve kapsam bütünlüğünü sağlayan temalara ulaşılmıştır. Veri analizinde kod, kategori ve temaları oluşturma sürecinde Nvivo programından faydalanılmıştır.

¹⁶³ Yıldırım ve Şimsek, a.g.e. s. 227.

4.6. Güvenilirlik ve Geçerlik

Araştırmada kullanılacak görüşme sorularının belirlenmesi için literatür taraması yapılmış, araştırmanın amacına ve sonucuna doğru ve sağlıklı bir şekilde ulaştırabilecek yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanmıştır. Konuyu kapsayıcı, geçerli ve güvenilir bir sonuç sağlamak amacıyla oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu hakkında uzman görüşüne başvurulmuştur. Gelen öneriler doğrultusunda uygun olmayan sorular elenmiş, soruların anlaşılabilir ve araştırmanın amacına uygun olmasına dikkat edilmiştir.

Çalışma grubuna dâhil edilen Kur'an kursu öğretmenleri, araştırmanın amacını ortaya koyan ve geçerli verilere ulaşılması amacıyla Diyanet'in kurumsal yapısını bildiği düşünülen, en az dört yıldır görev yapan, alana hâkim öğretmenlerden seçilmeye çalışılmıştır. Çalışma grubunu oluşturan katılımcıların bilgileri ilgili bölümde sunulmuştur.

Çalışmada iç geçerliliği sağlamak amacıyla katılımcıların güvende hissettikleri ortamlarda baş başa görüşmeler yapılmış, araştırmacıya olan güvenlerini sağlamak amacıyla kurumsal izin kendilerine sunulmuş, görüşmeler katılımcıların ihtiyaç duydukları süreye kadar uzatılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin bir özelliği olarak gereken durumlarda takip soruları, sonda sorular eklenerek daha ayrıntılı verilerin elde edilmesi sağlanmıştır. Görüşmeler katılımcıların izinleri alınarak ses kaydına alınarak verilerin eksiksiz bir şekilde toplanması sağlanmıştır.

Raporlama esnasında katılımcıların söylediği cümleler, metaforlar, deyimler, atasözleri, hadisler veya ayetler doğrudan metin içinde kullanılarak alıntılar yapılmıştır. Bu alıntılar seçilirken temsil gücü en yüksek, yani katılımcıların görüşlerini en güzel şekilde yansıtan ve ortak kanaati gösteren alıntılar seçilmiştir. Bu alıntılar, okuyucuların mevcut durumu gözlerinde canlandırma arzusuyla seçilmiştir.

5. BULGULAR ve YORUMLAR

Gözlem ve görüşme verilerinin analizi sonucunda dört ana temaya ulaşılmış olup elde edilen temalar şu şekildedir:

- A. Diyanet'in Kadınlara Yönelik Hizmetleri ve Bu Hizmetlerin Kadınların Toplumsal Yönden Kalkınmasındaki Rolü
- B. Diyanet'in Kadın Politikalarındaki Değişimler ve Sebepleri
- C. Din Hizmetlerinde Kadın Görevlilerin Sayı ve Görevlerine Yönelik Görüşler
- D. Diyanet'in Yönetici Kadrolarında Kadınlar ve Kadın Kur'an Kursu Öğreticilerinin Görüşleri

A. DİYANET'İN KADINLARA YÖNELİK HİZMETLERİ ve KADINLARIN TOPLUMSAL YÖNDEN KALKINMASINDAKİ ROLÜ

Bu tema dört kategoriden oluşmaktadır:

1. Diyanet'in kadınlara hizmetleri
2. Diyanet hizmetlerinin kadınların hakları konusunda bilinçlenmesine katkısı
3. Diyanet hizmetlerinin kadınların toplumsal rollerine katkısı
4. Kadına yönelik şiddetle mücadelede Diyanet'in rolü

A.1. Diyanet'in Kadınlara Hizmetleri

Tablo 5.1. Diyanet'in kadınlara yönelik hizmetlerine yönelik görüşler

Tema	Kategori	Kodlar	f
Diyanet'in Kadınlara Yönelik Hizmetleri ve Kadınların Toplumsal Yönden Kalkınmasındaki Rolü	Diyanet'in Kadınlara Yönelik Hizmetleri	Kur'an kursları	17
		ADRB	7
		4-6 yaş sınıfları	2
		Kurumlar arası iş birliği ile yürütülen faaliyetler	7
		Proje ve seminerler	10
		Sosyal Faaliyetler	2
		Kadınların camiye alıştırılması	1

Bu bölümde Diyanet'in kadınlara yönelik hizmetleri ele alınmış, Kur'an kursu öğreticilerinin bu hizmetler hakkındaki görüşleri, kadınların bu hizmetlere talepleri incelenmiştir.

Araştırmaya katılan Kur'an kursu öğreticilerine Diyanet İşleri Başkanlığının kadınlara yönelik hizmetlerinin neler olduğu sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğunu oluşturan 17 öğretici, Diyanet'in kadınlara yönelik en başta gelen hizmetinin yaygın eğitim kurumları olan Kur'an kursları olduğunu belirtmişlerdir.

14 yıldır Kur'an kursu öğreticisi olarak çalışan K11, Kur'an kurslarını "Kan Pompalayan Kalp" metaforu ile şu şekilde açıklamıştır:

Diyanet'in kadınlara yönelik hizmetleri en başta Kur'an kursları. Burada verilen faaliyet, eğitim çok değerli ve kıymetli. Ben Kur'an kurslarını kan pompalayan kalbe benzetiyorum ve bayanlarda en etkili olan Kur'an kurslarıdır, düzenli günlerde düzenli saat aralıklarında gelmeleri 1 yıl boyunca eğitime devam etmeleri olumlu gelişmeler getiriyor, en temeli Kur'an kursları.

Kadınların Kur'an kurslarına katılımı için belirli bir mezuniyet şartı arandığı dönemlerde görev yapan 35 yıllık Kur'an kursu öğreticisi olan K16 da K11 ile benzer bir şekilde Diyanet'in kadınlara yönelik en büyük hizmetinin Kur'an kursları olduğunu söylemiştir. K16, kursların kadınların sosyalleşme sürecinde önemli bir unsur olarak gördüğünü ifade eden K9 ile paralel bir şekilde şu sözleriyle ifade etmiştir:

Diyanet'in kadınlara yönelik hizmetlerinde en önde gelen Kur'an kursları. Biz bir ara kadınları alamıyorduk kurslara, çok az sayıda alıyorduk. Hatta yasaktı, ama ne zaman ki öğrenci sıkıntısı falan çekmeye başladığımızda veya ihtiyaç görüldüğü için kadınların aslında daha çok ihtiyacı varmış kurslara; evlerde kapalı kalan, çocuklarıyla meşgul olan, sıkıntıları olan hanımlar, hatta evden hiç dışarı çıkamayan çarşıya dahi gitmeyen hanımlar Kur'an kurslarına geldiklerinde kendilerini buldular bana göre.

Günümüzde hiçbir şekilde yaş veya eğitim sınırının olmadığını bu sebeple pek çok kadına hizmet edildiğini 33 yıldır Kur'an kursu öğreticiliği yapan K3 şu şekilde ifade etmiştir: “*Kur'an kurslarımız kadınlara hitap ediyor, kadınlara açık, yaş sınırı yok, okuryazar olan da olmayan da hepsi Kur'an kursuna gelebiliyorlar. İstedigi gibi rahatlıkla gelebiliyorlar, bu çok önemli, çok güzel...*”

K10 diğer katılımcılara benzer şekilde Kur'an kurslarını kadınlara yönelik hizmetlerin en başında saymış; ancak kursların kadınlar için daha cazip hale getirilmesi gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur: “*Öğrencilerimize yönelik Kur'an kurslarımızda farklı aktivite yapma imkânımız olursa daha da verim artabilir, mesela halk eğitim kurslarıyla birlikte çalışma olabilir, ya da mesela sportif aktiviteler yapabilecekleri mekânlar olabilir...*”

Diyanet'in kadınlara sunduğu hizmetler konusundaki soruya cevap olarak 7 katılımcı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarını zikretmişlerdir. K1, Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının kadınlara yönelik hizmetlerden biri olduğunu şu sözleriyle aktarmıştır: “*...aile danışma rehberlik merkezimiz var bir sorunumuz olduğunda oraya danışabiliyoruz ya da danışanlarımızı oraya yönlendirebiliyoruz şu anda aklıma gelen bunlar var.*”

K14 ise “*ADRB eğitimleri veriliyor, orada ADRB'de aile içindeki şiddet, geçimsizlik gibi sorunlara çözüm bulmaya çalışılıyor.*” ifadesiyle büroların ailevi sorunları çözüme konusunda bir hizmet sunduğunu söylemiştir.

11 yıldır Kur'an kursu öğreticisi olarak görev yapan K18 ise halkın bu bürolara gitme konusunda bazı çekinceler taşıdığını şu şekilde aktarmıştır:

“Aile Danışmanlık Rehberlik Bürosu var, her ne kadar halk oraya gitme konusunda biraz çekincelere sahip olsa da yani bir türlü algılayamıyorlar. Aslında sanki böyle bir psikolojik bir tahlil ortaya konulacakmış gibi ya da “deli diyecekler” olayı, psikoloğa gitmek konusunda da çekinceler var ya öyle bir çekince var, ama zaman zaman vaizlerimizle görüştüğümde yoğun bir talebin olduğunu, sık sık gelenlerin gidenlerin olduğunu söylüyorlar, telefonla danışma noktasında çok fazla talep aldıklarını söylüyorlar.”

Katılımcıların 7'si kadınlara yönelik faaliyetlerde kurumlar arası işbirliği ile yapılan çalışmaların olduğunu aktarmışlardır.

K18 kurumlar arası işbirliği ile yapılan faaliyetlerden birini şu şekilde açıklamaktadır:

Kur'an kursları haricinde işte dezavantajlı gruplar dediğimiz şiddet mağduru kadınlar noktasında vaizlerimizin çalışmaları var. Yine kız çocuklarının koruma altına alındığı çocuk destek merkezlerinde (ÇODEM) eğitimlerimiz var, uzmanlarımız gidiyor oralara, onların sorunlarına manevi açıdan bir destek sağlama açısından bir destek sağlanıyor.

K5 ise Diyanet'in diğer kurumlarla iş birliğinin sonucunda gerçekleştirilen Kur'an kurslarında psikologlar tarafından gerçekleştirilen katılan hanımlara yönelik bir çalışmayı şöyle aktarmıştır. *“Mesela biz kurumlar arası da çalışıyoruz, geçen hafta bir psikolog geldi. Mesela kadınlara verilen hizmetler Diyanet'in hem bayanlara yönelik olsun böyle kurumlarla anlaşmaları var hem bilgiye yönelik hem kadın çalışmalarına yönelik bir sürü çalışmaları var.”*

K10 Sağlık Bakanlığı aracılığıyla KETEM'den gelen hemşirelerin kadınları bilgilendirdiğini aktarırken, K15 kadın sığınma evleri, mahalle konaklarında yapılan hizmetlerden, K19 Emniyet görevlilerinin KADES program tanıtımı eğitimlerinden, K6 Sosyal Hizmetler tarafından gerçekleştirilen eğitimlerden bahsetmişlerdir.

Katılımcılardan 10 tanesi Diyanet'in kadınlara sunmuş olduğu hizmetler içinde düzenlenen projeler ve seminerleri zikretmişlerdir. K17 yapılan seminer ve programlardan öğrencilerinin çok memnun kaldıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

Kur'an kursları haricinde bayanlara genelde programlar yapılıyor, kadınlar haftası döneminde özellikle programlarımız yapıldı. Gerçi bu pandemi döneminde biraz sekteye uğradı ama hanımlara özgü programlar yapılıyor. Hanımları alıyoruz müftülüğe

götürüyoruz orada programlar yapılıyor, çok da memnun oluyorlar, onlar için bir sosyal aktivite olmuş oluyor, çok da hoşlarına gidiyor, çok güzel oluyor.

K2 de Diyanet tarafından gerçekleştirilen seminer ve projelerin olduğunu şu şekilde aktarmıştır:

Biz bayanlar olarak kadınlara yönelik gerçekten güzel yürütmüş olduğu faaliyetler var. Mesela evlenecek olan çiftleri bilgilendirme seminerleri yapılıyor, bunlar güzel, işte gençlere yönelik seminerler var. Yine gençlerle ilgili kız çocukları ile ilgili hanımlarla her türlü faaliyet yapılabilir, aslında yani şu an aklıma gelenler bunlar.”

K8 ise kadınlara yönelik hizmetlerden bir diğeri olarak İl Müftülüğünün Kırıkkale’de yürüttüğü “Hayata Başlarken” projesinden bahsederek özellikle kadının kadına hem maddi hem manevi açıdan desteğinin öneminden şu sözleriyle bahsetmiştir:

Kadın kollarında “Hayata Başlarken” projemiz var, yeni doğan bebekler için, yeni gelin olacak ihtiyaç sahibi kızlarımız için çok güzel projeler yapılıyor, bu gruplara da hep bayanlar dâhil ediliyor. Bu hem onların hoşuna gidiyor hem ihtiyaç sahiplerine destek olmuş oluyoruz ki bunların çoğu da kadın, zaten ihtiyaç sahibi olan grup, bayan ne yazık ki genellikle öyle olduğu için bayanın bayana desteği çok güzel oluyor, hem maddi hem manevi açıdan destek oluyoruz.

K7 ise düzenlenen aile seminerlerine çoğunlukla kadınların katıldığını, erkeklerin ise ilgisiz kaldığı şeklinde yorumlanan şu görüşü sunmuştur:

Hani aile seminerleri, mesela geliyorlar, bizim yetişkin öğrencilerimize veriliyor veya başka yerlerde olduğu zaman kadınlar katılıyor ama erkeklerin de buna çok ihtiyacı var, dolayısıyla bir şekilde erkekleri de işin içine koymamız gerekiyor veya 4-6 yaş öğrencilerimiz oluyor bunların velileri açısından da annelerin ilgilendiğini görüyoruz. İnşallah zamanla o da yoluna girer.

Katılımcılardan K10 ve K19 Diyanet’in okul öncesi çocuklara yönelik eğitim verdiği 4-6 yaş kurslarını kadınlara, özellikle annelere yönelik bir hizmet olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda K10, 4-6 yaş sınıflarının kadınların Kur’an kurslarına katılımı arttırdığını düşündüğünü “4-6 yaşların açılmış olması büyük bir artı oldu. Çünkü çocuğuyla birlikte geliyor çocuğunu yan sınıfa veriyor kendisi burada büyük bir huzurla eğitimine devam edebiliyor.” sözleriyle bizlere aktarmıştır.

Diyanet'in kadınlara yönelik hizmetleri içerisinde katılımcılardan alınan cevaplardan elde edilen bir diğer kod "sosyal faaliyetler" kodu olmuştur. Katılımcılardan 2 tanesi kadınlara yönelik sosyal faaliyetlerden bahsetmişlerdir. Bu doğrultuda K11 kadınlar arasında yapılan yardımlaşma faaliyetleri, piknik, gezi faaliyetleri, cenaze, nişan, düğün gibi törenlere katılma gibi faaliyetleri saymıştır.

K18 ise öğrencileriyle ders saati dışında gerçekleştirmiş olduğu sinema faaliyetinden ve bu faaliyetin öğrencilerin üzerindeki olumlu etkisinden şu şekilde bahsetmiştir:

...sinemaya götürdüm ve bayanlar çok mutlu oldular... Evet, her hafta olmaz ama bu tarz etkinliklerin eğitim programlarına dâhil olması gerekiyor. Çünkü bunları hep eğitim saati dışında yaptığımız için bu sefer kadınların katılım sayısı düşebiliyor. Yani herkes katılamıyor ya çocuğundan dolayı katılamıyor, eşi "Sen zaten kursa gidiyorsun bir daha niye gidiyorsun?" diyor. Bunlarda düzeltmeler olabilir eklemeler olabilir."

K18 bu tür faaliyetlerin eğitim programı içerisine alınması gerektiği tavsiyesinde bulunarak, aksi halde kadınların aileleri tarafından engellenme durumu ile karşılaşabildiklerini ifade etmiştir.

Görüldüğü gibi katılımcıların büyük çoğunluğunu oluşturan 17 kişi Diyanet'in kadınlara yönelik hizmetlerinin başında Kur'an kurslarında verilen yaygın din eğitimi hizmetinin olduğunu belirtmişlerdir. Yayımlanmış olan istatistikî veriler de bize Diyanet'in kadınlara ulaşmada en önemli kanalının Kur'an kursları olduğunu göstermektedir. Katılımcılardan bazıları kursların kadınların sosyalleşmesine büyük katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Bunun yanında katılımcıların ifadelerinden kurumlar arası iş birliği ile düzenlenen seminer, eğitim gibi pek çok faaliyet olduğu, kadınların ise bu faaliyetlerden çok memnun kaldıklarını aktarmışlardır. Diyanet'in kadınlara yönelik önde gelen bir diğer hizmeti olarak ADRB ise 7 katılımcı tarafından dile getirilmiştir. ADRB'lere çoğunlukla kadınlardan gelen talepler doğrultusunda danışmanlık ve rehberlik hizmeti sağlandığı, bu şekilde şiddet gören veya aile içinde geçimsizlik yaşayan kadınlara yardımcı olunduğu ifade edilmiştir.

A.2. Diyanet Hizmetlerinin Kadınların Toplumsal Rollerine Katkısı

Bu bölümde Diyanet'in kadınlara yönelik olarak sunmuş olduğu hizmetlerin, kadınların toplumsal rollerinde bir iyileştirme gücüne sahip olup olmadığı ölçülmeye çalışılmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığının kadınlara yönelik yaygın din eğitimi kurumları olan Kur'an kurslarında "İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programı" uygulanmaktadır. Program incelendiğinde kadınlarla ilgili olarak iki konu göze çarpmaktadır. Birincisi "İbadet" bölümü içerisinde "kadınlara özgü haller" konusu, ikincisi ise "Siyer" bölümü içerisinde "Hz. Peygamber ve kadınlar" konusu olarak yer almaktadır.¹⁶⁴ Kadınlara özgü haller konusu ile dinin ibadet boyutunda kadınlara bilgi vermek amaçlanırken "Hz. Peygamber ve kadınlar" konusu araştırmanın ortaya koymak istediği cevabı yani Diyanet hizmetlerinin kadınların toplumsal rollerine katkı sağlayıp sağlamadığını resmi program ölçüsünde daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. Kaynak olarak İbrahim Sarıçam tarafından yazılan *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* isimli eserin temel alındığı bu başlık altında Hz. Peygamber'in kadınlara karşı tutumu, Hz. Peygamber döneminde kadınların toplumsal statüsü, İslam'da kadın erkek eşitliği gibi konular yer almaktadır.¹⁶⁵

Eğitim programının haricinde Kur'an kursu öğreticileriyle yaptığımız görüşmeler neticesinde yukarda paylaştığımız verilerden hareketle hem de kendi tecrübelerimize dayanarak Diyanet'in kadınlara yönelik seminerler düzenlediği de anlaşılmaktadır.

Yapılan bu çalışmaların kurslara katılan kadınların toplumsal rollerine katkı sağlayıp sağlamadığı katılımcılara sorulmuştur. Katılımcılardan alınan cevaplardan elde edilen verilere göre ise 14 katılımcı bu hizmetlerin kadınların toplumsal rollerine katkı sağladığını ifade ederken, 6 katılımcı ise katkı sağlamadığı görüşünü aktarmışlardır.

¹⁶⁴ DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programları – 2019 <https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/sayfa/489> erişim: 20.08.2022

¹⁶⁵ İbrahim Sarıçam, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, DİB Yayınları 2002, Ankara sf. 416-419 https://yayin.diyaret.gov.tr/File/Download?path=hz_muhammed_ve_evrensel_mesaji.pdf&id=378 Erişim 20.08.2022

Tablo 5.2. Diyanet'in kadınların toplumsal rollerine katkısına dair görüşler

Tema	Kategori	Kodlar	f
Diyanet'in Kadınlara Yönelik Hizmetleri ve Kadınların Toplumsal Yönden Kalkınmasındaki Rolü	Diyanet Hizmetlerinin Kadınların Toplumsal Rollerine Katkısı	Katkı Sağlıyor	14
		Katkı sağlamıyor	6

12 yıldır Kur'an kursu öğreticiliği yapan K20 bilgi birikimleri arttıkça özgüvenleri yükselen öğrencilerinde gözlemlemiş olduğu değişimi şu sözleriyle aktarmıştır:

Evet, birçok öğrencim kendine sıfır güvenle gelip “ben yapamam, ben edemem, ben öğrenemem, anlayamam, konuşamam” bu güvensizlikle gelip de burada yapabildiğini gördükçe şu an dışarıdan ilkokulu bitirmiş, ortaokulu bitirmiş, sonra liseyi bitirmiş, şu an üniversite sınavına girecek hâlihazırda 3 tane öğrencim var. Elhamdülillah bunlara şahit olmak çok güzel. Kendisine değer vermeye başladığı zaman karşıdakilerden de değer görüyorlar...

K3 ise Hz. Peygamber'in kadınlara davranışını, İslam'da kadınlara verilen değeri öğrendikleri zaman öğrencilerinde bir özgüven oluştuğunu ve bu bilgilerin yansımalarını eşlerinde de görmek istedikleri şeklinde yorumlanan şu sözleri aktarmıştır:

Tabii ki şimdi burada Peygamber Efendimizin hayatından anlatıyoruz, Peygamber Efendimizin kadınlara verdiği değerden, İslam'ın kadınlara verdiği önemden anlatıyoruz. Kur'an-ı Kerim'in kadınların haklarının korunması gerektiğini erkeklerin kadınları ve emanet olarak aldığını bunları söyledikçe kadınlar gerçekten çok mutlu oluyorlar ve kendi haklarını bilmiyorlar, bilmedikleri için de bunları öğrendikçe çok mutlu oluyorlar. Kendilerine güvenleri artıyor hatta eşlerine sen de camiye git sen de imamdan öğren bunları diyorlar.

K9 ise Kur'an kurslarında öğreticilerin, kadınlara pek çok konuda danışmanlık yaptıklarını ve bu doğrultuda kadınların aile içi geçimsizlik, şiddet, eşitsizlik gibi problemlerine çözüm üretmeye çalıştıklarını şöyle ifade etmiştir:

Tabii ki sahip... Çünkü sorunları olan hanımlar bize geliyorlar, sorunları hakkında fetva sormaları ayrı bir şey, bir de danışmanlık yapıyorsun, fiili olarak danışmanlık

yapıyoruz aslında Kur'an kursu hocaları olarak. Bir de bunun Aile İrşat Bürolarında olduğunu düşündüğümüz zaman, evliliğinde problemi olanlar veya daha fazla sorunlar, işte töre cinayetlerinden başlayalım da kadın erkek ilişkilerindeki dengesizliklerden kaynaklanan daha birçok sebepten dolayı buralara rağbet çok fazla artıyor. Çünkü gidip birinci kaynaktan sorularına ve sorunlarına çözüm arıyorlar. Bu da etkili olduğunu gösteriyor.

15 yıldır Kur'an kursu öğreticiliği yapan K17, Diyanet'in hizmetlerinin kadınların toplumsal rollerine katkısı olduğunu ifade etse de bu değişimin ancak yüzde elli gibi bir oranda olduğunu, Kırıkkale gibi geleneksel kodların baskın olduğu bir bölgede bu algıları değiştirmenin kolay olmadığını şu şekilde anlatmıştır:

Şimdi şöyle bir şey var, bizim burada kökleşmiş şeylerimiz var bunu değiştirmek kolay olmuyor. O kültürleri o köy kültürünü, köy kisvesini, erkeğin faktörünü, büyük dedenin faktörünü değiştirmek biraz zor oluyor. Fakat buradaki kursumuza gelen bayan öğrencilerimizin hal hareket ve tavırlarından aile içinde tabii ki bir yumuşama oluyor, değişim oluyor ama yani yüzde elli diyebilirim, bir anda o şeyi söküp atmak kolay olmuyor... Ancak bu tabii ki yüzde yüz bir etki olmuyor. Yani biz tek taraflı bir eğitim veriyoruz, erkeklere eğitim veremediğimiz için sadece kadınlara yardımcı olmaya çalışıyoruz.

K17'nin ifadeleri toplumsal değişimin tek bir cins üzerinden yürütülemeyeceğini, erkeklerin de değişim sürecine dâhil edilmesi için çalışmalar yapılması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır.

35 yıllık Kur'an kursu öğreticisi K16 ise öğrencilerinde şahit olduğu gelişimi şöyle aktarmıştır:

Kur'an kurslarında her yönden hanımların aile içindeki durumlarına eğitim alıp Kur'an öğrenmeleri, kendilerine söz sahibi olmaları bakımından çok katkısının olduğunu düşünüyorum ben. Yani hayır diyemeyen hanımlar "Ben artık istemediğim konularda hayır demeye başladım hocam" demeye başlamışlardı. Tabii belli oranlarda, belli ölçülerde, yuvalarının huzurunu bozmadan kendi kişiliklerini bulduklarını düşünüyorum. Burada çok katkımız olduğunu görüyorum ve seviniyorum.

K16'nın vurguladığı "yuvalarının huzurunu bozmadan" tabirine benzer ifadeler diğer katılımcılarla yapılan görüşmelerde de gözlemlenmiş, katılımcılardan bazılarının cevaplarında bu ve benzeri tabirlerin geçtiği dikkat çekmiştir. Örneğin K5'in ifade ettiği "Evet, bunu ama bir de şöyle boyutu var, biz sadece maddi boyutundan değil manevi boyutundan da tutarak gidiyoruz, bu da tabii ki bizde bitiyor. "Tamam, ben çalışıyorum" diyorum "okul okuyorum" diyorum "ama kocamı bırakmıyorum" diyorum "eşimi boşamıyorum" diyorum" sözleri kadınların

toplumsal rollerine sağlanan katkının ailevi problemlere neden olmayacak çizgilerle sınırlandırıldığı şeklinde yorumlanmıştır.

Katılımcılardan 6 tanesi ise Diyanet'in sunduğu hizmetlerin kadınların ailevi ve toplumsal rollerinde değişime pek de katkı sağlamadığını ifade etmişlerdir. Ancak katılımcıların açıklamaları incelendiğinde bu durumun sebebinin Diyanet'in hizmetlerinin değişimi sağlamamasından ziyade, kurslarda verilen eğitimin ev ve aile ortamında karşılık bulmamasından kaynaklandığı şeklinde anlaşılmıştır. Bu görüşü destekler nitelikte bir görüş bildiren, 4 yıldır Diyanet'te çalışan genç bir Kur'an kursu öğreticisi olan K13 şöyle ifade etmiştir:

Şimdi şöyle: Bu değişiklik hiç meydana getirmiyor dersek bir kere Allah yapılan emeği zayi etmez mutlaka bir karşılığı olacaktır... Ama buraya gelen öğrenci sadece buradakini duyuyor ama burada öğrendiğini eve taşıdığı zaman geri tepebiliyor. Yani "senin güzün fazla açıldı" şeklinde susturulabiliyor. Bu açıdan belki yeri geldi sadece diyorum ya toplumda biz burada camilerde Kur'an kurslara kalmayıp belki birebir evlere ama bunlar için de özel görevlilerin olması gerektiğini düşünüyorum.

Benzer bir şekilde düşünen K4, kadınların ailevi ve toplumsal rollerinde bir iyileşmenin olması için erkeklerin eğitime ağırlık verilmesi gerektiğini şu sözleriyle savunmaktadır:

Tabii yani bizim kadının toplumdaki yeri çok sıkıntılı zaten. Yani kadını önemli bir yere dinimiz koymuş ama biz koyamamışız. Toplumsal olarak ataerkil bir millet olduğumuz için. Bizim burada aile içindeki sıkıntı kadından değil daha çok erkekten kaynaklanıyor aslında ve biz erkeğe hitap etmiyoruz. Erkeğe hitap etmediğimiz için kadına ne anlatsak anlatalım kadınlar bir yerde diyor ki: "Hocam keşke bunu kocamıza da anlatsan." Yani biz erkeklere doğru bir harekette bulunmadığımız sürece kadın evinde ikinci sınıf olmaya devam edecek. Bir şey öğreniyor "evet dinim bana çok önem vermiş, bana çok güzel şeyler vermiş, bahsetmiş" ama eve gidiyor bunun tam tersi bir hayatla karşılaşılıyor...

K4 tek taraflı verilen bir eğitimin ailevi sıkıntılara bile neden olabileceğini, böyle bir durumda kadın erkek çatışması yaşanabileceği endişesini dile getirerek bu konuda daha ziyade erkeklere yönelmek gerektiği şeklinde yorumlanan şu sözlerle devam etmiştir:

Belki kadın şunu da düşünüyor olabilir: "Benim ailemde bir sıkıntı var" hani görmediği sıkıntıyı da belki görmesine sebep oluyor olabiliriz. Yani önceden ola gelmiş bir evliliğin içinde süren bir hayatı yaşıyordu. Sonra dedi ki "ya benim dinin bana bunu veriyormuş, aslında benim şuna da hakkım varmış" ama eve gidiyor öyle bir hak yok. Bu

sefer kadın huzursuzlaşmaya başlıyor. Yani bu anlamda ben kadına değil erkeğe yönelik çalışılmasını düşünüyorum. Kadın ne yaparsa yapsın, elinden geleni, eşine saygı göstermenin Allah'a bir vazife olduğunu evlatlarının hakkını gözetmenin bir vazife olduğunu biliyor, buna devam ediyor. Ama erkek bununla alakalı bir şey görmemiş oluyor, erkek o hegemonyasına devam ediyor. Kadın bu sefer daha çok sıkıntı yaşıyor diye düşünüyorum ben, hatta belki daha çok erkeklere doğru atılması gereken bir adım.

K12 ise öğrencilerinin aile içindeki ve toplumdaki rollerinde pek değişim sağlanmadığı inancını şu şekilde aktarmıştır:

Şöyle olur kadının aile içindeki rolü yükselmez belki ama kadın kendinin farkına varır, kendi farkına vardığı zaman da o farkındalıkla kendi aile içinde belki bir dönüşüme sebep olabilir. Yoksa aile bireyleri “ha bu Kur'an öğrendi, hadi bu bizim başımızın tacı” demeyecekler “Bu eğitim aldı” demeyecekler.

K14 de benzer bir şekilde Diyanet'in hizmetlerinin kadınların toplumsal rollerinde değişim gücüne sahip olmadığını, değişim olabilmesi için bu eğitimlerin kadın erkek iki cinse de verilmesi gerektiğini söylemiştir:

Yani çok şey olduğunu düşünmüyorum açıkçası, çok fazla etkili olduğunu düşünmüyorum. Dediğim gibi çift taraflı olması lazım. Verilen eğitimlerde de zaten ne bileyim çok o kadar dini yönü daha çok bastırılmalı, dini yönü bastırılıp kadınların yerini tam bilmesi lazım, hani orada öfkelenirmeden yapılması lazım.

K14'ün cevabında dikkat çeken bir diğer nokta “öfkelenirmeden” tabiri olmuştur. K14'ün bu sözü yukarıda bahsettiğimiz gibi kadınların aile ve toplumdaki rollerinde sağlanacak olan düzelmenin ailevi çatışmalara sebep olamayacak ölçülerle sınırlandırılması gerektiği düşüncesi olarak yorumlanmıştır.

Görüldüğü üzere katılımcılara Diyanet'in sunmuş olduğu hizmetlerin kadınların ailevi ve toplumsal rollerinde bir değişim sağlayıp sağlamadığını anlayabilmek amacıyla bir soru yöneltilmiştir. 14 katılımcı kadınların ailedeki rollerine bir katkı sağladığını, özellikle sosyalleşme imkânı bulamayan kadınların sosyal ortama girmelerinin bir değişime sebep olduğunu, kendilerini ifade etmede daha başarılı olmaya başladıklarını, kurslara gelip bilgi seviyelerinin artmasıyla özgüvenlerinin arttığını, kendi haklarını öğrendikçe kendilerini savunabilir hale geldiklerini belirten ifadeler kullanmışlardır.

Katılımcıların 6'sı ise Diyanet hizmetlerinin kadınların ailevi ve toplumsal rollerinde pek de değişim meydana getirmediğini belirtmiş, bunun sebebinin

erkeklerin değişime kapalı olmasına, erkeklere yeterince eğitim verilmemesine ve toplumsal kabullerin çok baskın olmasına bağlamışlardır.

A.3. Diyanet Hizmetlerinin Kadınların Hakları Konusunda Bilinçlenmesine Katkısı

Araştırmaya katılan 20 Kur'an kursu öğreticisine Diyanet'in kadınlara sunduğu hizmetlerin kadın hakları konusunda bir bilinçlendirme sağlayıp sağlamadığı sorusu yöneltilmiş, 11 katılımcı katkı sağladığını, 1 katılımcı katkı sağlamadığını, 5 katılımcı ise katkı sağlandığı fakat yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca 17 katılımcının ifadesinden “geleneksel algıların dini olmadığı vurgusu” koduna ulaşılmıştır.

Tablo 5.3. Diyanet'in kadınların hakları bilinçlendirmesine dair görüşler

Tema	Kategori	Kodlar	f
Diyanet'in Kadınlara Yönelik Hizmetleri ve Kadınların Toplumsal Yönden Kalkınmasındaki Rolü	Diyanet Hizmetlerinin Kadınların Hakları Konusunda Bilinçlenmesine Katkısı	Katkı sağlıyor	11
		Katkı sağlamıyor	1
		Sağlıyor ama yeterli değil	5
		Geleneksel algıların dinsel kabullenilişi	17

K10 kadın hakları konusuna İslami açıdan baktığı şeklinde anlaşılan bir açıklamayla, kursuna gelen öğrencilerde kadın hakları konusunda nasıl bir bilinçlenme olduğunu şöyle aktarıyor:

Sağlıyor, İslam'da kadının yerini öğreniyor. Biz burada anlatırken hani bizim programımızda var olan konuları işlediğimiz zaman kendi saygınlığını fark ediyor ve onunla birlikte haklarının olduğunu biliyor. Mesela mehir birçok kadının bilmediği bir hak ve burada öğreniyor ya da mirasta kendisine düşenin aslında örfi değil Allah'ın onlara verdiği bir hak olduğunu o zaman anlıyor örnek verecek olursak. Ve Kur'an kurslarımız bu konuda birçok kadın hakları derneklerinden daha fazla çalışıyor bence. Ya da karı-koca haklarıyla ilgili meseleler sanki toplumda hep kocaların hakkı varmış da kadınların hakkı yokmuş gibi lanse ediliyor ama biz burada anlattığımız zaman “Aaa, benim de haklarım varmış” diyor, o yüzden örfi yaşamdan biraz daha dini yaşama geçmiş oluyorlar açıkçası.

K11 de kurslarda verilen eğitimin haricinde genellikle il müftülüğünde düzenlenen seminerler, belirli gün ve haftalarda yapılan çalışmalarla bu konuda bir çaba sarf edildiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Evet, Kur'an kurslarında bizim özellikle verdiğimiz dersler içerisinde İslam'ın kadına bakışı, bunun haricinde yapılan seminerler, programlar düzenleniyor. Mesela 8 Mart gününde olsun, birçok din görevlileri haftası olsun birçok belirli haftalarda Diyanet İşleri'nin yaptığı o seminerler, eğitim programları, konferansların çok etkili olduğuna inanıyorum ben ve bayanlar üzerinde ciddi etki bıraktığını da düşünüyorum.

Kur'an kurslarında verilen eğitimle kadınların dini haklarını öğrendiklerini, bu bilgiler karşısında çok şaşırdıklarını ifade eden K5, öğrencilerinden “*Aaa! buda mı bizim hakkımız?*” şeklinde tepkiler aldığını aktarmıştır. Kursunda kadınlar ile ilgili meseleleri içeren Nisa Suresi'ni ayrıntılı bir şekilde işlediklerini, şakayla karışık ve gülerek “*dedik ki: “sonunda boşanmasak iyi” o kadar irdeledik ki haklarımız nelerdir “hocam öyle miymiş?” dediler*” şeklinde ifade etmiştir.

K3 de benzer şekilde kurslarda verilen eğitimle kadın hakları konusunda bir farkındalık oluştuğunu, özellikle Hz. Peygamber'in hayatından örnekler vererek bu konuda kadınları bilgilendirdiğini ifade etmiştir. K3 öğrencilerine kadın hakları konusunda bilgilendirme yaparken ailelerde bir çatışmaya sebebiyet vermemek için yapıldığı düşünülen şu uyarıda bulunduğunu aktarmıştır:

Tabii ki biz bunları onlara söylerken demiyoruz ki gidin eşinize kötü olun, onlarla aranız açılsın, kötü olun anlamında demiyoruz. Eşine hizmet etmek, hürmet etmek tabii ki güzeldir, sevaptır Allah katında, birbirinizle iyi anlaşmanız anlamında onu söylüyoruz. Ama dediğim gibi kendi yapması gerekenleri veya yapmaması gerekenleri burada öğrenip, bunun farkında oluyorlar ve çok çok iyi oluyor, sonuçlar güzel oluyor.

K7 de İslam'ın kadına verdiği haklar konusunda bilgilendirme yapıldığını, gelenekselleşmiş bazı kalıpların İslam dini ile ters düştüğünü kurslara gelen kadınların öğrendiğini açıklamıştır. K7 de K3 ile benzer bir şekilde ailenin bütünlüğüne zarar verilmemesi prensibiyle hareket ettiği şeklinde yorumlanan şu ifadeleri kullanmıştır:

Aslında bunların bazıları dinimizle ters düşüyor bunu kadın doğru mercilerde hangi haklara sahip aslında hangisi kadınına şiddete giriyor hangisi aslında tolere edilebilecek bir problem büyütülecek bir şey değil konuşularak çözülebilir bunları ayırt etme yeteneğine sahip olacağını düşünüyorum geldiği zaman. Yani hangisi kendisine yapılan bir haksızlık aslında müdahale edilmesi gereken kabul edilmemesi gereken bir durum, hangisi tolere edilebilir bir şekilde fedakârlıklarla atlatılabilir bir problem bunun ayırt etme yeteneğine sahip olacağını düşünüyorum Diyanet hizmetleri ile.

Diyanet'in sunduğu hizmetlerin kadın hakları konusunda bir farkındalık oluşturmaya pek katkı sağlamadığını düşünen tek katılımcı olan K12 düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

Bu konuda kadınlara çok da bir bilinçlendirme yapıldığını düşünmüyorum açıkçası bu kurslarda. Ben 4-6 yaştayım belki ondandır. Ama dinin kadına bakış açısı çok ikinci üçüncü planda geliyor insanlar arasında topluma da bakınca öyle yani. Önce bir bizim yani din ve geleneği çok içe getirdikleri için gelenekteki kadının dindeki kadın olduğu düşünüldüğü için çok da kadının bu yönde yani Diyanet'in verdiği bilgilerle “ha bizim hakkımızı savunuyormuş” diye düşündüklerini zannetmiyorum.

Araştırma grubunu oluşturan 20 katılımcının 5 tanesi ise Diyanet çalışmalarının kadın hakları bilinçlendirmesine katkı sağladığını ancak bunun yeterli olmadığını ifade etmişlerdir.

K18 Kur'an kursları eğitim programında kadın haklarıyla ilgili müstakil bir bölüm olmamasına rağmen derslerinde elinden geldiğince vurgulamalar yaptığı şeklinde ifadeler kullanmış olsa da bunun yeterli olmadığını “*bu şekilde psikolojik baskı gören insanlar var ve bunların çözümü sadece kadını bilinçlendirmek değil bizim kadınlara anlattığımız kadarının erkeklere de anlatılması gerekiyor...*” sözleriyle ifade etmiştir. K3 şüpheli olduğu düşünülen bir ses tonuyla “*Yani erkeğin emanet bilincine sahip olması gerekiyor ama bu yozlaşan dünyada ne kadar yapılabilir bilmiyorum; ha birden mükemmele dönüşmez biliyorum ama bu bir aşama, bir soru işareti oluştururuz değişim süreci böyle başlar.*” diyerek kuşkularını dile getirmiştir.

K6 da benzer bir şekilde özellikle taşrada büyümüş, eğitim imkânlarından yoksun kalmış kadınların haklarından bihaber olduklarını, kurslarda aldıkları eğitimle haberdar olamaya başlasalar da toplumsal değişim için yeterli bir hareket oluşmadığı şeklinde yorumlanan şu açıklamaları yapmıştır:

Kadınlar haklarını bilmiyorlar, nerede nasıl ne yaparlar bilmiyorlar, eğitimleri yok. Bir de kırsal yerlerde büyüyenler, ailesi cahil ve hiç dünya görmemiş kişiler, doğal olarak sonrasında da açılmıyorlar. Farklı bir ortama girmiş olsa bile o kalıplarını çok fazla kıramıyorlar. Benim görev yaptığım yerlerde bu şekildeydi, haklarından habersizler, o haklara haiz değiller, biraz daha belki varabiliyor farkına kursa gelince ama vardığında ne kadar yeterli tabii bilemiyorum.

Kadın hakları konusunda hala sağlam ve yerleşmiş adımların tam olarak atılamadığını, kadınlar konusunda kabul gören bakış açısının arka planında hala erkek egemen örf ve algılarla şekillenmiş dini söylemlerin olduğunu belirten K9, kadın hakları konusunda hem Diyanet'in hem toplumun hala kat etmesi gereken bir yol olduğunu şu ifadelerle anlatmıştır: “...Çünkü örfi ve geleneksel İslam anlayışımızla farklılaştığı için tam yeterince bu hizmetlerde bu hakların sunulduğunu zannetmiyorum ben. Kadın hakları nasıl oluyor; işte gene erkeklerin baskın olduğu bir toplum, karakter olarak da geleneksel örfi olarak hem de dini söylemlerin arkasında, bunların yeterli olduğunu sanmıyorum...” Sözlerini “Ama biraz daha müftü yardımcılarına kadınlar olması veya başka şekilde gelen makamlara kadınların sayısının fazlalaşması bu şeyi aşacaktır diye düşünüyorum” diyerek bitiren K9 Diyanet'te özellikle yönetim kadrolarına kadınların da getirilmesiyle bu algıların yavaş yavaş yıkılacağı şeklindeki düşüncesini aktarmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 1. maddesi olan “İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek...” ifadesinde geçen “halkı din konusunda aydınlatmak”¹⁶⁶ yükümlülüğüne dayanarak, bir din görevlisinin kadınların toplumsal rollerinde iyileşme, kadın hakları konusunda farkındalık oluşturma, kadına şiddetle mücadele gibi konularda ataerkil düşünce yapısıyla şekillenmiş dini kabullerin sahih dinden ayrılmasını sağlamasının görev ve sorumluluk alanı içinde olduğunu söyleyebilmemiz mümkün görünmektedir.

Ayrıca Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı (2020-2021) içerisinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığına verilmiş olan görevlerden birisi olarak “Şiddeti doğuran zihin kalıplarının ortadan kaldırılmasına yönelik sahih dini bilgiler doğrultusunda halkın aydınlatıldığı bilgilendirmeler Ekim ve Kasım aylarında düzenli olarak yapılacak ve yayınlanacaktır” ifadesi din görevlilerine geleneksel kabullerin sahih dinden ayrılması sorumluluğunu vermiştir.

Bu sorumluluğa binaen katılımcılara kadınlarla ilgili dini kurallar olarak kabul edilmiş toplumsal kabullerin sahih din içerisinde olup olmadığına dair öğrencilerine bilgilendirmeler yapıp yapmadıkları, yaptıklarında nasıl tepkiler aldıkları sorulmuştur. Elde edilen verilerden 17 katılımcının bu bilgilendirmeleri

¹⁶⁶Resmi Gazete, 26.02.1965, sayı 12038 [4121 \(mevzuat.gov.tr\)](http://www.mevzuat.gov.tr) Erişim 21.08.2022

yaptıkları, kadınlar konusunda örf ve adetlere dayalı yanlış bilgileri düzeltmeye çalıştıkları gözlemlenmiştir.

K11 bu konudaki görüşlerini şu şekilde aktarmıştır:

Diyanet İşleri Başkanlığının görevi İslam'ın sahih ve doğru aktarımını sağlamaktır. Yani halk arasında yanlış bilinenleri yanlış oturmuş bazı bilgileri düzelttiğine de inanıyorum. Bu bilgileri çok rahat bir şekilde aktardığına inanıyorum. Asıl amaç İslam dinini sahih ve doğru bilgisini halka aktarabilme ve onu yaşanır kılabilmek. Aslında bunu da son zamanlarda yapılan atılımlarda çalışmalarla da başardığına inanıyorum. Kur'an-ı Kerim ve sünnetin ışığında sahih bilgiyi hiçbir mezhep ayrımı yapmadan aktardığını düşünüyorum.

K16 ise toplumda kabul edilen bu tarz yargıların çok yerleşmiş olduğunu, kimi zaman doğru bilgiyi de öğrencilerinin kolayca kabullenemediklerini ama buna rağmen pes etmediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Aslında çok karşılaştığımız bir şey bu, yani bazı şeyleri o kadar sahiplenmiş ki herkes, etraftan duydukları, Kur'an kursunun dışındaki yerlerden, dini topluluklardan duydukları şeyler kafalarında o kadar sabitleşmiş ki, onları bırakmak istemiyorlar. Bize soruyorlar, sorduklarında “dinimize göre öyle değildir böyledir” diye söylediğimizde onlardan çok zor ayrılıyorlar. Ama ısrar ettikçe, anlattıkça bırakacaklar, çok uğraşmamız gerekiyor uğraşıyoruz ama.

K17 ise K16'nın aksine kadınların kabul etmekte zorluk yaşamadıklarını ancak eşlerine kabul ettirmede problem yaşadıklarını hatta bazen öğrencilerinin, eşlerinden tepki aldıklarını “Bazısı işte “sen hoca mı oldun başımıza bunları söylüyorsun” gibisinden hanımlara böyle eşlerinden ya da aile içerisinden sert tepki verenler de var.” diyerek anlatmıştır. K5 de K17 ile benzer bir görüşü paylaşarak kadın öğrencilerinin geleneksel kabulleri aşmada bir sıkıntı yaşamadığını ancak eşlerinin bu kalıpları yıkamadığını şöyle ifade etmiştir:

Kadınlar zaten anlattığımız konularda çok bilgi sahibi olmuyorlar. Öğreniyorlar, öğrendikten sonra “evet” diyorlar değiştirmeye çalışıyorlar, o kalıbı yıkmaya çalışıyorlar. Ama dediğim gibi kendi zihinlerinde yapabiliyorlar bunu. Eğer eşiyle ilgili bir durum varsa inanın benim söylediğimden o eşin davranışı değişmiyor. Eş daha kalıplaşmış oluyor. Bu biraz da maddi bağımlılığa bakıyor, korkuya bakıyor, şiddete bakıyor, o duruma bakıyor ama emin olun sene başından senenin sonuna kadar her öğrencimizde değişiyor, merakı daha çok oluşuyor. Diyor ki: “yani ben eşime de söylüyorum” diyor “Ben kursta bunu öğrendim” diyor eşine ters bir şey değilse eşi “aferin devam et” diyor ama eşine ters bir şeyse “sen orada kal ama bunu öğrenme” diye tekrar dönüt alıyoruz. Ama bu da yine de

aldıklarını gösteriyor. İşte burada sadece kadınlara hitap etmek değil erkeklere de hitap etmek gerekiyor. Burada imamlara da görev düşüyor.

K14 ise diğer katılımcılardan ayrılarak bu konuda öğrencilerine ekstra bir bilgilendirme yapmadığını, kadınların dini haklarından bahsettiğini ancak fazla üzerinde durmadığını şu gerekçeleri göstererek ifade etmiştir:

Ya aslında kadınlara onu çok söylemiyorum açıkçası. Çünkü öyle de söylediğin zaman kadın daha fazla bilgisi de olmadığı için bunu abartabiliyor. Her yerde de kendisini serbest hissedebiliyor. O yüzden çok şey yapmadım açıkçası. Normalde ben bunu hani dini yönden senin hakkın hukukun şu ama kadın olması gerektiği şeyi de söylüyorum kadının şimdi tamamen serbestmişim ben özgürmüşüm diye onu çok gevşetecek şeyine de girmiyorum açıkçası.

K14 Diyanet'in kadın hakları konusunda dini yönden bilgilendirmeler yapması gerektiğini, dini bilgi eksik kaldığı zaman kadınların sıkıntılı davranışlarda bulunabileceği şeklindeki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

...Yani kadınların daha dini yönden bilgilendirilmesi dini yaşantıya yönlendirilmesi gerekir. Kadın hakkı şudur, kadın hakkı budur diye anlatıldığı zaman benim fikrim kadın daha çok şey yapıyor ama dediğim gibi dini yönünü anlatılıp kadın ve erkeğin ne olması gerektiğini, nasıl olması gerektiği dini yönden daha çok verilmesi gerekiyor. Hani şey olarak değil yasal olarak değil de dini yönüne ağırlık verilmesi gerekiyor.

Genel tabloya baktığımızda Diyanet'in kadınlara yönelik hizmetlerinin kadın hakları konusunda bir farkındalık sağlayıp sağlamadığı hakkında katılımcıların çoğu katkı sağladığını, özellikle Kırıkkale gibi kültürel kodların hâkim olduğu bir şehirde kurslara katılan öğrencilerin haklarından bihaber olduklarını, Kur'an kurslarında verilen eğitimin kadınların bilinçlenmesi noktasında faydalı olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılardan 5 tanesi Diyanet hizmetlerinin kadın hakları bilinçlendirmesine bir katkı sağladığını ancak bunun yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Özellikle bu noktada kursa katılan öğrencilerin eşlerinin bilinçlendirilmesi gerektiğini bu bağlamda erkeklere yönelik eğitimlerin daha da artması gerektiğini aktarmışlardır. Katılımcılardan sadece 1 tanesi ise Diyanet hizmetlerinin kadın hakları bilinçlendirmesine bir katkı sağlama gücüne sahip olmadığını söylemiştir. Katılımcılardan 16'sı kadın hakları konusunda önemli bir adım olan geleneksel yargıları sahih dinden ayırıştırma konusunda öğrencilerini bilinçlendirmeye çalıştıklarını, bazen direnmeye çalışan öğrencilere rastladıklarını belirtmeler de sahih bilgileri verme konusunda geri adım atmadıkları şeklinde

yorumlanan ifadeler kullanmışlardır. Katılımcılardan 1 tanesi ise dini hakları anlattığını ancak çok fazla bu konulara girmediğini söylemiştir. 3 katılımcı ise bu konuda görüş bildirmemiştir.

A.4. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Diyanet’in Rolü

Görüldüğü gibi kadına yönelik şiddetle mücadelede Diyanet önemli bir kurum olarak görev yapmaktadır. Bu mücadelenin sahadaki yansımasını Kur’an kursu öğreticilerinin gözünden ortaya koyabilmek amacıyla araştırma grubunu oluşturan Kur’an kursu öğreticilerine “Diyanet’in kadınlara sunduğu hizmetler kadına yönelik şiddet ve bu şiddetle mücadele konusunda kadınlara bir farkındalık sağlıyor mu?” sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen verilere göre katılımcılardan 15’i “katkı sağlıyor”, 4 tanesi ise bu hizmetler şiddeti önlemede çok “etkili değil” demişlerdir. Bu kodların yanında 8 katılımcının verilerinden ise “Şiddetle mücadele için erkeği eğitmek gerekiyor” kodlarına ulaşılmıştır. 1 katılımcı ise bu konuda net bir görüş bildirmemiştir.

Tablo 5.4. Kadına yönelik şiddetle mücadelede Diyanet’in rolüne dair görüşler

Tema	Kategori	Kodlar	f
Diyanet'in Kadınlara Yönelik Hizmetleri ve Kadınların Toplumsal Yönden Kalkınmasındaki Rolü	Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Diyanet'in Rolü	Katkı sağlıyor	15
		Çok etkili değil	4
		Şiddetle mücadele için erkekleri eğitmek gerekiyor	8

Diyanet İşleri Başkanlığının kadına yönelik şiddetle mücadelede görevlendirilmesinin yasal dayanağının Temmuz 2006 tarihli “Çocuk ve Kadına Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler” konulu Başbakanlık Genelgesi olduğu ilgili bölümlerde açıklanmıştır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Programı (2020-2021) ile beş bakanlık ile birlikte Diyanet İşleri Başkanlığına da görev ve sorumluluklar verilmiştir.

K1 kadına yönelik şiddetle mücadelede öğrencilerine nasıl bir katkı sağlandığını, nasıl bir yol gösterdiğini şu şekilde aktarmıştır:

Evet, yani evinin içinde sorunlar yaşayıp bunu dile getiremeyen kadın, hocasına geliyor mesela Kur'an kursu öğreticisine geliyor, sorununu dile getiriyor belki cesareti yok başkasına açmaya fakat o hocaların da teşvikiyle sorunlarını aşmak için bir yol yordam gösteriliyor ona göre dediğim gibi Aile Danışmanlık Merkezine gidiyorlar, gerekirse eşleriyle görüşmeler yapılıyor ve güzel sonuçlar alınıyor.

K11 de K1 ile benzer bir görüşte olarak sahih dini bilgilerin öğretilmesiyle, İslam'ın insana bakışının insanlara aktarılmasıyla, kadına yönelik şiddetin önlenilebileceği şeklinde yorumlanan şu sözleri ifade etmiştir:

Evet, sağlıyor. Şöyle; eğer ki İslam dinini sahih ve doğru olarak ki bizim de görevimiz o sahih ve doğru dini bilgiyi aktarabilmek, biz İslam'ın kadına bakış açısını doğru aktarabilirsek kadın da kendi değerini, kendi kıymetini ne düşünmesi gerektiğinin, nerede durması gerektiğinin, ne yapması gerektiğinin farkında oluyor. Yanlış aktarılmış olan bazı dini anlayışların doğrusunu biz verdiğimiz zaman bu kadınlar üzerinde ciddi manada etkili olduğunu düşünüyorum ve bunların artırılmasını da gerekli görüyorum.

K7 de dinin kadına şiddete bakışını temel alarak pasif sabrın İslam'da olmadığını “Dinimiz aslında kadın her şeyi sineye çeksin bütün şiddetlere eyvallah desin sabretsin bunu savunan bir din değil yani kadının haklarını sonuna kadar savunuyor...” sözleriyle ifade etmiş ve Diyanet'in bu farkındalığı oluşturduğunu düşündüğünü aktarmıştır.

K18 ise öğrencilerine şiddetle mücadele etmede bir adım atmaları için onları teşvik ettiğini, her ne kadar şiddeti önlemek için şiddeti yapanla muhatap olmak gerektiğini düşündüğünü ifade etse de öğrencilerine ilk adımı kadınların atmaları gerektiğini söylediğini “... Buna “dur” demesi gerektiğini mücadeleyi kendisinin başlatması gerektiğini ve yahut da bunun bir boşanma sebebi olabileceğini, kocasının emanete sahip çıkmadığı için emanetine sahip çıkmadığı için kötü davrandığı için hesaba çekileceğini böyle bir hakkı olduğunu söylüyoruz.” şeklinde aktarmıştır.

4 katılımcı ise Diyanet'in hizmetlerinin kadına yönelik şiddetle mücadelede yeterince etkili olmadığını söylemişlerdir. Örneğin K14 Diyanet'in kadına yönelik şiddetle mücadelede etkili olamamasının sebebini eğitimlerin, seminerlerin erkeklere değil de kadınlara yönelik olmasına şu şekilde bağlamıştır:

Yani... Çok bilmiyorum ya gerçekten çok etkili olduğunu düşünmüyorum, ben biraz önce de söyledim ya, o şeyi yapan erkek ama eğitime gidiyoruz, toplantıya gidiyoruz orada anlatılan şey şu işte “erkek şöyle yapıyordu erkek böyle yapıyor da” ya erkek öyle yapıyor da sen orada kadını ve erkeği çağırırsan erkek daha çok eğitim alsın.

K15, şiddetle mücadelede yöntemsel sıkıntıların olduğunu düşündüğünü “Tabii ki keşke ihtiyaç olmasaydı ama bence burada da bir eksiklik var, ters yönden gittiğimize inanıyorum. Yani şiddet sözcüğü ile ben buradan işte “karanlıktan korkuyorum” cümlesi bence korku içeriyor, korkumu uyandırıyor benim yani...” sözleriyle ifade etmiştir.

K19 ise Diyanet'in kadına yönelik şiddetle mücadelede bir farkındalık oluşturmaya çalıştığını “Onunla alakalı da zaman zaman emniyetle birlikte işte kursa gelip anlatan bu durumları, işte KADES programını falan bunları anlatarak belli bir farkındalık oluşturulmaya çalışıldı.” şeklinde aktarmıştır. Şüpheli olduğu düşünülen bir ses tonuyla “İnşallah faydalı oluyordur diyeyim yani çok yeterli değil ama” diyerek çalışmaların çok etkili olmadığını düşündüğünü ifade etmiştir.

19 yıldır Diyanet'te görev yapan K19'a bu zamana kadar şiddete uğrayan bir öğrencisi olup olmadığı sorusu yöneltildiğinde, kendi öğrencilerinde böyle bir durumla karşılaşmasa da İl Müftülüğünde yaşanmış olan bir olayı şu şekilde aktarmıştır.

Ben kendi sınıfımda birebir yaşamadım ama arkadaşlarımla konuştuğum vardı: Bir öğrenci yaşlı bir teyzem sabah kursa geldiğinde mor bir gözle tabii hoca hanımın dikkatini çekiyor, ne yapabilirim diye müftülüğe geliyorlar. İşte Aile İrşat Büromuz var ya “ne yapabiliriz hocam?” polise yönlendirildi anlatsın diye, evladı bunu yapan, çok şey bir durumdu. Anne bir şey demek istemiyor, çocuğunu şey yapmak istemiyor ama bu 1, 2 olunca şikâyet etti çocuk bir şekilde uyarıldı. Böyle de destek veriyor hocalarımız ben birebir kendi sınıfımda yaşamadım burada yaşamadım ama duydum yani.

Katılımcılardan 8 tanesi ise kadına şiddetle mücadelede kadınlara bir farkındalık sağlasa da bunun toplumda kadına şiddeti önlemede yeterli olmayacağını,

bu konuda Diyanet'in asıl yönelmesi gereken kesimin erkekler olması gerektiğini savunmuşlardır.

Örneğin K10'un "*Kadınlara bir farkındalık sağlıyor fakat erkeklere bir farkındalık sağlamıyor, çünkü biz burada kadını eğitiyoruz ama evinde kocasını eğitemiyoruz. Şiddete uğrayan kesim de zaten kadın, yani erkeğin bu noktada eğitilmesi gerekiyor*" sözleri, genellikle şiddetin mağduru olan kadınların eğitilmesinin kadına şiddeti önlemeyeceği şeklinde yorumlanmıştır.

K10 ile benzer bir görüşe sahip olan K12de kadınlar üzerinde yoğunlaşan tek taraflı bir mücadelenin şiddeti daha da arttıracak endişesini "*Kadın farkındalığı kazanıyor bana vuramazsın, bana yapamazsın, benim haklarım var*" diyor erkeklerin bir şeyden haberi yok daha fazla şiddet gösteriyor. "*Sen ne zaman adam oldun sana bunları kim öğretti?*" diyor mesela "*sen gittin kurstan mı öğrendin? Gitmeyeceksin bir daha diyor.*" şeklinde ifade etmiştir.

K15 de bu tarz eğitimlerin sonucunda öğrencilerinden "*bunu kocalarımıza söyleyin Hocam*" şeklinde dönütler aldığını, dolayısıyla kadına yönelik şiddetle mücadelede asıl yoğunlaşılması gereken kesimin erkekler olması gerektiğini aktarmıştır.

Elde edilen verilerden ulaştığımız mevcut tabloya göre Diyanet'in kadınlara sunduğu hizmetlerin kadına şiddetle mücadelede bir farkındalık oluşturmaya katkı sağlayıp sağlamadığı konusunda araştırmaya katkılan 20 Kur'an kursu öğretmenlerinin çoğunluğu düzenlenen seminerler, kurslarda verilen eğitimler, ADRB'nin yürütmüş olduğu çalışmalarla kadınlara, kadına şiddetle mücadelede bir farkındalık sağladığını, kurumlar arası iş birliğiyle çeşitli programlar, eğitimler düzenlendiğini ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise Diyanet'in kadınlara yönelik çalışmalarının kadına yönelik şiddetle mücadelede kadınlara çok da etki etmediğini düşündüklerini yöntemsel yanlışlıkların, kadına yönelik şiddette erkekler yerine kadınlara ağırlık verilmesi gibi sebeplerle açıklamışlardır. Katılımcılardan bazılarının ifadelerinden kadına şiddetle mücadelede daha etkili sonuçlara ulaşılabilmesi için erkeklere ağırlık verilmesi gerektiğini, çoğunlukla şiddete uğrayan kesim olan kadınlara yoğunlaşılmasının sorunu ortadan kaldıramayacağı şeklinde bir sonuca ulaşılmıştır.

B. DİYANET'İN KADIN POLİTİKALARINDAKİ DEĞİŞİMLER VE SEBEPLERİ

Çalışma grubunu oluşturan 20 katılımcıya bugüne kadarki tecrübelerine göre nasıl bir değişim gözlemlediklerini anlamak amacıyla “Meslek hayatınız boyunca Diyanet’in kadınlarla ilgili politikalarında ne tür gelişmeler oldu?” sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen veriler sonucunda Kur’an kursu öğreticilerinin Diyanet’in kadın politikalarındaki değişimi değerlendirmelerinden şu üç kategoriye ulaşılmıştır:

1. Kadınlara yönelik çalışmalarla ilgili değişimler
2. Kadın din görevlileriyle ilgili değişimler
3. Diyanet’in kadın politikalarında değişimin sebepleri

B.1. Kadınlara Yönelik Çalışmalarla İlgili Değişimler

Tablo 5.5. Kadınlara yönelik çalışmalarla ilgili değişimlere dair tutumlar

Tema	Kategori	Kodlar	f
Diyanet’in Kadın Politikalarındaki Değişimler ve Sebepleri	Kadınlara Yönelik Çalışmalarla İlgili Değişimler	ADRB’nin kurulması	6
		Kurumlar arası iş birliğinin artması	1
		Kursların sayısının artması	6
		Manevi danışmanlık hizmetlerinin artması	2
		Seminerler ve konferanslar düzenlenmesi	3
		TDV’nin kadın hizmetleri	1

Görüşme verilerinden elde edilen sonuçlara göre katılımcılardan 6’sı kadınlarla ilgili çalışmalarla ilgili gözlemlediği değişimlerden birinin ADRB’lerin kurulması olduğunu aktarmıştır.

15 yıldır Kur’an kursu öğreticisi olarak görev yapan K14 görüşlerini ilk çalıştığı dönemlerde ADRB’lerin olmadığını, kadın görevlilerin daha sonra

çalışmaya başladığını ve kadınların sayısının artmasının danışanların daha rahat hissetmesine vesile olduğu şeklinde yorumlanan şu ifadelerle anlatmıştır:

ADRB yoktu şimdi ADRB büroları var. Orada da kadın arkadaşlar çalışıyor, erkekler de çalışıyor. Mesela şeyler var, Alo 190 var danışma hattı fetva hattı orada da bayanlar daha çok görev alıyorlar. Önceden erkek hocaydı erkek hocaya da her şeyi soramıyorsun, mesela tabii kadınsın her şeyi ona soramıyorsun ama şu an her şeyini çok rahat anlatıp sorabiliyorsun orası çok güzel.

K19 da ADRB’ler sayesinde Diyanet’in ailelerle daha rahat şekilde iletişime geçtiğini “*Aile İrşat Büroları ile ailelere dokunuldu şu anda mesela*” diyerek aktarmıştır.

Araştırma grubunu oluşturan 20 katılımcıdan 6’sı ise Diyanet’in kadın politikalarında gözlemlemiş olduğu değişimlerden biri olarak Kur’an kurslarının sayısının artmasına işaret etmiştir. Örneğin K11 kadın politikalarında değişimin en önemli adımının Kur’an kurslarının sayısının artması olduğunu, buna paralel olarak kurs öğreticilerinin sayısının arttığını “*En büyük atılımı Kur’an kursu sayısının artırılması ve Kur’an kursu istihdamında hocaların sayısını arttırılması. Artı en büyük başarılarından birisi 4-6 yaş çocuklarına yönelik kurslar açması ve burada hocalar istihdam etmesi yine büyük atılımlardan birisi...*” sözleriyle ifade etmiştir.

35 yıl gibi uzun bir süre Diyanet’te çalışmış olan başladığı dönemde Kur’an kurslarına öğrenci olarak katılım şartlarından birisinin ilkokul mezunu olmak şartı olduğu için pek çok kadının kurslara katılamadığını anlatan K16, Kur’an kurslarına yetişkin kadınların alınmasını en büyük atılımlardan birisi olduğunu “*...Ondan sonra hanımları almaya başladık, o çok güzel bir adımdı. Kadınların aslında genç kızlardan daha çok ihtiyacı varmış Kur’an kurslarına, o bir kere kesin olarak ortaya çıktı...*” şeklinde ifade etmiştir. Kadınların Kur’an kurslarına gelerek nasıl bir fayda bulduğunu ise şöyle anlatmıştır:

Çünkü kadınlar gerçekten çok mahrumlardı her yönden; evden çıkmadıklarından cahil kalmışlar, dini bilgileri yok, Kur’an-ı Kerim yok, evde sosyalleşmemişler, bir sürü çileler çekiyorlar, üzüntüler yaşıyorlar ve sanki esir hayatı yaşayanları bile gördük. Evden dışarıya adım bu yönden çok güzel oldu. Kur’an kursuna gelerek öğrenci olmaları bu çok güzel bir atılım oldu...

Henüz dört yıllık Kur’an kursu öğreticisi olan K13 ise Diyanet’in kadın politikalarındaki değişimi öğrencilerinin tecrübeleri üzerinden gözlemlediğini “*Mesela şimdi bir eğitim yapıyoruz, uygulama yapıyoruz diyorlar ki işte “Hocam*

bizim zamanımızda yoktu” o zaman şimdi şunu düşünüyorum: Şu anda bu zamanda var ki, bunun olumlu yansımalarını görüyoruz Kur'an kursları yoktu mesela.” diyerek aktarmıştır.

“Meslek hayatınız boyunca Diyanet’in kadınlarla ilgili politikalarında ne tür gelişmeler oldu?” sorusuna verdikleri cevap doğrultusunda elde edilen bir diğer kod, 3 katılımcının verilerinden elde edilen “seminerler, eğitimler, konferanslar” kodu olmuştur.

Örneğin K6 *“Bence çok farklılıklar var her konuda kadınlar yönünde verilen eğitimlerde, bu ADRB’lerde, bu kursların ortamında, Diyanet’in gitgide kendini geliştirdiğini düşünüyorum.”* sözleriyle gidişattan memnun olduğunu bildirmiştir.

K11 de benzer bir şekilde son zamanlarda kadınları bilinçlendirme adına yapılan bu tarz eğitim, seminer gibi programların arttığını ve bu konudaki olumlu düşüncelerini *“...Mesela seminerler, eğitimler artırıldı, her alanda eğitim verilmeye başladı bu da çok güzeldi. Bu son zamanlarda daha çok arttırıldı ki, çok büyük etkisi var faydası var seminerlerin. Bu seminerlerin daha genişletilmesi daha geniş kitlelere ulaşması gerek.”* diyerek ifade etmiştir.

Katılımcılardan 2’si ise (K14, K15) kadınlarla ilgili gerçekleşen değişimlerden biri olarak manevi danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaşmasını dile getirmişlerdir. Bu konuyla ilgili K14 *“Hastanelere gidiyorlar, bayan arkadaşlardan da gidiyorlar o çok güzel gerçekten. Sanırım hapishanelerde de kadınlara gidiliyordu çünkü oradaki kadınların da ihtiyacı var o da çok güzel aklıma gelen bunlar şu anda.”* sözleriyle düşüncelerini aktarmıştır.

Çalışma grubunu oluşturan katılımcılardan K10 ise Diyanet’in kadınlarla ilgili politika değişiminde kurumlar arası iş birliğinin artmasıyla gerçekleşen faaliyetlere şu şekilde dikkat çekmiştir:

Birçok alana yayıldık, mesela ilk 2006’da göreve başlamıştım sadece Kur'an kurslarının içindeydi, sonra bu işte kadın sığınma evlerine, cezaevlerine ondan sonra mesela belediye konaklarına, halk eğitim merkezlerine o kadar böyle kapsamlı... Hanımlar konusunda da dediğim gibi farklı kurumlarla çalışıyor olmak, hani aralarda yapılan o protokoller bizim için biraz daha alanımızı genişletmiş oluyor, görevlerimizi daha da arttırmış oluyoruz ve insanların karşısında bulunduğumuz konum daha da değerli olmaya başladı.”

Katılımcılardan 1 kişi ise (K4) Diyanet'in kadın politikalarında gözlemlemiş olduğu değişimlerden biri olarak Türkiye Diyanet Vakfı'nın kadın kollarının faaliyete geçmesi olduğunu söylemiştir. TDV kadın kollarının katkılarıyla gerçekleşen İl Müftülüğünün organize ettiği bazı çalışmaları şöyle ifade etmiştir:

TDV'nin kadın kolları aktifleşmeye başladı. Mesela şu anda Kırıkkale'de yapılan, yeni doğum yapan hanımlara yapılan destekler, çeyiz yardımları vesaire yani “kadının hayattaki ihtiyaçları nedir? Biz onlara ne anlamda destekler verebiliyoruz” Bu anlamda ilk zamanlara baktığımız zaman şu andaki gelişmeler çok daha güzel.”

Görüldüğü gibi 20 katılımcıya sorulan “Meslek hayatınız boyunca Diyanet'in kadınlarla ilgili politikalarında ne tür gelişmeler oldu?” sorusundan elde edilen verilere bakıldığında, katılımcıların kendi farkındalık ve tecrübelerine göre farklı cevaplar verdiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda katılımcılardan bazılarının Diyanet'in kadınlara yönelik hizmetlerinin hepsinden haberdar olmadıkları gözlemlenmiştir. Özellikle eğitim durumu yüksek ve mesleki tecrübesi daha fazla olan hocaların alandaki gelişmelerle ilgili daha kapsamlı bilgi verdikleri gözlemlenmiştir. Katılımcılardan bir kısmı Kur'an kurslarının artmasını, bir kısmı ise ADRB'lerin hizmete girmesini kadınlara yönelik hizmetler olarak dile getirmişlerdir. Bazı katılımcılar son yıllarda Diyanet'in kadınlara yönelik seminer ve konferans gibi hizmetlerinin arttığını ifade ederken, kurumlar arası iş birliği sayesinde kadınlara ulaşmada daha geniş imkânlarla kavuştuklarını, manevi danışmanlık hizmetlerinin artmasının kadın politikalarıyla ilgili olumlu bir değişim olduğu dile getirilmiştir. Son olarak TDV kadın kollarının kurulmasını ve kadın kollarının destekleriyle Kırıkkale ilinde gerçekleştirdikleri kadınlara yönelik projeleri Diyanet'in kadın politikalarındaki değişim olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir.

B.2. Kadın Din Görevlileriyle İlgili Değişimler

Tablo 5.6. Kadın din görevlileriyle ilgili değişimlere yönelik görüşler

Tema	Kategori	Kodlar	f
Diyanet'in Kadın Politikalarındaki Değişimler ve Sebepleri	Kadın Din Görevlileriyle İlgili Değişimler	K.K.Ö'lerin sayısı arttı	11
		Kadın müftü yardımcıları alındı	9
		Kadın vaizler arttı	4
		Kadın Başkan Yard. göreve başladı	3
		Kadın personele yönelik davranış düzeldi	3
		Diğer yönetim kadrolarında kadınlar arttı	2
		Diyanet TV'de kadınlar arttı	2

Diyanet İşleri Başkanlığının kadın politikalarında meydana gelen değişimin kadın din görevlileri boyutunda nasıl bir seyir izlediğini ölçmek amacıyla elde edilen verilerden yukarıdaki kodlara ulaşılmıştır. Kur'an kursu öğreticilerinin çoğunluğu (11) Diyanet'te kadın politikalarındaki değişimlerden biri olarak Kur'an kursu öğreticilerinin sayısının artmasını söylemişlerdir. Örneğin 33 yıldır Diyanet'te görev yapan K3 "*Bayan Kur'an kursu sayısı azdı, zamanla Diyanet Kur'an kurslarının sayısını arttırdı, hoca alımını arttırdı, kıyaslanmayacak derecede büyük bir artış oldu.*" diyerek en belirgin değişimlerden biri olarak Kur'an kursu öğreticilerinin sayısının artmasına işaret etmiştir. 35 yıllık Kur'an kursu öğreticisi olan K16 da Kur'an kursu hocalarının artmasıyla daha fazla kadına eğitim verildiğini şu şekilde ifade etmiştir: "*Bu kadar yaygın değildi, şimdi her yönden her yerde Kur'an kursu*

var, hocalar arttı, hocalara ulaşmak kadınlar için daha kolay, evlerine daha yakın yerlerde var her mahallede.”

Kur'an kurslarının ve hocaların sayısının az olduğu bir dönemde hafızlık yapan ve bunun sıkıntısını yaşayan K19 da gözlemlediği değişimi şöyle aktarmıştır:

İstanbul'da okudum. Bizim zamanımızda, ben hafızım 92'de hafızlık yaparken çok bir alternatifimiz yoktu kurs olarak, İstanbul'da olduğum halde belli kurslar vardı gidebileceğim. Benim hafızlık hocam erkek mesela, çünkü çok ortam yoktu yani orada, Zeytinburnu'nda hafızlık yaptıran bir numara isimdi. Başka bir kurs da, bayan hoca da yoktu hafızlık yaptırabilecek, bayan kursları yoktu bizim zamanımızda.

K12 de Diyanet'in kadın politikalarındaki değişimden biri olarak kadın Kur'an kursu hocalarının sayısının artmasını olumlu gördüğünü ifade ederken, bu konudaki tereddüdünü “*Son zamanlarda adım çok oldu, kadın hocalar arttı ama o alım kadar da hizmet çeşitliliğinin olması lazım. Hizmet çeşitliliği olmazsa da bu sefer boğulup kalıyoruz aynı şeylerin tekrarıyla.*” diyerek ifade etmiştir.

Katılımcıların Diyanet'in kadın politikalarındaki değişimler konusundaki görüşlerinden elde edilen verilerden ulaşılan bir diğer kod ise “kadın müftü yardımcılarının göreve alınması” olmuştur. 9 katılımcı Diyanet'in kadın istihdamındaki önemli atılımlarından biri olarak kadın müftü yardımcılarının göreve başlamasını dile getirmişlerdir.

K20 kadın müftü yardımcılarının göreve başlamasını en büyük atılımlardan biri olarak yorumladığını “*Yani Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı olması herhalde en güzel, göze çarpan bir nokta, müftü yardımcılarının bayan olması...*” sözleriyle aktarmıştır.

K9 ise kadın müftü yardımcılarının göreve başlamasını ve bu durumdan duyduğu memnuniyeti şu şekilde ifade etmiştir:

Kadınlarla ilgili müftü yardımcılarının alınması ilk önce çok farklı geldi, çok garip geldi herkese ve bunun kendi hoca arkadaşlarınızdan birisinin olması çok iyi oldu Kur'an kursu ile ilgili sorunları gidip erkek hocalarla konuşamıyorduk. Zaten böyle bir çekinme ve kendi sıkıntılarımızı ifade edememe sorunları yaşıyorduk her zaman için.

Kadın müftü yardımcılarının göreve başlamasıyla kadın Kur'an kursu öğreticilerinin itibarının arttığını ve müftülüklerde öğreticilere karşı davranışların

düzeldiğini düşündüğü anlaşılan K7 gözlemlediği değişimi şu cümleler ile ifade etmiştir.

Mesela her ilde mutlaka bayan müftü yardımcıları var. Bu Kur'an kursu öğreticileri olarak bizi çok rahatlattı. Gittiğimiz zaman bizim halimizden anlayan, derdimizi dinleyen kendi hem cinsimizden birilerinin olması bizi çok rahatlattı. Müftülüklere gittiğimiz zaman öyle eskisi kadar şey karşılanmıyoruz, güzel karşılanıyoruz, saygı görüyoruz, bir itibarımız var artık eskiye nazaran daha iyi olduğunu düşünüyorum ben.

Araştırmaya katılan katılımcılardan 4'ü ise Diyanet'in kadın politikalarında gözlemlemiş oldukları değişimlerden biri olarak kadın vaizlerin sayısının artmasını dile getirmişlerdir. Diyanet İşleri Başkanlığının istatistikî verilerinin 1990 yılından sonra kamuoyuna sunulması sebebiyle bu tarihten önceki kadın vaizlerin sayısına ulaşamamış olmakla birlikte 1992 yılında Diyanet'te görev yapan 622 vaizden 28'inin kadın vaizlerden oluştuğu anlaşılmaktadır. 2000'li yıllarla birlikte kadın vaizlerin sayısı artmaya başlamış ancak 2010 yılından itibaren sunulan istatistikî verilerde ise vaizlerin kadın ve erkek olarak tasnifi yapılmadan toplam sayıları verilmiştir.¹⁶⁷ Son olarak 2022 yılı mart ayı içinde 265 adet kadın vaiz alım ilanı yayınlanmıştır.¹⁶⁸ Yayınlanan istatistiklerden anlaşıldığı üzere, her yıl kadın vaiz sayısında artış olmaktadır. Bu artışın sahadaki yansımaları 4 katılımcının verilerinde gözlemlenmektedir.

Örneğin 12 yıllık Kur'an kursu öğreticisi olan K20 göreve başladığı zamandan günümüze gözlemlemiş olduğu değişimi "...vaizeler yine vardı biraz daha sanki benim başladığım zamanlarda da vardı ama bu kadar çok değildi..." diyerek aktarmış ve kadın vaizleri görmenin onu nasıl teşvik ettiğini ümitli ve heyecanlı olduğu düşünülen bir ses tonuyla "Yani bizim önümüzü de açıyor, ben de diyorum yani demek ki bir vaize olabilirim, diye kendi kendime ümitleniyorum yani." ifadeleriyle düşüncelerini paylaşmıştır.

Eskiden vaizlerin görevini kendilerinin yaptığını aktaran 35 yıllık Kur'an kursu öğreticisi olan K16, uzun süren görev hayatındaki gözlemlemiş olduğu

¹⁶⁷ Mustafa Öcal, "Geçmişten Günümüze Vâizlik, Vâizler ve Vaazlar Hakkında Bazı Tespit ve Teklifler", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 23 sayı: 2, 2015, s. 125-162.

<https://stratejigelistirme.diyaret.gov.tr/sayfa/57/istatistikler>

¹⁶⁸ DİB İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü

<https://insankaynaklari.diyaret.gov.tr/Documents/2022%20Y%C4%B1l%C4%B1%20S%C3%B6zle%C5%9Fme%20Vaiz%20Al%C4%B1m%C4%B1%20S%C4%B1nav%20Duyurusu.pdf> erişim: 30.08.2022

değişimi “*Vaizler de o zaman azdı, bir tane vardı sanırım. Bizler gittik hep vaizlerle beraber sohbet, kurs yoktu oralarda hocalar yoktu.*” diyerek aktarmıştır.

Araştırmaya katılan katılımcılardan K7, K19 ve K20 ise Diyanet’in kadın politikalarındaki değişimlerden bir diğeri olarak Kadın Diyanet İşleri Başkan Yardımcısının göreve başlamasını söylemişlerdir. İlk kez 2017 yılında Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı olarak atanan Prof. Dr. Huriye Martı’nın göreve gelişi Diyanet’in kadın politikalarında en somut ve önemli adım olarak değerlendirilebilir.

Kadın bir Diyanet İşleri Başkan Yardımcısının Diyanet teşkilatı içerisinde bulunmasının ne kadar önemli olduğunu K7 şöyle ifade etmiştir:

...Bir tane Diyanet İşleri Başkan yardımcımız var, uzmanlarımız var, daire başkanlarımız var bayanlardan. Artık Diyanet kadınların da Diyanet içerisinde gerçekten onlara çok ihtiyaç olduğunu, kadının çalıştığını ve güzel hizmetler verdiğini ve bir saygınlık ve itibarını olduğunu kabullendiler diye düşünüyorum. Diyanet artık bize aşına, öyle düşünüyorum eskiden bu kadar değildi.

K19 ise yönetim kadrolarında kadınların göreve başlamasının gelişim için önemli adımlardan biri olduğunu “*Huriye Martı’yla Diyanet İşleri Başkan Yardımcımızla yani yüksek kadrolarda da bir değişime, gelişme oldu.*” ifadeleriyle dile getirmiştir.

Katılımcılardan 3’ü ise Diyanet’in kadın politikalarında gözlemlemiş olduğu değişimlerden biri olarak, kadın personele yönelik muamelenin düzeldiği tespitini ifade etmişlerdir. 11 yıldır Kur’an kursu öğreticisi olan K9 görev süresi boyunca tecrübe ettiği değişimi anlatırken beklentilerinin hala tam olarak gerçekleşmediğini de ifade etmiştir:

Müftülüğe gittiğimiz zaman erkek görevlilerin işte veri hazırlayan memurların falan Kur’an kursu hocalarına çok farklı ve kaba davrandıklarını, amiyane davrandıklarını görebiliyordum. Sonra belirli bir şekilde kadroya falan geçtikten sonra onların bakış açıları da değişti veya da daha genç, daha görevinin ne olduğunu bilen kişiler geldi, yani eski kişilerin gidip yeni kişilerin gelmesi yeni nefeslerin olması daha iyi. Bunu Müftülüğe girdiğim zamanda bile bunun rahatlığını hissedebiliyor olmam veya karşımda muhatap olan kişinin beni anlaması bana yardımcı olması açısından değiştiğini düşünüyorum ama tamamen değil.

K1 de Diyanet’in kadın politikalarında gözlemlemiş olduğu ilk değişimi kadın personelin sayısının artması olarak aktardıktan sonra “*ya bir de gerekli değerin*

verildiğini düşünüyorum.” sözleri ile kadınlara davranış noktasında da bir değişim olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcılardan 2’si ise Diyanet’in kadın politikalarındaki değişimlerden biri olarak, diğer yönetim kadrolarına kadınların atanmaya başlamasını ifade etmişlerdir. Örneğin K19 yönetim kadrolarında kadın amirlerin de olmasının nasıl kolaylaştırıcı uygulamaların yürürlüğe sokulmasını sağladığını şu ifadelerle aktarmıştır:

Geçen hac seminerindeydim, hac dairesinde de Esma hocamız var, Esma Erten. Kadrolara artık bayanların alınması Diyanet’te artık birçok şeyin değiştiğini gösteriyor. Mesela hacda bayan ırşat görevlisi olarak hacca gidiyorduk, ama çok belki halimizden anlayacak, anlatacağımız kişiler yoktu. Ama oraya dokunan kişi hacda kadınlarla alakalı bir sürü çalışma yapmış, mesela bir bayan hocaların oraya gelmesi işte görevlinin başörtüsünden tutun kadınların hacda okuyacağı ilmihali günümüze kadar yoktu. Hac İlmihali diye hacılara tek bir ilmihal veriliyordu ve herkes onu okuyordu ama şimdi “Hacda Bayanlar” adı altında özel çalışmaların olması, bayanların bu kadrolara gelmesi gerektiğini gösteriyor. Aslında gelmesiyle birlikte birçok şeyin değiştiğini güzelleştirdiğini gösteriyor.

K19’un da ifadelerinden anlaşıldığı üzere yönetim kadrolarında kadınların bulunması, din hizmetlerinden faydalanmak isteyen kadın vatandaşların hayatını kolaylaştırıcı, sorunlarına çözüm üretici bir yaklaşımı da beraberinde getirmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcılardan 2’si de Diyanet’in kadın politikalarında gözlemlemiş oldukları değişimlerden biri olarak Diyanet TV’de kadın görevlilerinde görünmeye başlaması, böylelikle kadınlara daha fazla hitap edebilen programlar yayınlanmaya başlamasını zikretmişlerdir.

K10 Diyanet TV’nin yayın politikasında kadınlara da yer vermesinin olumlu bir değişim olduğunu “*Bir Diyanet TV’nin profili çok farklı değişti yani kadınlara yönelik programlar oldu, çok güzel oldu. Mesela orada yapılan birçok programda bayan hocalarında çıkıyor olması, kadınların ihtiyaçlarına göre cevap verecek kişilerin konuşmalar yapıyor olması, bence çok güzel bir şey yani.*” diyerek dile getirmiştir. Benzer bir şekilde K20 de Diyanet TV’de kadın konuşmacıların olmasından mutluluk duyduğunu “*Bunlar işte Diyanet TV’de mesela böyle konuşmacı olarak bunlar benim çok hoşuma gidiyor. Yani oraya gelmişler, kendi bilgilerini orada açık edebilmeleri çok güzel benim açımdan, hoş şeyler, gurur verici şeyler, bizi de teşvik ediyor.*” sözleriyle ifade ederek bu durumun kendisini motive ettiğini ifade etmiştir.

Genel tabloya baktığımızda, Diyanet'in değişen kadın politikaları kapsamında kadın din görevlilerine yönelik değişimlerin Kur'an kursu öğreticileri nezdinde yansımaları noktasında araştırmaya katılan 20 katılımcıdan elde edilen verilere göre Diyanet'in kadın politikalarında en büyük değişimin kadın Kur'an kursu öğreticilerin sayısının artması olarak görülmektedir. Bu cevabı veren 11 Kur'an kursu öğreticisinden sadece biri 8 yıllık Kur'an kursu öğreticisi olup geri kalan hepsi en az 10 yıl görev yapan hocalardan oluşmaktadır. Bu durum görev süresi uzun olan hocaların en belirgin değişim olarak bizzat şahit oldukları Kur'an kursu hocalarının sayısının artması cevabını vermelerini anlaşılır kılmaktadır.

Araştırmaya katılan 9 katılımcı ise Diyanet'in kadın politikalarındaki değişimlerden biri olarak kadın müftü yardımcılarının göreve başlamasını gördüklerini ifade etmişlerdir. Bu 9 katılımcıdan biri hariç diğerleri en az 10 yıldır görevde olan Kur'an kursu öğreticileri olup, 9 katılımcının tümü kadın müftü yardımcılarının görevde olmadığı dönemlere de şahit olmuşlardır. İki dönem arasındaki farkları bizzat gözlemleyebilecek konumda olmaları sebebiyle kadın bir amirle çalışabilmeyi büyük değişimlerden biri olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

20 Katılımcıdan 4'ü ise kadın vaizlerinin sayısının artmasını Diyanet'in kadınlar konusundaki değişimlerinden biri olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan hiçbirinin kadın vaizlerin olmadığı bir dönemde görev yapmamış olması ve genel olarak İl Müftülüğünde uzun zamandır aynı sayıda kadın vaiz olması sebebiyle, 4 katılımcı dışında diğerlerinin bu hususa değinmemiş olması, kadın vaizlerin sayısında bir artış gözlemlememiş olabilecekleri şeklinde yorumlanmıştır.

Katılımcılardan 3'ü ise Diyanet'in kadın politikalarındaki en önemli değişimlerden biri olarak kadın bir Diyanet İşleri Başkan Yardımcısının olması cevabını vermişlerdir. Bu cevabı veren 3 katılımcının en az 10 yıldır görevde olan, üniversite mezunu (2'si yüksek lisans öğrencisi) olmaları sebebiyle verdikleri cevap eğitim durumuyla ilişkilendirilebilir ve eğitim durumu yüksek olan öğretmenlerin kadınlar konusundaki değişimi daha farklı boyutlarda değerlendirdikleri yorumuna götürebilir.

Araştırmaya katılan katılımcılardan 3'ü Diyanet'te kadınlar konusundaki değişimlerden biri olarak kadın personele davranışın eskiye nazaran düzelmiş olduğunu gözlemlediklerini söylemişlerdir. Bu 3 katılımcının da en az 10 yıldır

görevde olmaları ve birisinin yüksek lisans mezunu, birinin yüksek lisans öğrencisi, diğerinin de lisans mezunu olmaları hasebiyle, eğitim durumu arttıkça kadınlara yönelik muamelede farkındalık durumunun arttığı şeklinde yorumlanmıştır.

Katılımcılardan 2'si Diyanet'in kadın politikalarındaki değişimlerden biri olarak diğer yönetim kadrolarında da kadınların artmasını gözlemlediklerini ifade ederken diğer 2'si Diyanet TV'de kadın görevlilerin ve kadınlara yönelik programların artmasını olumlu gelişme olarak ifade etmişlerdir. Aslında genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların tümünün bu gelişmeleri olumlu gelişme olarak gördüklerini ancak soruya cevap verirken kendileri için öncelikli olan seçeneği dile getirdiklerini ifade edebiliriz.

B.3. Diyanet'in Kadın Politikalarındaki Değişimin Sebepleri

Yayımlanmış olan raporlar, istatistikler ve araştırmaya katılan katılımcıların mesleki gözlemlerine dayanarak elde edilen verilere göre Diyanet İşleri Başkanlığının gerek kadınlara sunulan hizmetler gerekse kadın görevli istihdamı açısından bir değişim geçirdiği bu değişim neticesinde kurumda kadınların daha görünür hale geldiklerini söyleyebilmek mümkündür.

Bu bölümde Kur'an kursu öğreticilerinin aktardığı bilgiler doğrultusunda Diyanet'te meydana gelen kadın politikalarındaki değişimin sebepleri üzerinde durulmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığında istatistikî verilerin düzenlenmesi 1984 yılında, bu verilerin kamuoyuyla paylaşılması ise 1990 yılından itibaren başlamıştır. Bu sebeple belirtilen tarihlerden önce Diyanet'te çalışan kadın personel hakkında net bilgiler olmamakla birlikte 1976-1980 tarihleri arası dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı kadın memurların en az çalıştığı kurum olarak tespit edilmiştir.¹⁶⁹

Diyanet'te kadınlar konusunda ilk değişim adımları ise 2000'li yılların ortalarında atılmaya başlamıştır. 2002 yılında AKP'nin iktidara gelmesi ile dönüşümün başladığı söylenebilir.¹⁷⁰ Dindar kadınların daha aktif çalışma imkanına kavuşmaları dönüşümü hızlandırmıştır. Nitekim kadınlarla ilgili gündem meselelerini tartışmak ve çözümler üretmek amacıyla pek çok İslami kadın sivil toplum kuruluşunun bir araya gelerek gerçekleştirdikleri “Kadın Buluşmaları”nda kadınların

¹⁶⁹ Çiftçi, a.g.e. s. 110.

¹⁷⁰ Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0833.pdf> Erişim 03.03.2022

Diyanet içinde daha aktif hale gelmesi ve karar mekanizmalarında yer alması gerektiği yönünde talepler dile getirilmiştir. 2003 yılının Aralık ayında Antalya’da düzenlenen, İslami kesimden kadın sivil toplum örgütleri ile Diyanet’te çalışan kadınların ve sendika temsilcilerinin de yer aldığı III. Kadın Buluşması’nda, genel olarak Diyanet’in kadın politikası masaya yatırılmış, kadına yönelik sorunlarda Diyanet’in nasıl bir rol üstlenmesi gerektiği tartışılmış, bizzat Diyanet mensubu kadın personel tarafından kurumunun kadınlar konusundaki eksiklikleri ve özellikle yönetici kadrolarında kadınların da istihdam edilmesi talepleri dile getirilmiştir.¹⁷¹

2008 yılına geldiğimiz de ise CHP Adana milletvekili Hulusi Güven tarafından Diyanet’te kadın personel sayısının meclis tartışmalarına konu edildiği görülmektedir. 26.05.2008 yılında Güven, Diyanet İşleri Başkanlığı merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatlarında kaç kadın personelin olduğu ve özellikle yönetim kadrolarında kadın personelin sayısını konu ettiği soru önergesini sunmuştur. Dönemin Devlet Bakanı Mustafa Said Yazıcıoğlu ise sunduğu cevapta merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatında din hizmetleri uzmanı olarak 60 personelin bulunduğunu; merkez, taşra ve yurtdışı kadrolarında çalışan toplam 84 bin 195 personelden 3 bin 710’nunun kadınlardan oluştuğunu, şef ve üzeri kadrolarda ise 320 kadın personelin çalıştığını bildirmiştir.¹⁷²

2010 yılına gelindiğinde 633 sayılı teşkilat yasasına “Kadın, gençlik ve toplumun diğer kesimlerine yönelik dinî konularda aydınlatma ve rehberlik yapmak” maddesinin eklenmesi¹⁷³ ile Diyanet’te kadınlara yönelik hizmetlerin artmaya başladığı, buna bağlı olarak kadın personelin istihdamında da artışlar başladığı görülmektedir.

Görüldüğü üzere pek çok toplumsal ve siyasi sebebi barındıran bu sürecin Kur’an kursu öğreticileri üzerindeki etki ve yansımalarını anlayabilmek amacıyla araştırmaya katılan 20 Kur’an kursu öğreticisine Diyanet’in kadın politikalarındaki değişimin neler olabileceği sorusu yöneltilmiştir.

¹⁷¹ Hazar Derneği, 2003 <http://www.hazarderneği.org/kadin-bulusmalari-antalya-aralik-2003/> Erişim 30.08.2022

¹⁷² TBMM Tutanak Dergisi, 124. Birleşim, 23. Dönem, 2. Yasama Yılı, c. 23 s.1076-177.

¹⁷³ Kanunlar ve Kurullar Genel Müdürlüğü, 2010 <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0833.pdf> Erişim 03.03.2022

Tablo 5.7. Diyanet’in kadın politikalarındaki değişim sebeplerine dair görüşler

Tema	Kategori	Kodlar	f
Diyanet’in Kadın Politikalarındaki Değişimler ve Sebepleri	Diyanet’in Kadın Politikalarındaki Değişimin Sebepleri	Toplumsal değişim	8
		Dini kalkınmada kadınların öneminin anlaşılması	5
		Siyasi sebepler	4
		Toplumun talebi	3
		Diyanet İşleri Başkanının yeniliğe açık olması	1
		FETÖ gibi cemaat olayları	1

Tablodan da görüleceği üzere 8 katılımcıdan elde edilen cevaplar doğrultusunda Diyanet’in kadın politikalarında göstermiş olduğu değişimin sebeplerinden biri olarak “toplumsal değişim” koduna ulaşılmıştır.

Örneğin K11 Diyanet’in kadınlarla ilgili değişiminin sebebini yaşanan çağa ayak uydurma olarak şu şekilde açıklamıştır:

Sebepleri dünyanın zamanla birlikte değişimi ve gelişmesi olarak söyleyebilirim. Zamanla çok farklı değişiklikler olmuştur... Aslında değişime cevap vermek gerekiyor Diyanet İşleri Başkanlığının da bunu yaptığına inanıyorum, o yüzden çalışmalarını bu yönde geliştirdiğini ilerlettiğini düşünüyorum. Bu dünyada yaşıyor ve buna da ayak uydurmalı, aynı değişimi ilerlemeyi gerektiriyor bunu da Diyanet İşleri Başkanlığı yapıyor diye düşünüyorum.

Benzer şekilde bir görüş beyan eden K7 de Diyanet'in kadın politikalarındaki değişimin tek bir sebeple açıklanamayacağı, değişimin pek çok etmeni barındıran bir süreçle gerçekleştiği şeklinde yorumlanan şu ifadeleri kullanmıştır:

Süreç içerisinde tek bir sebep tamamen bir süreci değiştirmez, birkaç sebep birden etkili olmuştur. Şimdi düşünüyorum 20 yıl kadar gibi bir sürede bayağı bir değişiklikler olmuş; hem gereklilik gereksinimler yani çünkü toplumda bir değişim var, kadın artık çalışmaz mı çalışmamalı mı bu tartışma bitti yani bitmek zorunda kaldı. Çünkü kadın artık zaten çalışıyor, o zaman kadın zaten çalışıyorsa, bu yeni toplum yapısına ne gibi bir çözümler üretebiliriz, nasıl daha güzel bir şekilde yol alabilir, bunu düşündüğü zaman Diyanet de böyle bir şeye girmiş olabilir...

Değişimi toplumsal değişmeye bağlayan bir diğer öğretici olan K16 da “...Yani değişim belki toplum olarak da olabilir, toplumu değişmesinden de... Yani toplumda eski yaşanan toplum değil artık, kadınlar daha bilinçlendi daha okuryazar hale geldi...” ifadeleriyle toplumda kadınların konumunun ve eğitimlerinin yükselmesiyle toplumsal değişimin de beraberinde geldiğini, bu durumun Diyanet'in de değişmesini sağladığını aktarmıştır.

Araştırmaya katılan katılımcılardan 5'i Diyanet'in kadın politikalarındaki değişim sebeplerinden biri olarak, dini kalkınmada kadınların öneminin anlaşılmasını ifade etmişlerdir.

33 yıldır Kur'an kursu öğreticisi olarak çalışan K3 Diyanet'teki bu değişimin sebebini toplumsal süreçte dini yaşamdan kadınların soyutlanamayacağını, dolayısıyla halkı dini konularda aydınlatmak görevini yüklenmiş olan Diyanet'in bu görevi tek bir cins üzerinden başarıya ulaştırmayacağı şeklinde yorumlanan şu ifadelerle izah etmiştir:

Çünkü bizim halkımızın bunları duyması lazım, öğrenmesi lazım, hanımlara ulaşılması lazım. Diyanet bunu fark etti ve gerçekten güzel bir hizmet yani hanımlara yönlendirdi herkesi. Bir vücudun organlarını düşünelim, damarlardan girerek yani hanımlara ulaşarak her birinin dini maneviyatlarını geliştirmesi açısından çok faydalı oldu.

K3'le benzer bir görüş bildiren K6 da kadının annelik vazifesinden dolayı dini kalkınmada önemli bir role sahip olduğu, bu sebeple dini kalkınma için Diyanet'in de toplumun kilit taşı konumundaki kadınları göz önüne almaya mecbur kaldığı şeklinde anlaşılan şu sözleri ile ifade etmiştir:

Ailenin temel yapı taşı kadın, kadın çocuğu yetiştirecek olan kişi. Çocuğun asıl ana faktörü anne olduğundan dolayı Diyanet de kadına ulaşabildiğinde, aileyi düzelttiğinde, hanımı mutlu ettiğinde, gerçekten dirilttiğinde toplumu dirilteceğini fark etti ve bu şekilde çalışmalarını bunun üzerine arttırdığını düşünüyorum. Bunlara da ulaşacak kişiler bayanlar olduğu için kadın istihdamının artmış olabileceğini düşünüyorum.

Katılımcılardan 4'ü ise Diyanet İşleri Başkanlığının kadın politikalarındaki değişimin önemli sebeplerinden birisinin siyasi olaylar olduğu görüşünü bildirmişlerdir.

Bu doğrultuda 28 Şubat gibi gerilimli bir siyasi sürece şahit olduğunu aktaran K10, kadınlarla ilgili değişimin arka planında siyasi sebepleri gördüğünü şu şekilde ifade etmiştir:

Tabii ki ülkemizin yönetim şeklinin etkisi var yani biz 28 Şubat sürecinde yaşayan insanlarız, üniversitede okurken başörtüsü problemi ile karşılaşan, sınava girdiğimizde başımıza açmak zorunda kaldığımız, ötelendiğimiz, ötekileştirildiğimiz bir süreci yaşayan insanlarız. O zamanlarla bu zamanlara kıyasladığımız zaman ülkemizin yönetimindeki değişikliğin çok çok büyük etkisi olduğunu unutmamak gerekiyor.

Benzer bir şekilde K7 de Diyanet'in kadın politikalarındaki değişimin temelinde siyasi uygulamaların olduğunu, diğer adımların ise bundan sonra geldiğini şu ifadelerle dile getirmiştir:

Hükümetin politikası da olabilir kadınlara daha çok şey verin diye, sosyal hayatta normalde de kadınların çok aktif olması, çalışan kadınların sayısının artması bu zaten toplumu da buna alıstırdı yavaş yavaş, kadınlar her şeyin içinde olunca bu sefer din hizmetlerinde de kadınların aktif bir şekilde rol alması gerekiyor.

Araştırmaya katılan katılımcılardan 3'ü ise Diyanet'i kadın politikalarında değişime götüren sebeplerden biri olarak toplumun bu değişimi talep etmesini göstermişlerdir. Bu doğrultuda arz-talep ilişkisiyle başlatılan pek çok hizmet gibi kadınlara yönelik hizmetlerin ve kadın personelin artmasının ana sebebi olarak genelde toplumun, özelde ise kadınların böyle bir talebinin olması olarak açıklamışlardır. Örneğin K17 bu konudaki görüşlerini şu sözleriyle açıklamıştır:

Yani insanların talep etmesi ile meydana gelmiştir. Yani insanlar isterse bu noktada müftülüğün kendi çalıştığımız kurumun da talepler doğrultusunda bir yönlendirmeleri oluyor. Yoksa istenme durumu olmadığı zaman zaten böyle bir şey olamaz ama çok şükür elhamdülillah ki insanlarımız bu noktada biraz daha dini bilgiye aç olduklarından dolayı çok

fazla talep oluyor ve bu talepler karşısında da kurumumuz görevlendirmeler, yönlendirmeler yapıyor.

K10 ise Diyanet'in kadın politikalarına yönelik değişiminde önemli gördüğü sebeplerden birisi olarak, Diyanet İşleri Başkanının yenilikçi tavrını gördüğünü *“Tabii ki başkanımızın bu konuda yeniliğe açık olması en büyük artı. Diyanet İşleri Başkanımızın hani profili çok farklı yeniliğe açık ve İslam toplumunda kadının yerini iyi okumuş insanlar var etrafında bunun etkisi var.”* cümleleriyle dile getirmiştir.

K13 ise K10 gibi diğer katılımcılardan farklı bir cevap vermiş, FETÖ olayından sonra bir politika ve tavır değişikliği olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir:

Değişimin sebepleri noktasında ben şunu görüyorum ilk başta bu FETÖ olayından sonra çok büyük bir atılım yapıldı. Çünkü toplumda, 2018'de birlikte atandık, ondan önce Kur'an kursu hocalarımızın sayısı da çok azdı geçici öğrencilerle çoğunlukla sağlanıyordu. Ondan sonra toplumda bizlerin sayısı arttıkça bizler çok kişiyiz neden sadece o zaman kendi içimizdeyiz, neden dışarı atılım yapmıyoruz, neden dışarıya açılmıyoruz? Bu FETÖ'den sonra, açıldıktan sonra meydan boşaldı o zaman buna bir müdahale gerekiyor. Biz müdahale etmezsek bu sefer farklı bir isim müdahale edecek. Bir nevi bu boşluktan sonra açıkçası biz eksikliğimizi görmüş olduk bu alanın içine çok fazla girememişiz, yapamamışız sadece elif be'de kalmışız belki ya da İslam'ın şartı imanın şartı ile kalmışız gibi. Ama günümüzde şu anda birçok alanda çalışmalar var, yapılıyor işte kadınların şiddetle mücadele konusunda olsun işte yetimler projesi var o kadar çok fazla projemiz var ki şu an bu sebeplerden dediğim gibi en büyük sebebi FETÖ olaylarına bağlıyorum.

Diyanet İşleri Başkanlığının kadın politikalarında değişime yönelmesinin sebepleri konusunda Kur'an kursu öğrencilerinin görüşlerini anlamak amacıyla katılımcılardan elde edilen verilerden oluşturduğumuz genel tabloya baktığımızda katılımcıların farklı hususlara işaret ettikleri görülmüştür. Katılımcılardan 8'inin açıklamalarından “toplumsal değişim” koduna ulaşılmıştır. Bu noktada bu cevapta birleşen katılımcıların ifadelerinden kadınların toplumsal rollerinde değişimlerin olduğu ya da en azından değişim taleplerinin olduğu bu dönemde, Diyanet'in bu durumu görmezden gelemeyeceği dolayısıyla değişimin mecburi olarak başladığı yorumuna ulaşılmıştır.

Katılımcılardan 5'inin ifadelerinden ise “dini kalkınmada kadınların öneminin anlaşılması” koduna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda görüş bildiren katılımcıların ifadelerinden Diyanet'in “toplumu dini konularda aydınlatmak” görevini ifade ederken kadınları hizmet alanına katmadan bu görevi

gerçekleştiremeyeceği, dolayısıyla dini bir kalkınma hedefleniyorsa kadınların da göz önüne alınması gerektiği, bu sebebin anlaşılmasıyla Diyanet'in kadınlar konusunda bir değişime gittiği şeklinde bir yorum yapılmıştır.

4 katılımcı ise Diyanet'i kadın politikaları konusunda değişime yönelten nedenlerden biri olarak “siyasal sebepler” cevabını vermişlerdir. Katılımcılardan elde edilen veriler, özellikle muhafazakâr bir partinin iktidarda olmasının Diyanet'i kadın politikalarında olumlu değişimlere yönlendirdiği, hükümetin kadınlar konusunda benimsemiş olduğu prensipleri diğer bürokratik kurumlara da yansıtması sonucunda Diyanet'in de bu değişim politikalarını hayata geçirmeye başladığı şeklinde yorumlanmıştır.

Katılımcılardan 3'ü ise kadın politikalarındaki değişimin toplumsal taleplerden kaynaklandığını, toplum istedikçe Diyanet'in de kadınlara yönelik çalışmalarının arttırdığı bunun neticesinde kadın personel istihdamının da doğal olarak arttığı şeklinde yorumlanan görüşler ifade etmişlerdir. Bu görüşlerle toplumsal değişim kodu uyumlu görünmektedir.

Bir katılımcı ise Diyanet'in kadın politikalarındaki değişimi görev yapan Diyanet İşleri Başkanının kadınlar konusunda benimsemiş olduğu tavra bağlayarak açıklarken, bir diğer katılımcı öteki katılımcılardan farklı olarak Diyanet'in kadınlara daha fazla yer açmasını FETÖ'nün etkisinin azalmasına bağladığı görülmektedir. Katılımcılardan hemen hiçbirinin, dindar kadın örgütlerinin Diyanet'te yönelik lobi faaliyetlerinden haberdar olmaması, bu değişimde kadınların örgütlü ve sistematik çabasının etkilerinin fark etmemiş olması ise manidardır.

C. DİN HİZMETLERİNDE KADIN GÖREVLİLERİN SAYI VE GÖREVLERİNE YÖNELİK GÖRÜŞLER

Bu bölümde araştırma grubunu oluşturan 20 katılımcıya Diyanet'te kadın görevlilerin sayısı, görevleri hakkında ne düşündükleri ve cinsiyetleri konusunda meslek hayatları boyunca nasıl muamelelerle karşılaştıklarını anlamak amacıyla, Diyanet'te bir kadın çalışan olma konusundaki görüşleri sorulmuştur. Bu doğrultuda katılımcılara:

* “DİB’de kadın çalışan (memur, vaiz, murakıp, daire başkanı, başkan yardımcısı v.s) sayısının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

* “Kadın personel erkek personel sayıları hakkında bir fikriniz var mı?”

* “Çalışma hayatınız boyunca bir Kur’an kursu öğreticisi olarak cinsiyetinizden dolayı ayrımcılığa uğradığınızı düşündüğünüz zamanlar oldu mu?”

* “Sizce erkek personel ile kadın personel, dini hizmetler alanında aynı görevleri yapabilir mi? (İmamlık görevini hariç tutarsak sahada hemen hemen aynı görevlerle sorumlu tutulmaya başlandık, siz bu görev genişlemesini nasıl yorumluyorsunuz, gerekli ve doğru bir uygulama olduğunu düşünüyor musunuz?”

* “Müftülüklerde (Şube Müdürü, Eğitim uzmanı, Din hizmetleri uzmanı, Veri hazırlama ve kontrol işletmenliği (V.H.K.İ.) gibi kadrolarda) daha fazla kadın görevli olmasını ister miydiniz?

* Müftülük bünyesinde çoğunlukla erkek memurların olması hakkında ne düşünüyorsunuz?” soruları yöneltilmiştir.

Elde edilen veriler sonucunda şu dört kategoriye ulaşılmıştır:

1. Kadın din görevlilerinin sayılarına yönelik görüşler
2. Din hizmetlerinde kadın personelin görev alanının genişlemesine ilişkin görüşler
3. Müftülüklerde kadın memurların çalışmasıyla ilgili görüşler
4. Kadın din görevlilerinin cinsiyetleriyle ilgili gördükleri tutumlar

C.1. Din Hizmetlerinde Kadın Görevlilerin Sayılarına Yönelik Görüşler

Diyanet İşleri Başkanlığında çalışan kadın personelin sayısı özellikle 2000’li yıllardan itibaren gittikçe artsa da cinsiyetlere göre dağılımda kadın personel sayısının erkek personele oranla hala düşük olduğu ortadadır. Bu bölümde araştırmaya katılan Kur’an kursu öğreticilerinin mevcut tablodan ne kadar haberdar oldukları, kadın personel sayısı hakkında ne düşündükleri ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Bu doğrultuda araştırmaya katılan 20 Kur’an kursu öğreticisine “*Kadın personel erkek personel sayıları hakkında bir fikriniz var mı? Diyanet İşleri Başkanlığında kadın çalışan (memur, vaiz, murakıp, daire başkanı, başkan yardımcısı v.s) sayısının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?*” sorusu yöneltilmiştir.

Katılımcıların verdiği cevaplardan “kadın görevli sayısı arttırılmalıdır” (13) “sayılar hakkında bilgim yok” (1) “kadın görevli sayısı yeterlidir” (5) “cinsiyet değil liyakat önemli” (1) kodlarına ulaşılmıştır.1 katılımcı ise (K4) kadın personel sayısının artışta olduğunu ifade etse de sayının yeterliliği ile ilgili görüş bildirmemiştir.

Tablo 5.8. Kadın görevlilerinin sayılarına yönelik görüşler

Tema	Kategori	Kodlar	f
Din Hizmetlerinde Kadın Görevlilerin Sayı ve Görevlerine Yönelik Görüşler	Kadın Görevlilerinin Sayılarına Yönelik Görüşler	Kadın görevlilerin sayısı arttırılmalıdır	13
		Sayılar hakkında bilgim yok	1
		Kadın görevlilerin sayısı yeterlidir	5
		Cinsiyet değil liyakat önemli	1

Diyanet’te kadın görevlilerin sayısının yetersiz olduğunu düşünen K9 özellikle yönetim alanında kadınların sayısının artırılması gerektiği yönündeki gözlemlerini ve taleplerini şu şekilde ifade etmiştir:

Yeterli değil tabii ki, yeterli değil. Çünkü bir tane murakıbımız var burada hanım, o da zaten bütün kursları denetlemede, o görünmüyor daha çok şube müdürü. İşte eğitim uzmanı veya memurlara baktığımız zaman burada bir tane memur hanım var, o da geri safta, yani bizimle ilgilenen bir yerde değil, yani bizimle muhatap olan bir görevde değil. Özellikle bu Kur'an kurslarıyla eğitim veya din hizmetleri ile uğraşılan dairelerde kadın çalışanlarının sayılarının artması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü biz kendimizi daha iyi ifade edelim ki, eksikliklerimizi daha iyi anlatalım ki, onlar da bizi karşılayabilsinler diye düşünüyorum.

Kadın personelin sayısının yeterli olmadığını düşünen bir diğer Kur'an kursu öğreticisi K17, kadın görevlilerin sayısının az olmasının hizmet verimliliğini ve kalitesini olumsuz etkileyebileceğini ifade etmiştir:

Yani hiçbir zaman yeterli değildir, yani mümkün mertebeye bayanların iş konuları noktasında biraz daha şey olması lazımdır... Yani her yere uzanmamız lazım, yani mesela bizim Kırıkkale’de ben şeye de gittim çocuk evlerine de gittim, üniversite yurtlarına da gittim. Mesela bu noktada ben üniversite yurtlarına gittiğimde, ben ön lisans mezunuyum, yani PDR eğitimim yok... Mesela ben orada kendimi şey gördüm, yani yetersiz gördüm, dini bilgiler

noktasında sordukları sorulara cevap veriyoruz ama PDR noktasında oraya benden daha donanımlı bir hoca hanımın hani bu noktada daha böyle benden PDR'ye hâkim o zaman bir arkadaşımızın olması daha iyi olurdu.

K11 de kadın din görevlilerinin sayıları hakkında kesin bir bilgisi olmasa da sayının yetersiz olduğunu düşündüğünü ifade ederek, kadın bakış açısının Diyanet gibi bir kurumda daha büyük başarılarla götürebileceği yorumuna ulaştıran şu görüşünü söylemiştir:

Bilgim yok ama her geçen gün arttırılıyor, arttırılmasından da yanayım aslında. Çünkü bayanların yaptığı, yani bir bayanın bakışıyla erkek bakışı farklı, ikisini birleştirdiği zaman ilerleyebileceğimizi düşünüyorum ben. Her birimizin farklı fitratları var ve her birimiz farklı alanlarda kabiliyet gösteriyoruz. Ben bayanların sosyal konularda daha başarılı olduğunu düşünüyorum ve sayılarının artırılması gerektiğini de düşünüyorum. En azından bayanlar kendileri içinde daha rahat hareket edebilirler, daha rahat sosyal faaliyetler ve projeler, mesela bir kadın Müftü Yardımcımızın olması bizim işlerimizi daha rahat ya da projelerimize daha rahat harekete geçirebilme daha rahat hayata geçirebilme daha rahat yaşanabilmeyi kolaylaştırıyor. O yüzden ben her alanda kurumun her bir statüsünde bayan olması gerektiğinden yanayım, sayılarının artırılmasından...

K6 bu konuda “Bir fikrim yok gördüğüm kadarıyla gitgide artıyor bayan personel, yani güzel daha da artabilir erkek personelin daha fazla olduğunu düşünüyorum.” diyerek kendisini ifade erken K1 de benzer şekilde “Çok bilgim yok bu konuda fakat erkek personelin daha fazla olduğunu tahmin ediyorum. Yeterli mi dersiniz daha çok olabilir.” ifadeleriyle kadın personel sayısını yetersiz gördüğünü aktarmıştır. K18 ise “Sayılar hakkında hiçbir bilgim yok.” diyerek kadın personel sayısının yeterliliği hakkında bir görüş bildirmemiştir.

Katılımcılardan 5'i ise diğer öğretmenlerden farklı olarak Diyanet'te kadın çalışanların sayısının yeterli olduğunu, erkek personelin sayısı fazla olsa da kadın personelin mevcut durumda yeterli olduğu şeklinde yorumlanan ifadeler kullanmışlardır. Örneğin 18 yıldır Kur'an kursu öğreticisi olan K7, kadın personelin erkek personele kıyasla daha az olduğunu ancak bunun istisnasının Kur'an kursu öğreticiliği olduğunu “erkeğe kıyasla çok fazla olduğunu düşünmüyorum Kur'an kursu öğretmenleri hariç, ama Kur'an kursu öğretmenlerinin sayısının bayağı fazla olduğunu biliyorum ki her sene alımlar oluyor, fahri çalışanlar oluyor...” diyerek ifade etmiştir. Üst düzey mevkilerde ise kadın personelin sayısının daha az olduğunu

düşündüğünü söyleyen K7 kadınların bu mevkilerde çalışmaları konusundaki tereddütlerini ise şu şekilde aktarmıştır:

...Ama daire başkanı, murakıp bilmem ne bunların sayıları erkekler kadar değil erkekler kadar olmalı mı? Bence olmasına da gerek yok, illaki her alanda erkeklere yetişmek zorunda değiliz, çünkü bu saydığımız şeyler sorumluluğu çok fazla olan görevler. Her kadının fitratı kaldırır mı, fitratı kaldıran dâhil olmalı yapmalı bence, ama fitratı kaldırmayan da illa ben erkeklerle aynı yere geleceğim yapmalıyım, bu sefer kendine zulüm oluyor.

Katılımcılardan 2'si ise Diyanet'te kadın çalışanların sayısının eski dönemlere nazaran daha iyi bir durumda olduğu ancak bunun yeterli olmadığı şeklinde bir görüş bildirmişlerdir. Örneğin 16 yıllık Kur'an kursu öğreticisi olan K8 meslek hayatının ilk dönemlerinde kadınların sayısının çok az olduğunu "bizim işimiz çoğu zaman kadınlarla ama kurumumuzda kadın yok neredeyse, kadın yönetici yok, kadın Kur'an kursu öğreticileri çok azdı, kadın müftü yardımcılarımız yoktu veya vaizelerimiz çok azdı. Bunlar tabii ki işleyişi yavaşlatıyordu." diyerek aktarırken, sözlerine Diyanet gibi hassas bir görevi yüklenmiş bir kuruma kadınların katılmasıyla kurumun yüzünün değiştiği şeklinde yorumlanan şu sözlerle devam etmiştir:

Burada tabii ki beylere bir lafım yok. Gerçekten hepsi de değerliler, Allah razı olsun emek veriyorlar yıllardır. Ama böyle ve sert bir tavır vardı sanki. Hani hep erkek olduğu için böyle nasıl diyeyim... Ailede bir bayan nasıl orayı yumuşatıyorsa nasıl oraya artı bir merhamet, sevgi katıyorsa -erkekler çok sevgilerini gösteremiyor bu fıtrat belki biliyorsun bayanlar bu konuda daha çok açıklar- öyle olunca sanki kuruma sevgi şefkat merhamet elli değdi diye düşünüyorum.

Henüz 4 yıllık Kur'an kursu öğreticisi olan K13 de sayılar hakkında net bir bilgisi olmasa da yeterli sayıda kadın görevli olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Bunun üzerine katılımcıya Diyanet'te kadın çalışan sayısının erkek çalışan sayısına oranının dörtte bir gibi bir oranda olduğu (Tablo 2.7.) bilgilendirmesi yapılmıştır. Yapılan bilgilendirme üzerine K13 bu oranın yeterli bir oran olduğunu düşündüğünü şu şekilde ifade etmiştir:

Dörtte bir gibi bir oran bence yeterli hocam. Çünkü diyorum ya biz burada çok fazla sayı artırmaktan ziyade elimizdekileri eğer yeteri kadar kullanabilir, görevimizi hakkıyla yerine getirebilirsek, sayıyı çok artırmak çok fazla önemli mi yani? O toplumun ihtiyacına göre değişir sayı daha fazla artırılabilir yani. Mesela her ay bir vaiz gidip

bayanlara yönelik sohbetlerde bulunabilir ama sayıdan ziyade yapılan faaliyetlerin niteliği önemli diye düşünüyorum.

K13 ile benzer bir şekilde görüş bildirerek Diyanet'te mevcut kadın personel sayısının yeterli olduğunu ifade eden bir diğer katılımcı olan K10, özellikle üst mevkilerde kadın personel fikrine sıcak bakmadığı şeklinde yorumlanan şu açıklamalarla görüşünü bildirmiştir:

Bence yeterli daha fazla artmasın çünkü yani her alana da kadının girmesini doğru bulmuyorum şahsen. Yani evet birçok alanda hizmet veriyoruz ama dahası da olmasın, bir müftü olmasın kadınlar yani çünkü müftünün pozisyonu çok farklı, bir kadın olarak müftünün yapabileceği birçok şeyden mahrum kalmakta bence o vazifeyi zedeleyecek bir konumdur. Yani bir müftü kalkıp cenaze namazı kıldırabilirken kadın bir müftü yerine vekil olarak gösterdiği müftü yardımcısına kıldırıyorsa o makamının sarsıldığı anlamına gelir. Bence daha üst makamlarda görevler almaması gerekir diye düşünüyorum. Şu anki kadro bence yeterli.

K12 ise konuya kadın erkek ayrımı yapmadan baktığını, onun için asıl önemli olanın liyakat olduğunu “*Ya buna kadın erkek olarak bakmak istemiyorum açıkçası işini kim iyi yapıyorsa kadın ya da erkek iyi yapan gelsin. Ha bunun hepsi erkek de olabilir hepsi kadın da olabilir ben çok öyle kadıncı ya da erkekçi değilim.*” diyerek ifade ederken personel sayıları hakkında net bilgisinin olmadığını da eklemiştir.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin ışığında katılımcıların yarısından çoğunun (13 kişi) Diyanet'te çalışan kadın personelin sayısını yeterli görmedikleri, sayının artırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Kadın personelin sayısının yetersiz olduğunu düşünen katılımcılar en az 10 yıldır Kur'an kursu öğreticisi olarak çalışmakta olup, eğitimleri ön lisans ve lisans olarak değişen, yaş grupları da birbirinden farklı seviyelerde olan öğreticilerdir.

4 katılımcı ise “Diyanet'te kadın personel sayısı yeterlidir, sayının arttırılmasına gerek yoktur” cevabını vermişlerdir. Bu cevabı veren katılımcıların öz nitelikleri incelendiğinde yaş grupları farklılaşmakla beraber en genç katılımcının ve eğitim seviyesi en yüksek katılımcının bu grupta bulunması dikkat çekmiştir. Elde edilen verilere göre katılımcıların yaş ve eğitim seviyeleri ile verdikleri cevaplar arasında genel yargılara ulaşabilecek bir bağlantı kurulamamıştır.

Katılımcılardan 1'i personel sayıları hakkında hiçbir bilgisinin olmadığını söyleyerek bir görüş bildirmemiştir. 1 katılımcı ise yöneltilen soruya cinsiyet farkının

personel sayıları konusunda bir önem taşımadığını düşündüğünü ifade ederek cinsiyetten ziyade liyakat konusuna önem verdiğini söylemiştir.

C.2 Din Hizmetlerinde Kadın Personelin Görev Alanının Genişlemesine İlişkin Görüşler

Önceki bölümlerde aktarıldığı gibi Diyanet İşleri Başkanlığı kurulduğu dönemlerde yetkileri kısıtlı bir kurum olarak varlığını sürdürse de siyasi hayattaki değişimlerle görev ve yetkileri zamanla artmıştır. Özellikle 2010 yılından sonra yapılan düzenlemelerle görev alanı genişleyerek yetkileri arttırılmıştır. Bu düzenlemelerle birlikte yurt dışı teşkilatı oluşturulmuş, diğer kamu kurumlarıyla ortak faaliyetler düzenlenerek ceza evleri, hastaneler, kadın sığınma evleri, çocuk evleri gibi alanlarda Diyanet personelleri görevlendirilmeye başlanmıştır. Bu değişimle birlikte din görevlileri camiler ve Kur'an kurslarının sınırlarından çıkarak sosyal hayatın içine tesir edebilecek imkâna kavuşturulmuşlardır.¹⁷⁴ Dolayısıyla hem erkek hem kadın din görevlilerinin görev alanı genişlemeye başlamıştır. Bu görev ve sorumluluk genişlemesine kadın din görevlilerinin bakışlarının ne olduğunu ve kadın personelle erkek personelin din hizmetleri alanında aynı yetkilere sahip olup olamayacağı konusunda nasıl bir görüş benimsediklerini anlayabilmek adına araştırmaya katılan 20 katılımcıya:

*“Sizce erkek personel ile kadın personel, dini hizmetler alanında aynı görevleri yapabilir mi? (imamlık görevini hariç tutarsak sahada hemen hemen aynı görevlerle sorumlu tutulmaya başladık, siz bu görev genişlemesini nasıl yorumluyorsunuz, gerekli ve doğru bir uygulama olduğunu düşünüyor musunuz?) sorusu yöneltmiştir.

Katılımcılardan elde edilen verilerden ise “gerekli ve doğrudur” “gerekli ancak yöntem yanlıştır” ve “doğru ve gerekli değildir” kodlarına ulaşılmıştır.

¹⁷⁴Resmi Gazete, 13.07.2010, sayı 27640 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100713-2.htm>
Erişim 03.03.2022

Tablo 5.9. Din hizmetlerinde kadın personelin görev alanının genişlemesine dair görüşler

Tema	Kategori	Kodlar	f
Din Hizmetlerinde Kadın Görevlilerin Sayı ve Görevlerine Yönelik Görüşler	Din hizmetlerinde kadın personelin görev alanının genişlemesi	Gerekli ve doğrudur	11
		Gerekli ancak yöntem yanlış	6
		Doğru ve gerekli değildir	2
		Erkek personel yeterliyse kadınlar görevlendirilmemeli	1

Tablodan görülebileceği gibi 11 katılımcı kadın ve erkek personelin din hizmetlerinde (imamlık hariç) aynı görevleri yapmasının ve son yıllarda yaşanan görev genişlemesinin gerekli ve doğru bir uygulama olduğu şeklinde açıklamalar yapmışlardır.

Örneğin K19 toplumun her alanında erkekler gibi kadınların da bulunduğunu, dolayısıyla kadınların olduğu her alanda kadın din görevlilerin de hizmet vermesi gerektiği şeklinde şu açıklamaları yapmıştır:

...Erkek veya bayan her ortamdaysa, işte cezaevlerimiz mesela KYK'lar dediniz, kızlar da okuyor erkekler de okuyor, üniversite öğrencisi olarak hepsi var o zaman bayanın da erkeğin de çalışması ve eğer bu görev genişlemesi hani personele ihtiyaç duyuldu dedik ya bu noktadan ortaya çıktığını düşünüyorum. Ben zaten gerekli bir durumdu, gerekli bir şeydi, zaten olması gerekiyordu.

K17de Diyanet'te görevli kadın personelin halka sunulan hizmet alanlarının her birinde yer alıp, kadın vatandaşlara yanlarında olduklarını hissettirmeleri gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

...Bir cenaze evinde, taziye evinde ya da bu yardıma gidilen yerlerde bir bayanın oraya gidip bir bayanın elinden tutması, gözüne bakması, ona sarılması, muhabbet etmesi, erkeğin yapamayacağı bir şey. Bu yüzden bayanın orada gidip o sıcaklığı vermesi Diyanet personelinin orada olduğunu göstermesinin katkı sağladığını düşünüyorum ben, gerçekten faydası var."

K11de Diyanet'in bu görev alanı genişlemesinden duyduğu memnuniyeti, kadın personelin genişleyen bu görev alanı içerisinde yer alması gerektiğini

“Yapabilir, imamlık haricinde yapabilir diye düşünüyorum. Bu zamanda şu teknolojik gelişme ile alakalı, sosyal gelişme ile alakalı kültürel bir küreselleşme başladı artık. O yüzden çok rahat yapılabilir. Kesinlikle doğru bir uygulama...” sözleriyle açıklayarak, her alanda bir din görevlisinin olması isteğini *“...Görev genişlemesini de takdirle karşılıyorum, bence hocaların olmadığı hiçbir alan olmasın diye düşünüyorum. Şu ülke topraklarının hem içinde hem dışında her bir karışta bir din görevlisi olması gerektiğini düşünüyorum”* cümleleriyle ifade etmiştir.

K2 ise kadın din görevlilerinin farklı alanlarda kadınlara hizmet vermesinin halk tarafından nasıl memnuniyetle karşılandığını yaşadığı şu olay üzerinden anlatmıştır:

Ben bunun farkına vardım geçen gün “sizi müftülükten kim gönderdi? Nasıl bilip geldiğiniz?” gibi sorularla hayretlerini dile getirdiler, çok memnun kaldıklarını dile getirdiler. Aslında toplumun hoşuna gidiyor... Ama bu toplumun çok hoşuna gidiyor aynı zamanda erkeklerin yapabileceği gibi kadınların da bu alanda çalışması bence güzel, ben bunu fark ettim yani.

Araştırmaya katılan 6 katılımcı ise Diyanet’in son yıllarda gerçekleştirmiş olduğu bu görev genişlemesinin gerekli olduğunu, ancak bu uygulamaların hayata geçirilişi noktasında yöntem konusunda tereddütlü oldukları şeklinde ifadeler kullanmışlardır.

Örneğin yaklaşık 8 yıldır Diyanet’te çalışan ve 4-6 yaş Kur’an kursunda görev yapan K12 Diyanet’in görev genişlemesini olumlu ve gerekli bir değişim olarak gördüğünü söylemekle birlikte, yöntem konusundaki tereddütlerini şöyle dile getirmiştir:

Aslında doğru ve gerekli, uygulama olarak evet, ama uygulayış biçimi olarak biraz sıkıntılı olduğunu düşünüyorum. Yani o zaman şöyle oldu görevimiz ne onu bilemedik, yani hangi görevdeyiz, yani cenazelere gidiyoruz, taziyelere gidiyoruz eğer onlar için bir görev tanımlaması yapılır, belli kişileri, isteyenleri ya da müftülüğün görevlendirdiği kişiler işte, KYK’lar için aynı hakeza. Ama öğlene kadar kursta olup da hele 4-6 yaş için... Öğleden sonra gittiğin yerde bir verim alamazsın, ya da ertesi gün çocuklara verimli olamazsın. Ama görev tanımlaması güzel yapılırsa kesinlikle olması gereken bir şey, uygulama çok güzel halkın içine karışmak Diyanet’in yüzü oluyorsunuz.

K4 ise kurumsal anlamda geniş yetkilere ulaşmanın olumlu bir durum olduğunu ancak her personelin her işi yapamayacağını *“Ben bunun kadın erkek olarak değil de görev genişlemesinin doğru olmadığını düşünüyorum yani ben her*

görevde görevlendirmemeliyim.” cümleleriyle ifade ederken, din görevlilerinin belli görevlerde uzmanlaştırılarak çalıştırılması gerektiğini düşünmektedir: “Şu anlamda baktığımız zaman, kadın erkek ikisi de aynı görevleri yapabiliyor mu? Gördüm ki yapabiliyor, kadınlar da bu anlamda yeterliliğini gösterdi bence ama kadın ayrı erkek ayrı bakmadan uzmanlaşılması taraftarıyım” diyerek açıklamıştır.

K18 de bu görev genişlemesinin gerekli bir uygulama olduğunu ifade etmekle birlikte kadınların iş hayatlarının yanında ev ve aile hayatında sorumluluk alanlarının fazla olması sebebiyle tereddütleri olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Yani gerekli evet... Ama bir daha söylüyorum ben bir erkek kadar dış dünyada bulunamam. Çünkü benim lafım da var, benim için de yaşamak şöyle bir şey olsa; mesela ben de görevlerimi yapıp eve gittikten sonra yemeğim hazır olsa ayaklarımı uzatıp yemeğimi ister çayımı getir meyvemi getir desem belki biri bana hizmet ediyor olsa kabul edilebilir bir düşünce olabilir. Ama kadın buradan gittikten sonra da mesaisi devam ediyor ve her ikisini de eşit götürmek zorunda.

Benzer gerekçelerle katılımcılardan 2’si daha kadın personelin görev genişlemesini doğru bulmadıklarını ifade etmişlerdir. K10 bu noktada kadınlarının aile ve ev hayatlarında sorumluluklarının daha fazla olması sebebiyle doğru bulmadığını bu durumun kadın personeli çok yorduğunu “Çok yoruluyoruz yani şöyle mesela hem günlük belli bir süre kurslarımıza eğitim veriyoruz, kurslarımızdan çıktıktan sonra başka alanlarda çalışıyor olmak ailemizle bizim aramızda sıkıntılara sebep oluyor...” sözleriyle aktarırken bazı alanların özel uzmanlık gerektirdiğini dolayısıyla her personelin her yerde görevlendirilemeyeceğini “ÇODEM mesela çok özel bir alan, kadın sığınma evleri çok özel bir alan, hani hepimiz her yere hitap edebilecek potansiyelde değiliz... Yani o yüzden yani çok da verimli olmuyor her alanda herkesin hizmet ediyor olması, uzmanlaşma şart.” diyerek ifade etmiştir.

Görev genişlemesini doğru bulmayan diğer katılımcı K14’te K10 ile benzer bir sebep olarak kadınların ailevi sorumlulukları dolayısıyla daha anlayışlı bir tavır beklediğini şöyle açıklamıştır:

Hemen hemen aynı görevleri yapıyoruz ama çok zor oluyor evde sorumluluk var şimdi eş çalışıyor işten geliyor “ben çalıştım yorulдум” diyor. O hemen elini yüzünü yıkayıp geçiyor kanepeye uzanıyor televizyonu açıyor. Biz üzerimizi değiştiriyoruz ya da değiştirmiyoruz direkt mutfağa hatta bazen direk ocağın altını yakıp üzerimizi öyle değiştirebiliyoruz. Gerçekten kadınlar o yönden biraz daha şey tutulmalı muaf tutulmalı anlayışla karşılanmalı.

K3 ise ihtiyaç duyulduğunda kadın personelin de görev yapması gerektiğini düşünmekle birlikte diğer katılımcılardan farklı olarak erkek personelin bazı görevlere kadınlardan daha yatkın olabileceğini, dolayısıyla daha verimli sonuçlara ulaşılabilineceğin düşündüğünü ifade etmiştir:

Öyle olsa daha iyi olabilir çünkü erkekler daha girişken daha böyle sesini karşı tarafa duyurabilir baskın yani bir bayanla bir erkeğin konuşması bir olmaz ki. Şuraya bir erkek hoca gelse ses tonuyla bir konuşsa o farklı bizim konuşmamız farklı. Biz bayanlara ancak hitap edebiliriz bayan bayana ama bir erkeğin de konuşması daha etkili olur.

Mevcut tabloya baktığımızda Diyanet'in son yıllarda gerçekleştirmiş olduğu görev genişlemesi noktasında 20 katılımcıdan hiçbiri bu görev alanı genişlemesini yanlış bulduğunu söylememiştir. Ancak görev genişlemesinin kadın görevliler boyutunda hayata geçirilme yöntemi noktasında katılımcılar arasında farklı yaklaşımlar olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların hemen hemen yarısı imamlık gibi dini kurallarla sabit görevler dışında erkek personelin yaptığı pek çok görevin kadın personel tarafından da yapılabileceğini ifade ederek, bu görev genişlemesinin toplum nezdinde olumlu ve doğru bir uygulama olduğunu söylemişlerdir.

Bazı katılımcılar ise kadınların görev genişlemesinin gerekli bir uygulama olmakla beraber uygulanan yöntemin doğru olmadığını, görevliler arasında uzmanlaştırma yapılarak bazı görevlere belli personellerin gitmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Katılımcılardan bir kısmı ise kadın personelin bu görev genişlemesini doğru bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Sebep olarak ise kadın din görevlilerin erkek din görevlerinden farklı olarak ev ve aile sorumluluklarının daha fazla olduğunu söylerken, bazı katılımcılar ise erkek din görevlilerinin bazı alanlarda daha kabiliyetli olduklarını dile getirmişlerdir.

C.3. Müftülüklerde Kadın Memurların Çalışmasıyla İlgili Görüşler

Diyanet İşleri Başkanlığında kadın personelin büyük çoğunluğunun Kur'an kursu öğreticisi olarak çalıştığını görmekteyiz. Kadın personelin nispeten yoğun olarak çalıştığı bir başka alan ise vaizlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kadroların dışında eğitim uzmanı, din hizmetleri uzmanı, şef, şube müdürü gibi kadrolarda sayının daha da azaldığı önceki bölümlerde aktarılmıştır. Veri hazırlama ve kontrol

işletmenliği, memur gibi kategorilerde ise benzer bir şekilde kadınların nadiren çalıştığı görülmektedir.¹⁷⁵

Özellikle taşra teşkilatında müftülüklerin çoğunlukla erkek memurlardan oluşmasının sahada birebir bulunan kadın Kur'an kursu öğreticilerinin nezdinde nasıl bir karşılık bulduğunu anlamak amacıyla katılımcılara

*“Müftülüklerde (Şube Müdürü, Eğitim uzmanı, Din hizmetleri uzmanı, Veri hazırlama ve kontrol işletmenliği (V.H.K.İ.) gibi kadrolarda) daha fazla kadın görevli olmasını ister miydiniz? Müftülük bünyesinde çoğunlukla erkek memurların olması hakkında ne düşünüyorsunuz?” soruları yöneltilmiştir.

20 katılımcıyla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler sonucunda anılan görevlerde daha fazla kadın “çalışmalı”(12) “çalışmamalı”(7) “erkek memurların çoğunlukta olması rahatsız ediyor” (1) “erkek memurların çoğunlukta olması rahatsız etmiyor” (5) “kararsız” (1) kodlarına ulaşılmıştır.

Tablo 5.10. Müftülüklerde kadın memurların çalışmasıyla ilgili görüşler

Tema	Kategori	Kodlar	f
Din Hizmetlerinde Kadın Görevlilerin Sayı ve Görevlerine Yönelik Görüşler	Müftülüklerde Kadın Memurların Çalışmasıyla İlgili Görüşler	Çalışmalı	12
		Çalışmamalı	7
		Erkek memurların çoğunlukta olması rahatsız ediyor	1
		Erkek memurların çoğunlukta olması rahatsız etmiyor	5
		Kararsız	1

Katılımcılardan 11'i müftülüklerde kadın memurların çalışmasını istediklerini ifade etmişlerdir. Örneğin K1 kadın memurların olmasının iletişimde kolaylık sağlayacağını düşündüğünü “İsterim. Yine kolay iletişim kurmak, bizi daha iyi anlamaları için isterim yani.” sözleriyle ifade ederken, K12 de müftülüklerde

¹⁷⁵Bknz. Tablo 2.2. ve Tablo 2.4.

çoğunlukla erkek memurların olmasının dikkatini çeken bir durum olduğunu belirterek, “Kesinlikle isterdim, mesela ben hep en çok kendimce eleştirdiğim şey müftülüklerde hep erkek olması.” şeklinde açıklarken mevcut durumu sorgulayan bir ifadeyle “Yani kadınlar da olsun, niye olmasın ki? Yani müftülük erkek demek midir? Değildir, kesinlikle olması lazım, normal devlet daireleri gibi kadınların müftülüklerde de olması lazım.” sözleriyle müftülüklerde kadın memurları da görmek istediğini belirtmiştir.

K7 ise özellikle eğitim uzmanı, şube müdürü gibi Kur'an kurslarıyla doğrudan alakalı mevkilerde kadın görevlileri görmek istediğini, kendi hemcinsleriyle daha rahat iletişim kurabileceği şeklinde yorumlanan şu açıklamalarla ifade etmiştir:

Evet, mesela bayan eğitim uzmanı olsa güzel olurdu, çünkü Kur'an kursları üzerinden gidiyor eğitim hizmetleri, işte bir bayanın olması daha çok tercih ederdim ben olmasını isterdim. Bizim de muhataplıkta rahat olması açısından ben buralarda bayan memurların olmasını isterdim. Yani belki bir veri hazırlama falan bu kadın için zor olabilir çalışan için ama neden olmasın? Olsa da güzel olurdu. Mesela bir bayan şube müdürü her yerde olması gerekiyor, gayet de güzel yürütür bence, murakıp öyle... Kur'an kurslarını denetime geliyor, erkekler geliyor, kadınlar oluyor burada mesela ister istemez bir tedirginlik oluyor, bayan murakıp güzel olur diye düşünüyorum.”

K6 da benzer bir şekilde “isterim tabii kadının olduğu yer güzel oluyor” diyerek talebini dile getirirken bu isteğinin sebebini K7 gibi rahat iletişim kurma olarak “*bayan çalışan olarak bayana derdimizi daha iyi anlatabildiğimizi daha iyi anlayabildiğimizi düşünüyorum.*” ifadeleriyle açıklamıştır.

Katılımcılardan 8'i ise, müftülüklerde kadın memurların çalışmaması gerektiği şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Örneğin K13, bu alanlarda kadınların çalışmasının daha rahat iletişim kurmayı sağlayacağını “*İyi tamam güzel, isteriz işte muhasebeyi ben bir erkekle konuşmak yerine bayanla konuşmayı tercih ederim ona derdimi daha güzel anlatabilirim daha güzel iletişim kurabilirim*” diye ifade ederken içinde yaşadığımız mevcut toplumsal durumda bu durumun problemlere sebep olacağı endişesini “*ama biz toplumda açıkçası her yere sokarsak bu sefer erkeklere görev vermememiz lazım ve bu erkeğin asgari ücretle çalıştığını düşünelim, bayan devlet memuru eşi asgari ücretle çalışıyor, burada evlerine varıncaya kadar daha büyük problemlere sebep olabilir.*” diyerek açıklamış, dolayısıyla müftülüklerde kadın memurların çalışmasının taraftarı olmadığını söylemiştir.

K14 ise müftülüklerde kadın memurların çalışmasının kadın memurları yıpratılabileceğini dolayısıyla kadın memurların çalışmaması gerektiğini düşündüğünü *“O ortamda ilk başta bayanlar çok sıkıntı yaşayacaklardır azınlıkta oldukları için. Çok olmasına gerek yok hocam, bence o ortam yıpratacak onları çünkü.”* sözleriyle açıklamıştır.

K19 ise tereddütlü olduğu düşünülen bir ses tonuyla *“Yani ne kadar gerekli bilmiyorum ama din hizmetlerinde belki olabilir”* şeklinde bir ifade kullansa da kadınların eğitim görevinde daha başarılı olabileceklerini *“ama sanki anlatma noktasında bayanların dışarıda olması daha uygun. Müftülük binası içerisinde sadece veri ile evrakla uğraşmak yerine diğer noktada daha etkili olabilirler diye düşünüyorum.”* cümleleriyle ifade etmiştir.

K3 ise müftülüklerde kadın memurların çalışmasını, mahremiyet konusunda endişesinin olması sebebiyle istemediğini *“Çünkü diğer kurumlardan bir farkımız olmazdı. Mahremiyet sınırlarına pek dikkat edilmeyebilir. Ondan sonra sürekli iç içesin, ondan dolayı istemezdim, ben kendi adıma istemezdim.”* diyerek dile getirmiştir.

Katılımcılardan 5’i müftülüklerde çoğunlukla erkek memurların olmasından bu zamana kadar herhangi bir rahatsızlık duymadıklarını ifade etmişlerdir.

K1 memurların genellikle erkeklerden oluşmasının onun için bir sıkıntı oluşturmadığını *“Beni rahatsız etmiyor açıkçası, yani onlarla aramızda bir mesafe var zaten, o mesafeyi koruduğumuz müddetçe onlar bize saygı gösterdiği bizde onlara saygı gösterdiğimiz müddetçe bir problem olmuyor.”* sözleriyle, saygı meselesinin üzerinde durarak ifade etmiştir.

16 yıllık Kur’an kursu öğreticisi olan K8 de şu zamana kadar müftülükteki memurların çoğunlukla erkek olmasından rahatsız olacağı bir durum yaşamadığını, hatta çoğu zaman destek gördüğünü şu ifadelerle dile getirmiştir:

Beylerimize de baktığımızda onlar da şu ana kadar bize destek oldular. Din hizmetlerine mesela sık sık gidiyoruz, eğitim uzmanlığına gidiyoruz sık sık, beylerle de hiçbir sıkıntımız olmadı şu ana kadar. Allah razı olsun ağabeylik yaptılar. Yeri geldi yapamadığımız hani resmi evrak işlerini hani ben çok sevmem evrak işlerini, evrak işlerinde falan bize destek oldular “bunu böyle yapacaksın, şunu şöyle yapacaksınız” bu anlamda ben onların ağabeyliğini, desteğini hep hissettim Allah razı olsun.

Katılımcılardan sadece bir kişi K12 müftülükte çoğunlukla erkek memurların çalışmasından rahatsız olduğunu “Çünkü biz bile çekiniyoruz gitmeye, ben bile sık sık müftülüğe gitmeye çekiniyorum, bir sürü işi bir araya getirip bir seferde halletmeye çalışıyorum ki herkes öyle işte o biraz oranın erkek egemen olmasından kaynaklanıyor” sözleriyle açıklamıştır.

Katılımcılardan K18 ise bu konuda kararsız kaldığını ifade ederken bir yandan müftülüklerde kadın memurların olmasının güzel olacağını söylerken diğer yandan tereddütler taşıdığını da bildirmiştir:

Ama bir din hizmetleri uzmanı olsa, mesela bir eğitim hizmetleri uzmanımız olsa veya bizim işlemlerimizi yapan bir bayan olsa, daha sanki güzel olur, daha şık olur. Ne söyleyeyim daha kolaylaşır gibi geliyor. Öbür taraftan şuna da karşıyım, bir kadın bana göre yaratılış itibariyle evet çalışabilir, evet evinin kazancını sağlayabilir ama bir erkek kadar çok dışarıda olamaz, olmaması gerekir. Çünkü bu da kadının yozlaşmasına ve yıpranmasına sebep oluyor.

Katılımcılardan elde ettiğimiz verilerden yola çıkarak mevcut duruma baktığımızda katılımcılardan 12 kişi müftülüklerde kadın memurların da çalışmasını istediklerini bildirmişlerdir. Genel olarak katılımcılar kadın memurları isteme sebepleri olarak mahremiyet hassasiyeti ve hemcinsleriyle daha rahat iletişime geçebilecekleri şeklinde ifadeler kullanmışlardır. Müftülüklerde kadın memurların çalışmasını isteyen katılımcıların eğitim durumlarına baktığımızda 1 kişi yüksek lisans mezunu, 2 kişi ön lisans mezunu, 8 kişi ise lisans mezunudur. Yaş gruplarını ele aldığımızda ise bir kişinin 50 üstü, diğerlerinin ise 30-40 ile 41-50 olarak yaşlarının değiştiğini görmekteyiz. Bu durum “yaş grubu artıkça ve eğitim durumu azaldıkça müftülüklerde kadın memurların çalışması talebinin az olacağı” yargısına ulaşmamızı engellemiştir. Görüldüğü üzere yaş grubu yüksek olan, eğitim durumu diğer katılımcılara göre daha düşük olan katılımcılarında müftülüklerde kadın memurların çalışması fikrini destekledikleri anlaşılmıştır.

Katılımcılardan 7’si ise müftülüklerde kadın memurların çalışması fikrini desteklemediklerini belirtirken gerekçe olarak kadınların eğitim alanında daha başarılı olması, kadınlar çalışırsa erkeklere iş imkânının azalacağı, erkeklerin çoğunlukta olduğu kurumda kadınlar çalışırsa ezilebilecekleri, mahremiyet ihlalinin olabileceği gibi sebepleri söylemişlerdir.

7 katılımcıdan 6'sının lisans 1 kişinin ise ön lisans mezunu olması katılımcıların eğitim seviyeleriyle müftülüklerde kadın memur talepleri arasında bir bağlantı olmadığını göstermiştir. Aynı şekilde katılımcıların yaş grubunun 20-30'dan 50 üstüne kadar genişlemesi yaş niteliğiyle kadın memur talebi arasında da bir bağlantı kurulamamıştır.

Katılımcılardan sadece biri müftülüklerde çoğunlukla erkek memurların olmasından çekindiğini söylerken, 5 katılımcı şimdiye kadar müftülüklerde çoğunlukla erkek memurların olmasından bir rahatsızlık duymadıklarını dile getirmişlerdir diğer katılımcılar ise bu konuda görüş bildirmemişlerdir.

Katılımcılardan 1 kişi ise müftülüklerde kadın memurların çalışması konusunda kararsız olduğu dile getirmiş, kadın memurların müftülükte çalışmasının hem olumlu hem olumsuz sonuçları olabileceğini düşündüğünü aktarmıştır.

C.4. Kadın Din Görevlilerinin Cinsiyetleriyle İlgili Karşılaştıkları Tutumlar

Araştırmamızda 20 katılımcıya “Çalışma hayatınız boyunca bir Kur'an kursu öğreticisi olarak cinsiyetinizden dolayı ayrımcılığa uğradığınızı düşündüğünüz zamanlar oldu mu?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan 14'ü cinsiyet ayrımcılığına uğramadığını ifade ederken, 5 katılımcı cinsiyet ayrımcılığına uğradığını belirtmiştir. 1 katılımcı ise cinsiyet ayrımını kısmen hissettiğini söylemiştir.

Tablo 5.11. Kadın din görevlilerinin cinsiyetleriyle ilgili karşılaştıkları tutumlar

Tema	Kategori	Kodlar	f
Din Hizmetlerinde Kadın Görevlilerin Sayı ve Görevlerine Yönelik Görüşler	Kadın Din Görevlilerinin Cinsiyetleriyle İlgili Karşılaştıkları Tutumlar	Cinsiyet ayrımına uğradım	5
		Cinsiyet ayrımına uğramadım	14
		Kısmen hissettim	1

Araştırmamızın verilerine göre 20 katılımcıdan 14'ü çalıştığı kurumda cinsiyet ayrımcılığına uğramadığını belirtmiştir. K1 “Hayır. Yani Kuran Kursu öğreticisi olarak daha rahat olduğumuzu düşünüyorum kadın olduğumuz için”

diyerek cinsiyet ayrımına uğramadığını belirtirken, K10 da böyle bir ayrımcılığa maruz kalmadığı belirterek, bunun sebebi olarak “çünkü hem erkeklerle öyle çok muhatap olmuyoruz, hem de bulunduğumuz kurumun, sınıfın yöneticisi hep bizleriz. O yüzden çok korunaklı bir görevimiz olduğunu düşünüyorum...” açıklamasını yapmıştır.

K13 de “Çünkü alan olarak erkeklerle çok bir muhatabımız yok, Kur'an kursunda bayanlardayız yani. Erkeklerle aynı o ortamda olmadığım için.” ifadeleri ile K10'u desteklerken “Müftülüklerde de öyle bir durumda karşılaşmadım, sağ olsunlar hocalar gereken değeri veriyorlar.” diyerek erkek personel sayısının fazla olduğu müftülükte de böyle bir sorun yaşamadığını ilave etmiştir.

K2 ise herhangi bir cinsiyet ayrımcılığına uğramadığını, hatta aksine zaman zaman anne olduğundan dolayı daha anlayışlı bir tutumla karşılaştığını şu şekilde ifade etmiştir:

Düşünmedim yok, hatta bayan olmamızın vermiş olduğu, Müftü Bey Allah razı olsun pozitif ayrımcılık demeyelim de “hoca hanım hani şu şeylerimiz vardı ama sizinle daha sonra görüşebiliriz, eğer işiniz varsa” gibi daha bir anlayış gösterdikleri de oldu. Hani çocukla olduğumuzdan dolayı uzun süren toplantılarda imamlarla birlikte yapılan toplantılarda biz bayanlara öncelik verildiğini görmüşlüğümüz vardı.

Araştırmaya katılan 5 katılımcı ise cinsiyetlerinden dolayı zaman zaman ayrımcılığa uğradıklarını düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Örneğin K15 özellikle müftülük binasına gittiğinde ve bazı imamlarla karşılaştığında bu tutumu kırılgan ve serzenişli olduğu düşünülen bir ses tonuyla şöyle aktarmıştır:

Daireye girmedığım müddetçe yok, Daireye girersem ve birazcık da sesim çıkıyorsa bazı konularda, yani bir kere saygı yok yani. ... Ama bir sebepten gittiğimde yani imamla görüşmeye bir sebepten gittiğimde, halini tavrını bildiğin şu şekilde... Konuşması, bakışı sanki ben ona muhtacım yani “sen nereden çıktın bir de siz varsınız” gibi yani. Bunu gerçekten başkanlığımız görmeli, bir şeyler yapılması lazım. Yani bir kadın, bayandan ziyade senin görev arkadaşı olarak nezaket etmen lazım artık kadını da bıraktım...

K6 da K15 ile benzer bir şekilde bu tutumu özellikle bazı erkek din görevlilerinden gördüğünü “Müftülükte değil ama bizim biraz bağınaz, cahil din görevlisi arkadaşlarımız olabiliyor. Onlar sen biraz daha çalıştığında böyle onun

altında farklı şeyler arayabiliyorlar.” diyerek açıklarken bu tutumun kurumla alakalı olmadığını düşündüğünü belirtmiştir:

“Bu da Diyanet’le alakalı değil o kişinin cahilliği ile alakalı bir durum, yani ben bunu o kuruma bağlamıyorum, yaşadığımız oluyor ama ben bunu tamamen kişisel olduğunu düşünüyorum.”

K14 de zaman zaman az da olsa cinsiyet ayrımcılığına uğradığını düşündüğünü şu anısıyla anlatmıştır:

Ufak tefek de olsa düşündüm... Önceki müftülerden biri bir yer ayarlamıştı, burası kadın hocaların şurası erkek hocaların, siz yoktunuz belki bilmiyorum, o altta nikâh kıyılan yer var şimdi. Derse girer falan demişti ki o çok güzeldi “bayan hocalar geldiğinde bir toplantıda falan burada otursun çayını içsin sohbetini etsin, ayda bir yapsın” demişti, erkeklere de bir oda ayırmıştı. “Erkekler de burada böyle kullansın” demişti, ama erkeklerin odası kaldı kadınların odasına kitapları koydular. Kadınlar yine kaldı ortada.

K19 ise cinsiyet ayrımcılığını kısmen hissettiğini, bunun sebebinin Kur’an kursu öğreticiliği görevinin bazılarınca gereksiz bir görev olarak görülmesinden kaynaklandığını düşündüğünü, ancak zamanla bu durumun düzeldiğini şöyle ifade etmiştir:

Görev noktasında olmadı yani kursta görev yapmamla alakalı çok fazla olmadı. İlk görev zamanlarımızdı aslında biraz daha şeydi çok az Kur'an kursu hocası olduğundan dolayı böyle bize Kur'an kursları çok ihtiyaç değilmiş gibi bir muamele vardı. Kendi Müftülüğümüzden veya kendi Dairemizden de vardı bu ama zamanla herhalde bu yapılan hizmetler anlaşıldığı için şu an öyle bir şey yok çok şükür.

Mevcut tabloya baktığımızda katılımcıların çoğu meslek hayatları boyunca cinsiyet ayrımcılığına uğramadıklarını belirtmişlerdir. Bu katılımcılardan bir kısmının görev yaptıkları Kur’an kursu sınırları içinde kaldıkları ve erkeklerle muhatap olmadıkları için ayrımcılığa uğramadıklarını söylemeleri manidardır.

Katılımcılardan bazıları ise çalışma hayatları süresince zaman zaman cinsiyet ayrımcılığına uğradıklarını ifade ederken bir kısmı bu ayrımcılığın müftülük bünyesinden ziyade özellikle erkek din görevlilerinden gördüklerini aktarmışlardır.

Katılımcıların öz niteliklerine baktığımızda eğitim durumu, yaş v.b gibi ölçütlerin öğreticilerin cinsiyet ayrımına uğradıkları veya uğramadıkları yönünde cevaplar vermeleriyle bir alakası olmadığı anlaşılmaktadır.

D. DİYANET'İN YÖNETİCİ KADROLARINDA KADINLAR VE KADIN KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLERİN GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde araştırma grubunu oluşturan 20 Kur'an kursu öğreticisinin Diyanet İşleri Başkanlığının yönetim kademelerinde görev yapan kadın amirler konusunda ne düşündüklerini, yönetim kadrosunda yeterince kadın görevli olup olmadığı hakkındaki görüşleri, kendilerinin yönetici kadrolarında çalışmaya istekli olup olmadıkları gibi konular ele alınmıştır. Bu doğrultuda katılımcılara:

*“Sizce kadınlar din hizmetlerinde yönetici olarak çalışabilir mi?”

*“DİB’de yönetici pozisyonunda çalışmak ister miydiniz? Neden?”

*“DİB’de kadınların yönetici pozisyonlarında erkeklere göre az olmasının sebepleri neler olabilir?”

*“Diyanet İşleri Başkanının yardımcılarında birinin kadın olması sizin için ne ifade ediyor? Bu konumda bir kadının bulunması Diyanet’in kadın politikalarını olumlu anlamda etkiler mi?”

*“Bazı müftü yardımcılarının kadın olması sizin için ne ifade ediyor? Kadın müftü yardımcılarını kadınlara sunulan hizmetlerin iyileştirilmesinde herhangi bir role sahip mi sizce?”

Soruları yöneltilmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler sonucunda şu beş kategoriye ulaşılmıştır.

1. Kadınların Diyanet'te yönetici olarak çalışması hakkında görüşler
2. Kadınların yönetici kadrolarında az olmasının sebepleri
3. Kadın din görevlilerinin yönetici olma düşünceleri
4. Kadın Diyanet işleri başkan yardımcısı hakkındaki görüşler
5. Müftü yardımcılarının kadın olması hakkındaki görüşler

D.1. Kadınların Diyanet'te Yönetici Olarak Çalışması Hakkında Görüşler

Kur'an-ı Kerim'de kadınların yönetici olarak çalışmasının aleyhinde bir ayetin bulunmaması, hatta aksine bir kadın yöneticiden övgüyle bahsedilmesi¹⁷⁶ kadınların yönetici konumunda çalışmaması yönündeki dini-geleneksel kabullerin Kur'an'a dayanmayan kabuller olduğunu göstermektedir. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde, kadınların da satış yaptığı Medine pazarına Şifa bint Abdullah'ı denetim görevlisi yaptığı rivayet edilmektedir. Ayrıca İslam tarihine baktığımızda bazı kadınların devlet yöneticisi konumuna geldikleri, yine Osmanlı devleti örneğinde bazı kadın sultanların devlet yönetimindeki güçleri göz önüne alındığında kadınların yöneticilik yapmalarının İslam tarihi boyunca hiç görülmemiş bir olay olduğunu söyleyemeyiz. Bu gerçeklere rağmen fıkıhçıların fıkhi bir hüküm haline getirdiği kadınların yönetici olamayacağı görüşünün ise “Yönetimlerini kadına teslim eden bir toplum iflâh olmaz” hadisinden kaynaklandığı görülmektedir.¹⁷⁷ Hadisin sahihliği konusunda ihtilaflar olsa da toplumda bu hadisin kadınların yönetici olamayacağı görüşünün temel dayanağı olduğu görülmektedir.¹⁷⁸

Diyanet İşleri Başkanlığı ise 2002 yılında yayınlamış olduğu kurul kararında kadınların ülke yönetimi veya herhangi bir kurumda yönetici olmalarıyla ilgili tartışmaların kaynağının Kur'an-ı Kerim olmadığını belirtmiştir. Tartışmaların asıl dayanağının fakihlerin sosyo-kültürel bakışı olduğunu, Kur'an'da Sebe Melikesi Belkıs'ı öven ayetleri delil göstererek “İslâm'da kadının, kamu görevi yapmasını yasaklayan açık, kesin ve bağlayıcı bir nas yoktur. Bu itibarla, gerekli fitrî donanımı haiz, liyakatli kadınların devlet başkanlığı da dâhil, her türlü yönetimde görev almasında dinî açıdan bir sakınca yoktur” açıklamasını yapmıştır.¹⁷⁹

Ayrıca Din İşleri Yüksek Kuruluna yönelttiğimiz “Kadınların maaş karşılığı bir işte çalışmaları ve bir kurumda yönetici pozisyonlarında görev yapması caiz midir?” sorusuna “Kadının İslami ölçülere riayet etmesi kaydıyla çalışması dinimizde yasaklanmamıştır. Bu itibarla dinimizin gerektirdiği tesettür ve mahremiyet gibi

¹⁷⁶Neml, 27/22-44

¹⁷⁷Mehmet Akif Aydın, “Kadın” TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadin#2-islamda-kadin> Erişim 01.09.2022

¹⁷⁸ Şebnem Aslan v.d. “İslam'ın Kadın Liderliğe Bakışı: Disiplinlerarası Nitel Araştırma”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 8, 2015, s. 71-107.

¹⁷⁹ 4 DİYK'nın 24.10.2002 tarih ve 193 sayılı kararı, aktaran Recepali Mafratoğlu, *Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları ve Dayandığı Şer'î Deliller*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize 2012, sf 31.

kurallara, kadın-erkek ilişkilerinde koyduğu ölçülere riayet etmek şartıyla, kadınların iş hayatında yer almalarında bir sakınca bulunmamaktadır.” şeklinde cevap verilmiştir.

Tablo 5.12. Kadınların Diyanet'te yönetici olarak çalışması hakkında görüşler

Tema	Kategori	Kodlar	f
Diyanet'in Yönetici Kadrolarında Kadınlar ve Kadın K.K.Ö'lerin Görüşleri	Kadınların Diyanet'te Yönetici Olarak Çalışması Hakkında Görüşler	Dini açıdan sakıncası yok	14
		Dini açıdan sakıncalıdır	3
		Kadın yönetici olmalı	16
		Erkekler yönetici olmalı	2
		Cinsiyet önemli değil liyakat önemli	3
		Kararsız	1

Tablodan görüleceği üzere araştırmaya katılan 20 katılımcıdan 16'sı Diyanet'te kadın yöneticilerin de olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Örneğin K9 Diyanet'te kadınların da yönetici olarak çalışabileceklerini “*Tabii ki çalışabilir, dini açılardan sakıncası yoktur*” diyerek belirtirken, kadınların yönetici olmamasıyla ilgili rivayetler hakkındaki görüşünü ise “*zaten bu hadis söylemlerinin, Peygamber Efendimize isnat edilen hadislerin çoğunluğundaki kadın karşıtı söylemlerde de bunların yanlış olduğunu görüyoruz veya bu hadislerin kesin kaynaklı olmadığını.*” sözleriyle dile getirmiştir.

K8 de Diyanet'in erkekler kadar kadınlara da hizmet veren bir kurum olduğunu, hatta çoğunlukla kadınların bu hizmetlere katılım gösterdiklerini dolayısıyla kadın yöneticiler ile erkek yöneticilerinde yarı yarıya gibi bir oranda olması gerektiği şeklinde yorumlanan şu açıklamalarla görüşünü bildirmiştir:

Evet, şu an son yıllara yani önceye göre çok güzel yine, ama tabii yine daha fazla da olabilir diye düşünüyorum. Biraz önce de söylediğim gibi çoğu bayan... Sayılar hakkında bir bilgim yok ama tahminim erkekler daha fazladır. Ama %50 %50 olması gerektiğini düşünüyorum. Ben aslında beylerin de artık bu düşünceye açık olduğunu düşünüyorum ve gerçekten bu şekilde çalışıldığında daha çok nezaket ortamının olacağını ve saygı anlamında insanların çok daha dikkatli olacağını düşünüyorum.”

35 yıldır Kur'an kursu öğreticiliği yapan K16 da Diyanet'te kadın yöneticilerin görmenin mutluluğunu *"Güzel çok hoşuma gidiyor görünce çok memnun oluyorum."* diyerek ifade ederken, dini olarak da bir sakınca görmediğini *"Hiçbir sakıncası yoktur yani. Gidip mesela Diyanet'te bir işim olduğunda kadın yönetici ile konuşmak daha çok hoşuma gider, daha rahat ederim diye düşünürüm. Kadınların o şekilde çoğalmasına daha memnun olurum kendi adıma."* sözleriyle belirtmiştir.

Benzer bir şekilde Diyanet'te kadın yöneticilerin de çalışmaya başlamasından çok memnun olduğunu bildiren K7, özellikle her ilde bir kadın müftü yardımcısı, her ilçede de en azından bir tane kadın personelin sorumluluğunu almış kadın yönetici olması gerektiğini şöyle izah etmiştir:

İşte dediğim gibi muhatap kitlemizin çoğunluğu kadınlar, çalışanlar da çok fazla kadınlar. Ben bu kadın yöneticilerinin artmasını çok mutlulukla karşılıyorum. Hani her ilde mutlaka bayan müftü yardımcısı, hatta ilçelerde de müftü yardımcısı olmasa bile böyle bir bayan koordinatör gibi oradaki Kur'an kursu öğreticilerini çekip çevirecek, onların sorunlarını, dertlerini gerekli yerlere ulaştıracak, onların nazının geçebileceği birinin olması lazım. Her yerde müftülüğe gidildiği zaman mutlaka bir kapısını çalacağımız bir kadın idareci olması gerekiyor, böyle düşünüyorum ben...

Araştırmaya katılan katılımcılardan 14'ü Diyanet'te kadınların yönetici konumunda çalışmasının dini açıdan bir sakıncası olmadığını düşündüklerini belirtmişlerdir.

K10 kadınlarının yönetici olarak çalışmasının dini açıdan sakıncalı olmadığını *"Dini olarak yönetici olması uygun, neden olmasın?"* diye sorgularken sebebin dini bir durumdan kaynaklanmadığını düşündüğünü *"Ama hani nasıl diyeyim, verilen vazifenin içeriğinden dolayı bence her ortama giremeyeşinden, her ortamda kadının bulunamayışından dolayı da uygun değil bence... Şey, mesela peygamberlik vazifesinin kadınlara verilmeyeişindeki hikmet gibi düşünmek lazım."* diyerek açıklamıştır.

K11 de dini açıdan sakıncalı olmadığını düşündüğünü ve bu fikrini Kur'an'a ve sahih sünnete dayandığını şöyle izah etmiştir:

Ben dini açıdan bir sakıncası var mı yok mu, neye bakarım ayet-i kerimelere, hadis-i şeriflere bakarım. Dini sahih bilgiyi aktarma dedik ve biz burada sahabe efendilerimizin hayatına, sünnete bakıyorum. Peygamber Efendimiz zamanında bir savaşa çıkarken bayan

sahabiler yaralıları tedavi etmek için, su taşımak için, yemek yapmak için geliyorlarsa Allah Resulü buna rıza gösteriyorsa, savaşın en kızıdığı anda savaşın en orta yerine girip de Resulullah'ın etrafında dönebiliyorsa, bir kadının da helal yolda dini anlatması, yaşaması, yaşatması ya da öğretmesi açısından sosyal hayatın ortasında olması açısından bir sakınca görmüyorum.

K19 ise kadınların din hizmetlerinde yönetici olarak çalışmalarını dini yönden sakıncalı görmediğini “Hz. Aişe çalışmıyor muydu? Hani dini açıdan Peygamberimizin yanında eğitim noktasında bulunmuyor muydu? Bulunuyordu...” diyerek belirtirken, burada asıl önemli bulduğu konuyu “...bu noktada ben dinen bayan kendi adabını edebini koruduktan sonra bir sıkıntı oluşmayacağını düşünüyorum” diyerek açıklamıştır.

3 katılımcı ise yöneticilikte cinsiyetten ziyade önemli olan mevzunun liyakat olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Örneğin 33 yıldır görevde olan K3 “Burada ben kadın olarak değil de insan olarak erkek kadın ayrımı yapmadan erkek olsun kadın olsun liyakatli kişilerin göreve gelmesi taraftarıyım.” diyerek görüşünü belirtmiştir. K2 ve K12 ise Diyanet’te kadın yöneticilerin olmasını olumlu bir dönüşüm olarak gördüklerini aktarmakla birlikte, yöneticilikte kadın veya erkek fark etmeksizin asıl unsurun liyakat olduğunu düşündüklerini bildirmişlerdir.

Katılımcılardan 3’ü ise yönetim kadrolarında kadınların çalışmasının dini açıdan sakıncalı olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Örneğin K3 bu konudaki görüşlerini biraz çekinceli olduğu düşünülen bir üslupla şöyle ifade etmiştir.

Dini açıdan yorumlayacak olursak tabii ki kadınların yönetici olmaları biraz düşündürüyor. Neden düşündürüyor? Mesela “Peygamber Efendimiz zamanında öyle bir şey var mı?” diye düşünüyoruz. Tamam, Hz. Aişe validemiz işte Hz. Hatice var, hanımlara yönelik şeyler de bulunuyorlardı ama yine sonuçta Peygamber Efendimize soruyorlardı bilmediklerini. Aslında kadınların yönetici olması... Bilmiyorum çok ihtiyaç dâhilinde mi?

K4 ise kadınların Diyanet’te yönetici olmalarının bir yandan işleri kolaylaştırdığını düşünürken, bir yandan da bunu dini anlamda hoş görmüyor olmanın çelişkisini yaşamaktadır:

Kur'an kursu öğreticileri bizim en büyük sıkıntımız şuydu erkek personele karşı rahatlıkla diyalog kuramamak sıkıntımızı, derdimizi anlatırken ama hani alanda bununla ilgili bize yardımcı olacak bir amirin olması belki bizim işlerimize çok kolaylaştırıyor. Dini referans anlamında baktığımız zaman tabii ki dediğim gibi tercih edilen bir durum değil kadınların rütbe olarak üst şeye gelmiş olmaları.

K18 ise kadınların yönetici konumunda çalışmalarını dini açıdan sakıncalı görmemekle birlikte “yozlaştırılmayacaksa” şartına bağlayarak “...yani kadının yıpranmasına, kadının yozlaşmasına sebebiyet vermeyecekse idari kademedede olması, karar mekanizması olması sıkıntı oluşturmayacak. Ama öteki taraftan dediğim gibi o kademelerin bir getirisi olarak yozlaşacaksam başka şeylere sebep olacaksa bu sıkıntı oluşturur.” şeklinde açıklamıştır.

Katılımcılardan 2’si K3 ve K14 ise yönetim kadrolarında erkeklerin olması gerektiği şeklinde görüş bildirmişlerdir. K14 kadınların yönetici olmalarının caiz olmadığını düşündüğünü yukarıda bahsettiğimiz hadisi kaynak göstererek “Ya bence dediğim gibi hani Peygamber Efendimizin de bir hadisi vardı yanlış hatırlamıyorsam, başınıza kadın yöneticiler geldiğin zaman akıbetinizden korkun. Öyle bir hadisi vardı, yanlışım varsa düzeltin...” diye açıklarken, 20 katılımcı içinde Diyanet’te yönetim kadrolarında kadınların olmaması gerektiğini düşündüğünü “...yani kadın yönetici olmaz diye düşünüyorum o yüzden yani bence çok şey değil.” sözleriyle belirtmiştir. K3 ise kadınların yapısal olarak yöneticiliğe uygun olmadığını düşündüğünü “...Erkekler bu konuda daha şey... Nasıl desem daha duygusal değiller. Kadınlarda duygusallık olduğu için kadınların biraz yöneticilikte geri olması taraftarıym kendi düşüncelerine göre söylüyorum. Tabii ki karışmam hiç kimseye ama önemli olan liyakat sahibi olması lazım.” diyerek görüşünü aktarmıştır.

Genel tabloya baktığımızda araştıramaya katılan 20 katılımcıdan elde edilen veriler sonucunda katılımcıların çoğu Diyanet’te yönetim kadrolarında kadınların da görev almalarından memnun olduklarını ve bu kadrolarda kadın yöneticilerin olmasının bir gereklilik olduğu şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Katılımcılardan çok azı ise dinen uygun olmadığı gerekçesiyle kadınların yönetici olmaması gerektiğini söylerken bir kısmı kadın yönetici olmasını “yozlaştırılmama” şartına bağlamış, bazıları ise katılımcıda cinsiyetin değil liyakatin önemli olduğunu ifade etmiştir.

Yine katılımcıların büyük çoğunluğu Diyanet’te yönetim kadrolarında kadınların çalışmasının dini bir sakıncası olmadığını düşündüklerini belirtirken bazı katılımcılar bu durumun dinen uygun olmadığını düşündüklerini aktarmışlardır. Yönetim kadrolarında kadınların görev almasının caiz olmadığını düşündüklerini ifade eden katılımcılardan bu görüşlerine rağmen Diyanet’te kadın çalışanların ve

kadınlara hitap eden hizmetlerin çokluğundan dolayı kadın yönetici olması gerektiğini ifade ettikleri tespit edilmiştir.

Kadınların yönetici kadrolarında çalışmasını isteyen 16 katılımcının öz niteliklerine baktığımızda genel bir yargıya ulaşılammış olup bu katılımcıların yaş gruplarının, eğitim seviyelerinin ve meslekteki yıllarının çeşitlilik gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak kadınların yönetici kadrolarında çalışmaması gerektiğini söyleyen iki katılımcının da yaşlarının 50 üstü olup eğitim seviyelerinin ön lisans olması genel geçer bir yargı olmasa da katılımcıların yaş grubu arttıkça ve eğitim seviyeleri düştükçe Diyanet'te yönetim kadrolarında kadınların olmasına sıcak bakmadıkları şeklinde bir sonuca götürebilir.

D.2. Kadınların Yönetici Kadrolarında Az Olmasının Sebepleri

Bu bölümde kadın Kur'an kursu öğreticilerine Diyanet'te yönetim kadrolarında kadınların sayısının erkeklere oranla az olmasının sebepleri konusunda görüşlerini öğrenmek amacıyla “ Diyanet İşleri Başkanlığında kadınların yönetici pozisyonlarında erkeklere göre az olmasının sebepleri neler olabilir?” sorusu yöneltilmiştir.

Kadın Kur'an kursu öğreticileri kadınların Diyanet'te yönetim kadrolarında az olmasının sebepleri olarak şu görüşleri ifade etmişlerdir: Toplumsal ve ataerkil kabuller (7), kadınların tercih etmemeleri (6), fırsat verilmemesi (3), kadınların eğitim düzeylerinin düşük olması (2), erkekler daha iyi yöneticidir (2), dini kabuller (2), kadınlarla ilgili değişimin yeni olması (1).

Tablo 5.13. Kadınların yönetici kadrolarında az olmasının sebeplerine dair görüşler

Tema	Kategori	Kodlar	f
Diyanet'in Yönetici Kadrolarında Kadınlar ve Kadın K.K.Ö'lerin Görüşleri	Kadınların Yönetici Kadrolarında Az Olmasının Sebepleri	Toplumsal ve ataerkil kabuller	7
		Kadınların tercih etmemeleri	6
		Kadınların eğitim düzeylerinin düşük olması	2
		Erkekler daha iyi yöneticidir	2
		Dini kabuller	2
		Kadınlarla ilgili değişimin yeni olması	1

Tablodan görüleceği üzere 20 katılımcıdan 7'si kadınların yönetici kadrolarında az olmasının toplumsal ve ataerkil kabullerden kaynaklandığını düşündüklerini ifade etmişlerdir.

K1 Diyanet'te kadın yöneticilerin az olmasının sebebini “*Daha herhalde bu ataerkil toplumun devamı, izi olabilir bence, daha bunu tam aşamadığımızı düşünüyorum, zamanla daha çoğalacaklarını düşünüyorum.*” diyerek açıklarken, K12 bu sebeplerden biri olarak “*erkek egemen toplumda erkek kafasının daha buna izin vermemiş olması*” tespitini belirtmiştir.

K18 de kadın yöneticilerin az olmasını ataerkil düşünce olarak yorumladığımız “*...yine yerleşik olarak kadının toplumda söz hakkı olmaması gerektiği mantığı, “nasıl olur da bir kadın din konusunda bir söz hakkına sahip olur?” düşüncesi olduğu için çok ilerlemiyor hızlıca...*” diyerek ifade ederken; K4 de benzer bir şekilde “*yani erkeklerin kendilerine eş düzeyde veya kendilerinden üst düzeyde bir kadınla bir arada bulunmak istememesi en büyük sebep...*” sözleriyle düşüncelerini belirtmiştir.

K13 ise Diyanet'teki mevcut tabloya göre kadın personel sayısının yeterli olduğunu, arttırılmaması gerektiğini tekrar ifade ederken, kadın yöneticilerin az

olmasının sebebi olarak yine ataerkil kabuller ve bu kabullerin kadınları vazgeçirmesi olarak yorumladığımız “*Erkekler de kadınlar tarafından yönetilmek istemezler, bu da çok iyi çok güzel çalışmalar yapmaya çalışan bir bayan da olsa hep bir geri plana atılır yani “sen bilmezsin, sen bizi yönetemezsin” şeklinde bu noktada kadınların çok tercih etmediğini düşünüyorum.*” ifadeleriyle görüşünü bildirmiştir.

Katılımcılardan 6’sı ise Diyanet’te yönetim kadrolarında kadınların az olmasının sebeplerinden biri olarak, kadınların bu görevleri tercih etmemeleri gerekçesini söylemişlerdir. Aktardığımız ifadeleri kullanan K13’ün bu sözleri ataerkil kabullerin baskın olmasının kadınları da geri plana çekilmeye yönelttiği şeklinde yorumlanmıştır.

K16 ise kadın yöneticilerin az olmasını “*Yani ev hayatları var, çocukluk çocukları var, başörtü sorunu oldu bir dönem. Bence sorumlulukları daha ağır, daha fazla olduğundan kaynaklanmıştır, biraz da kendilerini geriye çekiyorlar sorumlulukları fazla olduğu için.*” diyerek, kadınların ailevi sorumluluklarının fazla olması sebebiyle bu kadrolara talip olmamalarıyla açıklamıştır.

K2 de sebeplerden biri olarak ataerkil kabuller olarak yorumlanabilecek şekilde “*...toplumun bakış açısı olabilir...*” görüşünü belirtirken, diğer sebebi “*kadınların istemeyişi de olabilir.*” şeklinde ifade etmiştir. Bu sebebi kendi hayatını örnek göstererek “*Mesela ben şu an belki de üniversitede akademisyen olacaktım, ilerleyecektim, ama çocuktur, sorumluluktur belki bunlardan kendimi biraz daha geri çektim, kadınların belki böyle bir şanssızlığı da olabilir diyelim*” diyerek açıklamıştır.

K4 de Diyanet’te kadın yöneticilerin daha az olmasının ilk sebebi olarak yine yukarıda aktarılan ataerkil kabullerin bir yansıması olarak gördüğü şeklinde bir ifadeyle belirtirken ikinci sebebin kadınların diğer sorumlulukları sebebiyle tercih etmemeleri olduğunu şu ifadelerle açıklamıştır.

...Bir diğeri de dediğim gibi yani her kadın cesaret edip de oraya yükselmeyi göze alamıyor. Yani evinde çocuğu var eşi var aile hayatı var kadın birçok yerden çekiliyor yani kolları birçok yerden çeğiştiriyor bir yerden aile çeğiştiriyor bir yerden ona engel olan erkekler çeğiştiriyor derken kadınlar çok kolaylıkla çıkamıyorlar oraları.

2 katılımcı ise Diyanet’te kadın yöneticilerin daha az olmasının sebeplerinden biri olarak kadınların eğitim düzeylerinin daha düşük olmasını gördüklerini

belirtmişlerdir. Bu iki katılımcı da (K15 ve K16) kadınların eğitim düzeylerinin daha düşük olmasının sebebi olarak da bir dönem uygulanan başörtüsü yasaklarını zikretmişlerdir. Örneğin K15 kadın yöneticilerin az olmasını “Sebebi ya... Hanımların eğitim düzeyi eğitim durumları, artık eskiye göre arttığı için o da gittikçe artacaktır.” ifadeleriyle açıklarken, sitemkâr olduğu düşünülen bir ses tonuyla “Bence onda artış olmadığı için yani bizleri okullardan uzaklaştırdılar bir kesim uzaklaştırdı bizi “cahilsin” diye suçlayan kesim bizleri uzak tutmak istedi her türlü ortamdan... Bunun cevabı olarak başörtüsü problemini çıkartanlara sesleniyorum, onların yüzünden kadınların sayısı fazla değil bizim kurumumuzda da doğal olarak ilgi olmadı.” diyerek bu konudaki düşüncelerini dile getirmiştir.

K19 ve K20 ise Diyanet’te kadın yöneticilerin az olmasının sebebi olarak kadınların fitraten yönetici olmalarının daha zor olduğunu, erkeklerin bu konuda daha yetenekli olduklarını düşündükleri şeklinde yorumlanan ifadelerde bulunmuşlardır. K19, “Yöneticilik bayan için zor bir durum, yani bayanlar biraz daha duygusal hassas olduğu için yöneticilik pozisyonu aslında bayan için zor bir şey. Onun için hani genelde erkeklerin yürütmesi belki daha rahat oluyor...” diyerek görüşünü belirtirken K20 “Benim gibi olabilirler. Yani bayanların biraz daha geri durmaları ya belki yaratılış da olabilir. Erkekler daha biraz daha böyle hem de şahitlik konusunda da hani biliyoruz erkekte iki tane değil bir tane kadın iki tane olması gibi hani.” ifadeleriyle düşüncelerini aktarmıştır.

K6 ve K9 ise Diyanet’te kadın yöneticilerin az olmasının dini kabullerden kaynaklanmış olabileceğini belirtmişlerdir. K6 “Yani sanırım dini olarak bayanların her yerde olmaması gerektiğini düşündüler ve ondan dolayı herhalde alınmadığını düşünüyorum.” diyerek görüşünü belirtirken K9 bu dini kabullerin Kur’an’ın ve sünnetin tam olarak bilinmemesinden kaynaklandığını düşündüğünü şu ifadelerle aktarmıştır:

Biraz önce de tekrar ettiğim gibi hanımların idareci olmayacağı yönündeki algılar. Mesela bunu düşündüğüm zaman gerçekten Kur’an’ın ve Resulullah’ın hayatını tam bilmemekten kaynaklanan şeyler bunlar. Efendimizin hayatına baktığımız zaman Efendimiz kadınları yanında savaşa götürmüş ama bizim erkeklerimiz dindar kesim özellikle kadınları sanki belli yerlerden kesintiye uğratacaklar. Yani “sizin işiniz yok, kadın olarak orada ne işiniz var?” gibi ama Efendimizi düşündüğümüz zaman bu hanımların savaşta başına her şey gelebilirdi, savaşta o yaralı askerlere veya kendilerine yardımcı olacak şekilde savaşa

götürmesini çok değişik buluyorum yani ve bunu dindar erkeklerin nasıl öğrenmediğini veya nasıl göz ardı ettiğini de anlayabilmiş değilim...

K10 ise Diyanet'te yönetici kadınların az olmasının geçmişte kaldığı ve artık durumun değişmekte olduğuna dair düşüncelerini ifade etmiştir:

Son zamanlarda yapılan reformlarla gerçekleşti bunlar. İlerleyen zamanlarda belki de daha da artacak yeni bir oluşum. Daha doğrusu şurada kaç senedir var belki 5-6 senedir kadın yöneticilerimiz var, müftü yardımcılarımız var ya da işte murakıplarımız var yeni başlayan bir uygulama olduğu için yönetici pozisyonlarında kadınlar azdır...

Katılımcıların cevaplarından elde ettiğimiz mevcut tabloya göre katılımcıların Diyanet'te kadın yöneticilerin az olmasının sebeplerinden biri olarak en fazla verdiği cevabın (7 kişi) ataerkil toplumsal kabuller olduğu görülmüştür. Bu cevabı veren 7 katılımcıdan 6'sı lisans mezunu olup yaşları 30 ile 50 arasında değişmektedir.

Katılımcılardan 6'sı ise Diyanet'te kadınların yönetici pozisyonlarında daha az olmasının sebeplerinden biri olarak kadınların bu pozisyonları tercih etmemeleri cevabını vermişlerdir. Kadınların bu görevleri tercih etmeyişi kadınlarla yapılan toplumsal baskılardan kaynaklandığını düşünenler olduğu gibi, kadınların ailevi sorumluluklarının erkeklerden daha fazla olmasına bağlayanlar da vardır. Bu cevabı veren katılımcıların da yaş grubu ve eğitim seviyeleri birbirinden farklı gruplarda olup bu durum belli bir genellemeye ulaşmayı engellemektedir.

Katılımcılardan 2 kişi ise Diyanet'te yönetici pozisyonlarında kadın amirlerin az olmasının, kadınların eğitim seviyesinin erkeklerin eğitim seviyelerinden daha düşük olmasından kaynaklanıyor olabileceğini ifade etmişlerdir. Kadınların eğitimde geri kalmasının sebebi olarak da bir dönem uygulanan başörtüsü yasaklarından dolayı pek çok kadının eğitim imkânından uzak tutulmasından bahsetmişlerdir.

Yine 2 katılımcı kadınların fitraten duygusal varlıklar olduklarını, erkeklerin yaratılış itibariyle yöneticiliğe daha yatkın olduklarını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bu cevabı veren iki katılımcı da lisans mezunu olup 31-40 yaş grubunda bulunmaktadırlar. 2 katılımcı ise Diyanet'te yönetici kadınların az olmasının yanlış dini kabullerden kaynaklandığını düşündüklerini belirtmişlerdir.

D.3 Kadın Din Görevlilerinin Yönetici Olma Düşünceleri

Tablo 5.14. Kadın din görevlilerinin yönetici olma düşünceleri

Tema	Kategori	Kodlar	f
Diyanet'in Yönetici Kadrolarında Kadınlar ve Kadın K.K.Ö'lerin Görüşleri	Kadın Din Görevlilerinin Yönetici Olma Düşünceleri	Olmak istemem	13
		Olmak isterim	7
		Sınavlarla yükselebilmek mümkün	16
		Yükselebileceğimi düşünmüyorum	3

Bu bölümde kadın Kur'an kursu öğretmenlerinin Diyanet İşleri Başkanlığı içerisinde yöneticilik basamaklarına doğru bir yükselme hedeflerinin olup olmadığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla katılımcılara “Diyanet’te yönetici pozisyonunda çalışmak ister miydiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Diyanet’te çalışan kadın Kur'an kursu öğretmenlerinin yönetici olma düşünceleri hakkında yapılan başka bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla çalışma sonuçlarının mukayese edilebileceği başka çalışmalara ulaşılmamıştır.

Yapılan araştırmanın sonucunda 20 katılımcının yönetici olarak çalışma konusunda verdikleri cevaplardan elde edilen kodlar şu şekildedir; Olmak istemem (13), olmak isterim (7), sınavlarla yükselebilmek mümkün (16), yükselebileceğimi düşünmüyorum (3).

Araştırmaya katılan kadın Kur'an kursu öğretmenlerinin yarısından fazlası Diyanet’te yönetici olarak çalışmak istemediklerini belirtmişlerdir. Örneğin K14 dini rehberlik görevini ya da kadınlara yönelik ADRB hizmetlerini kabul edebileceğini belirterek, bu kadroların dışında yönetici olarak çalışmayı istemediğini “*İstemezdim yok. Yönetici pozisyonda olmak istemezdim ama tabii ki dini yönden dini rehberlik olarak ADRB bürosunda olabilir, bayanlara yönelik destek olabileceğim bir şeyler olur. Ama dediğim gibi direkt farklı bir alanda işte olmasını istemem...*” diye belirtirken sebep olarak dini açıdan doğru bulmadığını “*...Desteklemiyorum bunlar hep dini açıdan söylüyorum. Çünkü dini açıdan bakmak gerekiyor o toplumun bu*

hale geliyorsa dinden uzaklaştığımız için dini yaşamadığımız için bilsek de uygulamadığımız için...” cümleleriyle belirtmiştir.

K17 ise yöneticilik pozisyonlarının çok fazla sorumluluk gerektiren görevler olması ve eğitimcilik görevini daha çok sevmesinden dolayı istemediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Yönetici pozisyonu biraz sorumluluk gerektiren bir şey, o yüzden ben görevimden çok memnunum elhamdülillah, çok büyük sorumluluk gerektiren bir durum olduğu için ben şu anda düşünmem yani yöneticiliği... İnsanlarla iletişime geçip yani evrak kâğıt işlerindense biraz daha öğrencilerin dersleri ile meşgul olup ders anlatmak, onların işte dertleriyle meşgul olmak, onların anlaması, bir ezberlerini yapıp mutlu olmaları bizi mutlu ediyor, hoşumuza gidiyor. Ben daha çok öğretici olma taraftarıyım kendi şahsi olarak düşüncem bu.

Daha önce başka bir kurumda yönetici olarak çalıştığını belirten K18 ise “İstemezdim bu bana özel bir şey olacak. Ben daha önce özel bir sektörde yönetici konumunda çalıştım, oranın verdiği yıpratıcılığı gördüğüm için idari kadroda çalışmak istemezdim.” diyerek Diyanet’te yönetici olmak gibi bir isteğinin olmadığını belirtmiştir.

K3 de Diyanet’te yönetici olarak çalışmak istemediğini kadın erkek mahremiyeti, hak ve adalet konusundaki hassasiyetini ileri sürerek “İstemezdim, çünkü ben orada erkeklerle muhatap olacaktım, görevimin vermiş olduğu bir şeyle belki adaletli olamayacaktım, belki hak hukuk çerçevesinde şey yapamayacaktım. Yani ben kendi adıma erkeklerle çalışma taraftarı olmadığım için yönetici olmak istemezdim.” şeklinde ifade ederken, K4 de hem K3 ile benzer bir çekinceyi paylaşarak mahremiyet açısından doğru bulmadığını, hem de yöneticilik konumunun aile hayatını olumsuz etkileyebileceği ve fazla sorumluluk gerektiren bir iş olması şeklinde tereddütlere sahip olması sebebiyle yönetici olmak istemediğini şu şekilde açıklamıştır:

İstemem. Neden istemezdim? Birincisi sorumluluğu çok fazla, çok fazla insanla ilgilenmek gerekiyor. Yani bizim Kur'an kursu öğreticisi olarak sorumluluk alanımızla bir değil. ... Doğal olarak erkek olan bir yerde çalışmak isteseydim zaten Kur'an kursu hocası olmazdım. Bir diğeri de Diyanet'in kadın personellerinin üst düzey personellerine baktığım zaman aile hayatları ile alakalı çok özveride bulunmaları gerektiğini görüyorum. Yani bazen başka şehirlere gitmeleri gerekiyor, bazen çok ciddi mesailer yapmaları gerekiyor, hani

kendi aile yapıma baktığım zaman ben bu kadar fedakârlık edip ailemi arkaya atıp böyle bir göreve gelmek istemezdim.

K6 da yöneticilik görevinin sorumluluk alanının geniş olması nedeniyle istemediğini “*Ben kendim istemem Diyanet’le alakalı değil... Çünkü yönetim zor, sorumluluk çok fazla, o sorumluluğun o yükün altına girmek istemem...*” diyerek ifade ederken kendi fitri yapısı nedeniyle ailesiyle problemlere neden olabileceği düşüncesini “*ben kaygılı bir insanım mesela ve işimi evime taşıyacağımı düşünüyorum, yani en iyisini yapmaya çalışacağım vaktim daralacak, çocuklarımla ailemle ilgilenme konusunda problem yaşayacağımı düşünüyorum...*” sözleriyle ifade etmiştir.

Katılımcılardan 7’si ise Diyanet’te yönetici olmak isteyebileceklerini belirtmişlerdir. Örneğin 35 yıldır Kur’an kursu öğreticisi olarak çalışan K16 yönetici olarak çalışmak istediğini ancak başörtüsü yasakları sebebiyle eğitimini tamamlayamamasının yönetici olmasına engel olduğunu üzüntülü olduğu düşünülen bir ses tonuyla şu şekilde anlatmıştır:

İsterdim, isterdim hatta çok pişmanım. İlahiyata başladım iki yıllıktan sonra, ona çok pişmanım hayatımın pişmanlığı. Hatta şimdi bile düşünüyorum, peruk takarak birinci sınıfta bitirdim ikinci sınıfa geçtim. O zaman peruk takmakla uğraşmayayım diye bıraktım, yıldı. Yani çok pişmanım, ama peruk yüzünden takamadım bir bıkkınlık geldi, yapamadım ama yine de pişmanım keşke devam etseydim, gitseydim diye şunların inadına diye düşünüyorum.

K2 de Diyanet’te yönetici olmak istediğini “*Tabii ki isterim tabii ki...*” diyerek ifade ederken “*...şöyle en azından neyin yapılacağını, çünkü ben en alt kademelerde de görev aldım. Neyin nasıl işlediğini Kur'an kurslarında aksaklıkların neler olduğunu bildiğim için yöneticilik vasfı ile de bunları kapatmaya çalışırdım...*” diyerek isteğinin nedenini belirtmiştir.

K9 da önceden yaşından dolayı böyle bir istek taşımadığını düşündüğünü belirtse de son zamanlarda fikrin değiştiğini “*Normal olarak düşündüğüm zaman sanki genç ve kendini çok yetiştirmiş kardeşlerimin gelmesinin daha mantıklı gibi düşünürdüm. Ama bu pozisyonlara gelmesi gerektiğini düşünüyorum ben kendimi düşünecek olursam gelmek isterim...*” sözleriyle belirtmiştir. Diyanet’te yönetici olmayı istemesinin sebebinin ise kadınlara kendi haklarını tam olarak öğretme amacı olduğunu “*...Yani biraz önceki bahsettiğim konulara binaen işte kadınların*

haklarının verilmesi gerektiği veya anlatılması gerektiği ve bihaber olan kadınların kendi haklarının bilincinde olması, İslam'ın, Kur'an'ın kendilerine de haklar verdiğini bilmesi açısından bunu kendime sorumluluk addediyorum diyebilirim...” sözleriyle açıklamıştır.

20 katılımcıya -Diyanet'te kadınların yönetici olup olamama düşüncelerinden bağımsız olarak- Diyanet'te bir kadın olarak konumlarının yükselip yükselemeyeceği konusunda ne düşündükleri sorusu yöneltilmiştir. 16 katılımcı Diyanet'te gerekli şartları taşıdıkları takdirde sınavlarla yükselebileceklerini ifade ederken, 3 katılımcı yükselebileceklerini düşünmediklerini belirtmişlerdir.

K10 bu konuda olumlu düşüncelere sahip olduğunu “Yükselebilir yani, hani şartları taşıdığı müddetçe başvurduğu sınavlarda başarılı olursan yükselebilirsin ki yükselen arkadaşlarımızı biliyoruz. Daha yakın bir zamana kadar bizimle birlikte Kur'an kursu öğreticisi iken şu an müftü yardımcılığı yapan vazife arkadaşımız var.” sözleriyle açıklarken, K2 “Yani yükselebilir ama dediğimiz gibi bizlere bağlı, eğer biz ara sınavlara girmek istersek konumumuz yükselir...” diyerek görüşünü belirtmiştir.

K20'nin ise “...vaiz olabilmek, murakıp olabilmek, müftü yardımcısı olabilir demek çok da zor gözükmüyor herhangi bir sınava girebilmek sende yeterli kapasite olması yeterli sanırım.” şeklindeki sözleri, gerekli sınavlarda başarılı olunduğu takdirde kadınların da yönetici olabileceklerini düşündüğü şeklinde yorumlanmıştır.

Diyanet'te konumunun yükselmeyeceğini düşünen 3 katılımcının ifadelerine baktığımızda, K12 kendisinin görevde yükseleceğini düşünmediğini “Ben kendi şahsi olarak yok düşünmüyorum kendim için...” diyerek belirtmiş bu düşüncesinin sebebinin ise kendisinden kaynaklandığını “...belki yaşımla alakalı olabilir... Çünkü ben geç atananlardanım sonradan atananlardanım...” ifadeleriyle belirtirken, yine de böyle bir görev verilirse yapmaktan çekinmeyeceğini “ama böyle bir şeyle mesela bir görev önüme gelse yapar mısın deseler kaçmam yaparım.” şeklinde açıklamıştır.

K13 ise öncelikle bu konuda hiçbir araştırması olmadığını belirterek genel olarak toplumda yükselmenin kolay olmadığını “Yükselme pek rahat olmuyor da toplumda zaten, yükselebilir mi düşünüyorum...” diyerek ifade ederken tereddütlü olduğunu “...Eğer bu noktada erkek varsa sanırım erkekler daha çok tercih edilir

diye düşünüyorum, buna bir nevi bayanların yeterli puanı olmuş da olsa çok fazla tercih edilmez diye düşünüyorum.” sözleriyle belirtmiştir.

Mevcut tabloya baktığımızda katılımcıların verdiği cevaplardan elde edilen verilerde katılımcıların yarısından fazlası Diyanet’te yöneticilik konumunda çalışmak istememektedirler. Bu cevabı veren katılımcıların 7 tanesi ile yarıdan fazlası lisans mezunu olup 5 kişi ön lisans mezunudur. Katılımcılardan 8 tanesi ile yarıdan fazlasının 31-40 yaş grubunda olduğu, 1 katılımcının 41-50 yaş grubundan, 2 katılımcının ise 50 üstü yaş grubundan olduğu tespit edilmiştir. “Diyanet’te yönetici olmak isterim” diyen 7 katılımcının öz niteliklerine baktığımızda ise birinin yüksek lisans mezunu 2’sinin yüksek lisans öğrencisi olduğu, 3’ünün lisans 1’inin ise ön lisans mezunu olduğu görülmüştür. Katılımcıların öz nitelikleri ile verdikleri cevaplar karşılaştırıldığında Diyanet’te yönetici olmak isterim” cevabını verenlerin 1 yüksek lisans ve 2 yüksek lisans öğrencisinden oluşması ve 1 katılımcı hariç hepsinin lisans mezunu olması göz önüne alındığında genel bir yargıya ulaşamamış olsak da, eğitim durumu yükseldikçe kadın Kur’an kursu öğreticilerinin yönetici olma taleplerinin daha çok olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Ancak olmak istemeyenler içinde de 1 yüksek lisans öğrencisi olması ve bu kişilerinde yarısından fazlasının lisans mezunlarından oluşması genel bir yargıya ulaşmamızı engellemiştir.

Katılımcıların gerekli şartları taşıdıkları takdirde mesleklerinde yükselip yükselemeyecekleri konusunda büyük çoğunluğun (16 kişi) gerekli şartlar taşındığında, belli sınavlardan geçildiğinde görevde yükselebileceklerini düşündükleri anlaşılmıştır. 3 katılımcı ise Diyanet’te konumlarının yükselebileceğini düşünmediklerini aktarmışlardır. Bu katılımcılardan biri yaşından dolayı yükselemeyeceğini düşündüğünü aktarırken, bir diğeri erkek görevlilerin yükselme durumlarında tercih edileceğini düşündüğünü aktarmıştır. Bir katılımcı ise Diyanet’te kadınların yükselme alanlarının sınırlı olduğunu, bu yüzden kadınların çok rahat yükselemeyeceğini düşündüğünü ifade etmiştir.

D.4. Kadın Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Hakkındaki Görüşler

Tablo 5.15. Kadın Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı hakkındaki görüşler

Tema	Kategori	Kodlar	f
Diyanet'in Yönetici Kadrolarında Kadınlar ve Kadın K.K.Ö'lerin Görüşleri	Kadın Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Hakkındaki Görüşler	Kadın politikalarını olumlu etkilemiştir	19

Bu bölümde araştırmaya katılan 19 katılımcının Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı makamında bir kadının görev alması hakkında ne düşündükleri ve bu gelişmenin Diyanet'in kadın politikalarına katkı sağlayıp sağlamadığı hakkındaki görüşleri ele alınmıştır. Bilindiği gibi 2017 yılında bu göreve atanan Prof. Dr. Huriye Martı ilk kadın Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Diyanet'te bu derecede yüksek bir makama bir kadın personelin getirilmiş olması Diyanet'in kadın politikalarındaki en önemli adımlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu durum sahada görev yapan Kur'an kursu öğreticileri nezdinde de büyük bir atılım olarak görülmüştür. Katılımcıların tümü Diyanet İşleri Başkan Yardımcılarından birinin kadın olmasından memnuniyet duyduklarını belirtmişlerdir.

K1 bu konudaki memnuniyetini “*Yani nasıl ki bir eve ya da yemeğe kadın eli değmesi gerekiyorsa bir memlekete de kadın eli değmeli bence.*” Sözleriyle dile getirirken, K10 kadın bir başkan yardımcısının olmasının “*mesela Huriye hocam ufku çok geniş bir insan, mesela onun ciddi katkıları var. Bir Diyanet TV'nin profili çok farklı, değişti yani, kadınlara yönelik programlar oldu, çok güzel oldu.*” diyerek mevcut katkılar üzerinden değerlendirmiştir.

K19 ise başkan yardımcılığı mevkiinde bir kadının bulunmasının kadın personelin daha rahat anlaşılmasına ve temsil edilmesine katkı sağladığını “*Yani Başkan Yardımcımızın bayan olması aslında bizim halimizden bayan çalışanların halinden anlayan bir kişinin orada bulunması demek, orada onları temsil eden bir kişinin var olması demek.*” sözleriyle belirtirken, yüksek bir konumda bir kadının bulunmasının diğer kadın personeli de teşvik edebileceğini “*Hani bu, bulunduğumuz*

kadroda da bütün hoca hanımlara da örnek bir kişi, örnek birisin işte okuyarak kendini geliştirerek bir yerlere gelebilirsin, bayan da bir şeyler yapabilirin bir örneği idi. Bence onun orada bulunması çok güzel.” sözleriyle ifade etmiştir.

K4 ise kadın bir başkan yardımcısının göreve gelmesinin Diyanet’in erkeklerin hâkim olduğu kurum imajından çıkmaya başladığının bir göstergesi olduğu şeklinde yorumlanan şu cümlelerle fikirlerini izah etmiştir:

Mutlaka yani çünkü genelde en büyük yakındığımız konu, eksikliğini duyduğumuz, alanlara erkek bakış açısının hâkim olmuş olması. Yani “bir kadın bakmış olsaydı böyle olmazdı” dediğimiz çok şeylerle karşılaşıyoruz. Bu niyetle zaten bir tanesi kadın yapılmıştır, faydası oluyor mudur? Oluyordur mutlaka. Kadınlara yönelik ihtiyaç duyulan alanların tespit edilip söyleyebiliyordur, çünkü bir erkek kadın ihtiyacını bilemez, göremez bu anlamda faydası olduğunu düşünüyorum.

Kadınlara yönetim kadrolarında çalışmalarının dini açıdan uygun olmadığını düşünen K14 ise bu soruya cevap vermemiştir. Ancak kadın yöneticilerle ilgili dini düşüncesinden dolayı Diyanet İşleri Başkan Yardımcılarından birinin kadın olmasıyla ilgili olumlu bir tutum taşımayacağı düşünülmektedir.

Görüldüğü gibi kadınların yönetim kadrolarında olmalarıyla ilgili farklı yorumlar yapmalarına rağmen katılımcılardan tümü kadın bir Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı olmasından memnuniyet duyduklarını ve bu durumun Diyanet’in kadın politikalarını olumlu etkileyen, kadınlara yönelik çalışmaların artmasını sağlayan bir gelişme olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

D.5. Müftü Yardımcılarının Kadın Olması Hakkında Görüşler

Çalışmanın bu son bölümünde son yıllarda sayıları arttırılan kadın müftü yardımcılarının hakkındaki görüşlerini yorumlamak amacıyla katılımcılara “ Bazı müftü yardımcılarının kadın olması sizin için ne ifade ediyor?” “Kadın müftü yardımcılarının kadınlara sunulan hizmetlerin iyileştirilmesinde herhangi bir role sahip mi sizce?” “Kadın idarecilerin kadın personel için daha anlayışlı ve kolaylaştırıcı bir yaklaşımları olduğunu düşünüyor musunuz?” soruları yöneltmiştir.

Tablo 5.16. Kadın Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı hakkındaki görüşler

Tema	Kategori	Kodlar	f
Diyanet'in Yönetici Kadrolarında Kadınlar ve Kadın K.K.Ö'lerin Görüşleri	Müftü Yardımcılarının Kadın Olması Hakkında Görüşler	Kadın Müft. Yard. kadın personel için daha anlayışlı	18
		Kadın Müft. Yard. kadın personel için kolaylaştırıcı bir yaklaşım sergilemiyor	2
		Kadınlara yönelik hizmetleri arttırmıştır	19
		Memnnum	19
		Memnun değilim	1

Katılımcılardan elde ettiğimiz verilerden şu kodlara ulaşılmıştır: Kadın müftü yardımcıları kadın personel için daha anlayışlıdır (18), kadın müftü yardımcıları kadın personel için daha anlayışlı değildir (2), kadın müftü yardımcıları kadınlara yönelik hizmetleri arttırmıştır (19), memnnum (19), memnun değilim (1).

Katılımcılardan 19'u kadın müftü yardımcılarının görev yapmasından memnuniyet duyduklarını dile getirmişlerdir. Bu bağlamda K11 kadın müftü yardımcılarının göreve başlamasını “*Kesinlikle başarı olarak bakıyorum ben*” diyerek yorumlarken, K12 kadın müftü yardımcılarının görev yapmasını bir zorunluluk olarak gördüğünü “*...Kesinlikle müftü yardımcılarından biri mutlaka kadın olmalıdır.*” şeklinde ifade etmiştir.

33 yıllık Kur'an kursu öğretici olarak çalışan ve kadın müftü yardımcılarının olmadığı dönemlerde de görev yapan K3de duyduğu memnuniyeti “*Müftü*

Yardımcısının kadın olması, hemcinsimiz olması tabii ki bizim için güzel bir şey. Yani her şeyimizi daha rahat konuşabiliriz, sıkıntımızı daha iyi anlatabiliriz...” diye dile getirirken, K3 gibi uzun bir süre görev yapan K16 da “Tabii onların demek ki çalışmaları gayreti daha güzel, daha çoğaldı, ilerlediler. Diyanet’te buna açılım verdi sayıları da çoğalır inşallah.” sözleriyle memnuniyetini ifade etmiştir.

Müftülüklerde kadın müftü yardımcılarının görev almasından memnuniyet duyduklarını ifade eden 19 katılımcı kadın müftü yardımcılarının göreve gelmesinin kadınlara yönelik hizmetlere katkı sağladığını düşündüklerini aktarmışlardır.

K13 kadın müftü yardımcılarının kadınlara yönelik hizmetleri arttırdığına yönelik görüşünü çalıştığı ilde yapılan projelerden örnek vererek şu şekilde aktarmıştır:

Mesela bir gelin bohçası projemiz var. Bir erkek için gelin bohçası çok da önemli bir şey değil. Kendi eşimi düşünüyüm ben, bu onun çok aklına gelen bir şey değil ama gelin bohçası da olsa “ne olacak sanki” şeklinde düşünüyor kendisi önemsemeyince toplum tarafından da önemsenmeyeceğini düşünüyor. Ama toplumda bir kızın kalbine girme noktasında bugün ona bir bohça veririz, yarın der ki işte belki dinle hiç alakası olmayabilir “bu toplumdan bana birileri yardımda bulunuyor” diye düşünebilir.

K19 da K13 ile benzer bir şekilde görev yaptığı müftülükteki projelerden örnekler vererek, kadın müftü yardımcılarının kadınlara yönelik hizmetlere katkısını şöyle açıklamıştır.

... İşte Kur'an kursu hocalarının müftü yardımcısı ile daha çok diyalogda olarak belli projeleri üretmelerine sebep aslında. Mesela burada bu “Hayata Başlarken” işte çeyiz projesi falan Müftü Yardımcısı ile beraber bayanların yürütebildiği bir organizasyondur. Çünkü erkek Müftümüzün belki yani çeyizden anlamayacak olması, belki söylesek destek verecek ama bayan hoca bunu daha güzel anlayarak, şekillendirebiliyor. İşte ortaya daha farklı şeyler çıkabiliyor, bu projeler üretilebiliyor.

K7 de kadın müftü yardımcılarının hizmetlerin artırılmasına hem çalışanlarla iletişim açısından hem de kurumlar arası koordinasyon açısından katkı sağladığını şu sözlerle ifade etmiştir: “Gerektiği yerde güzel motivasyon veriyor çalışan kesime de, kadın kesiminin ihtiyaçlarını da bildiği için faaliyetleri ona göre yönetiyor, faaliyetleri arttırıyor, etrafta Diyanet dışında çalışan bayanlarla irtibatı kolay sağlıyor...”

Katılımcılardan sadece biri K14 kadın müftü yardımcılarının görevde bulunmasının bir fark oluşturmadığını “*Yani çok da olmadı, önceden de çok farklı değildi hatta biraz daha nasıl söyleyeyim bilmiyorum artık ben genelde bilemem ama bizim burası için söylüyorum buraya baktığımızda... Mesela erkekler daha şeydi...*” sözleriyle biraz da çekinceli bir tonla ifade etmiştir.

Katılımcılardan 17’si ise kadın müftü yardımcılarının kadın personel için daha anlayışlı ve kolaylaştırıcı bir tutumları olduğunu düşündüklerini aktarmışlardır.

Örneğin K10 kadın müftü yardımcılarının daha anlayışlı olduğunu “*Kur'an kursu temelli bir eğitimci olarak geldikleri için hocanın yaşadığı sıkıntıları bilen insanlar ve bu konuda bizi de anlayan, bizim arkamızda olduklarını hissettiren insanlar.*” diyerek belirtirken; K12 de eğer mevzu kadın müftü yardımcısının yetki alanındaysa daha anlayışlı olduklarını düşündüğünü “*Yani eğer kendi elinden gelebilecek bir şey varsa, kendi inisiyatifinde ise kesinlikle yardımcı olur...*” sözleriyle dile getirmiştir.

Uzun yıllar kadın müftü yardımcılığı olmadan görev yapan K16 eski dönemlerle günümüzü kıyaslayarak bir değişime şahit olduğunu “*Evet, kadın idareciler daha anlayışlı olurdu, daha kolaylaştırıcı tutumlar olurdu. Erkek idareciler mesela şey diyorlardı “çok zorsa çalışma o zaman” ama kadınlarda empati olabiliyor.*” diyerek açıklamıştır.

2 katılımcı ise kadın müftü yardımcılarının kadın personel için daha anlayışlı ve kolaylaştırıcı bir tutum sergilemediğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. K14 kadın bir müftü yardımcısıyla çalışacağını duyduğu ilk zamanlarda olumlu ve kolaylaştırıcı bir tutum beklediğini ancak bunun gerçekleşmediğini şöyle ifade etmiştir:

Dediğim gibi müftü yardımcımız bayan, biz çok şey yapmıştık biz müftü yardımcımız bayan oldu bizi daha iyi anlar, daha çok destek olur diye düşünmüştük ama gerçekten hiç ummadığımız şekilde oldu. Daha çok bizi zorlar hale geldi iş yükü açısından ve sürekli daha çok arttırıyor daha çok bir şey bekliyor...

K9 ise kadın müftü yardımcılara kendini daha rahat ifade edebildiğini ancak anlayışlı ve kolaylaştırıcı bir tutum görmediğini “*Şu anda sergilemiyor. Tamam, ben gidip kendimi ifade edebilirim, çok rahat konuşabiliyorum, bu anlamda ifade edebiliyorum, çok güzel bu anlamda yani...*” diyerek belirtirken bu durumun

sebebinin kadın müftü yardımcılarının da bir aşamaya kadar yetkili olmalarından kaynaklandığını “...İşte “Müftü Bey'in izin olmadan yapamıyorum” veya işte yani onun da yapacağı şeylerin belli noktalarda kesildiğini düşünüyorum...” cümleleriyle izah etmiştir. Bu konudaki beklentisini ise “...Ama eğitimi de istenilen başarıya ulaşılması için de biraz daha toleranslı ve verimli ve daha kursların ihtiyacı ile ilgilenen bir şeyin gelmesini istiyorum.” açıklamasıyla ifade etmiştir. Bir katılımcı ise kadın müftü yardımcılarının daha kolaylaştırıcı ve anlayışlı bir tutum sergileyip sergilemedikleri konusunda bir görüş bildirmemiştir.

Katılımcılardan elde edilen verilerden oluşturulan mevcut tabloya baktığımızda, katılımcıların hemen hepsi kadın müftü yardımcılarının görevde olmasından memnuniyet duyduklarını, kadın müftü yardımcılarının görevde olmasıyla kadınlara yönelik hizmetlerin arttığını düşündüklerini belirtmişlerdir. Ayrıca amirlerinin kendi hemcinslerinden biri olması sebebiyle kendilerini daha rahat ifade edebildiklerini, kadın müftü yardımcılarının kadın personel için daha anlayışlı ve kolaylaştırıcı bir tutuma sahip olduklarını düşündüklerini aktarmışlardır.

Kimi katılımcılar özellikle il bazında gerçekleştirilen projelerde kadın müftü yardımcısının çok büyük katkıları olduğunu ifade ederken, kimisi kadın müftü yardımcılarının kadın din görevlileriyle daha rahat iletişime geçtiğini, böylece yapılan hizmetlerin arttığını aktarmışlardır. Ayrıca kadın müftü yardımcılarının aile ve özel hayatlarıyla ilgili problemlerde daha anlayışlı ve kolaylaştırıcı bir tavır sergilediğini de dile getirmişlerdir.

Tabloda dikkati çeken bir unsur, bir katılımcı haricinde kadınların yönetici olmalarının dinen uygun olmadığını düşünen katılımcıların da kadın bir yöneticiyle çalışmaktan memnun olduklarını ve kadın amirlerin daha anlayışlı olduklarını dile getirmeleridir. Kadınlar konusunda daha geleneksel bir tutuma sahip olan katılımcıların bu cevapları vermesi dini görüş ile pratikte farklılıklar olabileceği gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Kadın müftü yardımcılarının görevde olmasından çok da memnun olmadığını ifade eden tek katılımcının ise dini açıdan kadın yöneticiler olmasının uygun olmadığını düşündüğünü aktardığı ve bu sebeple dini görüşüyle paralel olan bu cevabı vermesinin de şaşırtıcı olmadığını söylemek mümkündür.

TARTIŞMA

Hizmet sahalarının önemli bir ayağını oluşturan Kur'an kursları Diyanet'in kadınlara ulaşmada en önemli aracı olarak görev yapmaktadır. 2021 yılının sonunda düzenlenen istatistikî verilere göre Kur'an kurslarında din eğitimi verilen 384.646 kişiden 296.809'u kadınlardan oluşmaktadır.¹⁸⁰ Katılımcıların verdikleri cevaplar bu istatistiklerle uyumludur. Katılımcıların büyük çoğunluğu Diyanet'in kadınlara yönelik en başta gelen hizmetinin Kur'an kursları olduğunu belirtmişlerdir.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından ilk kez 2003 yılında aile ve dini rehberlik konularında danışma taleplerini dini noktada cevaplamak, gerekli durumlarda müracaatta bulunanları sağlık, hukuk ve güvenlik gibi uygun kurumlara yönlendirmek amacıyla il müftülükleri bünyesinde kurulan Aile ve Dini Rehberlik Büroları 2017 yılından itibaren 81 ilde hizmet vermektedir.¹⁸¹ Bürolara katılımın büyük çoğunluğunun kadınlar olduğu önceki bölümlerde aktarılmıştır. Katılımcıların 7'sinin durumun sahadaki yansımaları bizlere aktararak Diyanet'in kadınlara yönelik önemli bir hizmeti olarak ADRB hizmetlerini bildirmişlerdir.

Diyanet’in kurumlar arası iş birliği ile kadınlara yönelik faaliyetlerinin yasal dayanağının Temmuz 2006 tarihli “Çocuk ve Kadına Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler” konulu Başbakanlık Genelgesi olduğu, bu genelge ile birlikte tüm kurumlarla birlikte Diyanet’e de sorumluluklar getirdiği ilgili bölümde açıklanmıştı. Bu doğrultuda Diyanet tarafından diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla beraber hareket edilerek kadınlara yönelik hizmetler sunulmaktadır.

Aynı şekilde Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)”nın yönelmiş olduğu 5 esastan biri olan “*Kurum kuruluşlar arası işbirliği ve politika*” maddesiyle Diyanet İşleri Başkanlığına AÇSHB, İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı ve valilikler, belediyeler gibi kurumlarla iş birliği halinde yürütmesi gereken görevler verilmiştir.¹⁸² Bu doğrultuda çalışmada da katılımcıların

¹⁸⁰ DİB İstatistikler, <https://stratejigelistirme.divanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> Erişim 19.08.2022

¹⁸¹ DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü <https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr/Detay/99/aile-ve-dini-rehberlik-b%C3%BCrolar%C4%B1> Erişim 19.08.2022

¹⁸² Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı (2020-2021)

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016- 2020) <https://www.aile.gov.tr/ksgm/ulusal-eylem-planlari/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-iv-ulusal-eylem-planı/> erişim: 20.08.2022

Diyanet'in kadınlara yönelik hizmetlerinden biri olarak kurumlar arası işbirliği ile yürütülen bu hizmetleri ifade etmeleri ilgili genelgelerle uyumludur.

Kıratlı, 2017 yılında Kur'an kursu öğrencileriyle yaptığı araştırma sonuçlarına göre kursların özellikle psikolojik açıdan kadınların güçlenmesine katkı sağladığı, bu doğrultuda kadınların özgüvenlerinde artışın yanı sıra özellikle ev içi iş dağılımında kadınların eşlerinden yardım talep etmelerini sağladığını gözlemlemiştir. Ancak Kıratlı bu değişimin kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin sınırlarına çıkmadan "*sınırlı özgürlük*" alanı içerisinde gerçekleştiğini ifade etmiştir.¹⁸³ Diyanet hizmetlerinin kadınların toplumsal rollerine bir katkısı olup olmadığına Kur'an kursu öğreticilerinin bakış açılarını yorumladığımız çalışmamızda ise Kıratlı'nın elde ettiği bulgulara benzer sonuçlar çıkmıştır. Katılımcıların çoğunun Diyanet hizmetlerinin kadınların toplumsal rollerinde iyileşme sağladığını ifade ettikleri görülmüştür. Benzer şekilde özellikle kurslarda verilen eğitimin sosyalleşme imkânı bulan kadınlarda özgüven gelişimi sağladığı görülmüştür. Bazı katılımcıların cevaplarında kullandıkları "*yuvalarının huzurunu bozmadan*" "*öfkelenlendirmeden*" gibi tabirler Kıratlı'nın kullandığı "*sınırlı özgürlük*" alanlarını aşmama kabulünün kısmen devam ettiğini göstermektedir.

Çalışmamızda Diyanet hizmetlerinin kadınları kadın hakları konusunda bilinçlendirmeye katkı sağlayıp sağlamadığı hususunda kadın Kur'an kursu öğreticilerinin görüşlerini almak amacıyla yönelttiğimiz sorunun benzerinin Kıratlı'nın çalışmasında kursiyerler açısından ele alındığı görülmüştür. Kıratlı, 2017 yılında gerçekleştirdiği araştırmasında Kur'an kurslarında verilen eğitimin hukuksal açıdan kadınlara yol gösterici olmadığını belirtse de kabul edilen kanunlar, genelgeler ve çalışma planlarında bu konuda Diyanet'e görev ve sorumlulukların verildiğini aktarmıştır. Bunun sonucunda da Kur'an kurslarında yapılan eğitimler, kurumlar arası işbirliğiyle düzenlenen seminerler, Aile ve Dini Rehberlik Büroları vasıtasıyla gerçekleşen faaliyetler sonucunda kadın hakları konusunda hem hukuksal hem sosyal olarak eğitimler verildiği görülmektedir. Nitekim katılımcıların çoğunun Diyanet'in kadınlara sunduğu hizmetlerin kadın hakları bilinçlendirmesine katkı sağladığını ifade ettikleri görülmüştür. Aynı şekilde kadına yönelik şiddetle mücadele noktasında da katılımcıların çoğu Diyanet hizmetlerinin katkı sağladığını

¹⁸³ Arzu Kıratlı, **Kadınların Kur'an Kurslarına Katılım Örüntüleri**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

aktarmışlardır. Nitekim Kıratlı'nın ulaşmış olduğu Kur'an kursu öğreticilerinin şiddet gibi konularda yasal süreçler yerine geleneksel bilgilerin paylaşıldığı sonucunun tersine, çalışmamızda katılımcıların çoğu kadına yönelik şiddetle mücadelede atılması gereken somut adımların anlatıldığını, bu noktada özellikle kurumlar arası işbirliğiyle pek çok eğitimin gerçekleştirildiğini aktardıkları görülmüştür.¹⁸⁴ Yine katılımcıların hemen hemen hepsinin kadın hakları konusunda önemli bir adım olan geleneksel yargıları sahih dinden ayırtırmak amacıyla öğrencilerini bilinçlendirmeye çalıştıklarını ifade etmeleri de Diyanet'in gerek kadın hakları bilinçlendirmesi gerek kadına şiddetle mücadele noktasında önemli bir değişim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sancar "*Diyanet'in Kadınlaşması*": *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yeni Kadın ve Aile Politikası* isimli çalışmasında Diyanet'in kadın politikalarında değişime yönelmesinin sebepleri olarak başta kadın vatandaşların din hizmetlerine yönelik taleplerinin çok yüksek oranlarda olmasını, buna bağlı olarak İslami kadın sivil toplum örgütlerinin Diyanet'te kadınlara yönelik hizmetlerin arttırılması ve her görev basamağında kadın personelin sayılarının artmasını talep etmeleri ile açıklamıştır. Ayrıca kadınlarla ilgili olarak kabul edilen genelge ve kanunlarla da Diyanet'in kadınlar konusunda bir değişime yöneldiğini ifade etmiştir.¹⁸⁵ Çalışmamızda da Diyanet'in kadınlara yönelik değişim sürecinin sebepleri olarak benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Katılımcıların *toplumsal değişim* olarak ifade ettikleri kadınların Diyanet hizmetlerine olan talep ve beklentilerinin artması, İslam'ın güçlendirilmesi hedefinin kadınlar olmadan yapılamayacağının farkına varılması gibi düşüncelerin yanı sıra *siyasi sebepler* gibi sonuçlar Sancar'ın çalışmasıyla paralellik göstermektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışan kadın personelin maruz kaldığı cinsiyet ayrımcılığına ilişkin tek bir örnek olarak, 2010 yılında Pak tarafından hazırlanmış olan "*Din Hizmeti Sunan Kadınların Çalışma Hayatındaki Konumu (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*" isimli yüksek lisans tezi karşımıza çıkmıştır. Pak, din hizmetleri alanında çalışan kadınların meslek hayatları boyunca cinsiyet ayrımıyla ilgili görüşlerini ölçmek amacıyla yapmış olduğu nicel araştırmada 135 Kur'an kursu öğreticisine çalışma hayatlarında cinsiyet ayrımcılığı ile

¹⁸⁴ Kıratlı, a.g.e. s. 77.

¹⁸⁵ Sancar, a.g.m.

karşılaştıklarını düşünüyorlarsa, sunduğu konulardan hangisinde ayrımcılığa şahit oldukları sorusunu yöneltmiştir. 135 katılımcıdan 23 (%17) tanesi hiçbir seçeneği işaretlememişken, 112 katılımcıdan (%87) 11 katılımcı “işe almada” 48 katılımcı “yükselme ve ilerleme olanaklarının sağlanmasında” 40 katılımcı “yönetmelik sorumluluk verilmesinde” 13 katılımcı ise “özellikle DİB’deki mevcut kadın algısı nedeniyle kadına karşı saygı duyulmaması gibi bir sorunun olduğunu düşünüyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir.¹⁸⁶ 2010 yılında yapılan bu çalışmada katılımcıların %87 gibi büyük bir çoğunluğunun sayılan alanlardan birinde cinsiyet ayrımcılığına şahit olduklarını ifade etmeleri, aradan geçen süre zarfında Diyanet’in cinsiyet ayrımcılığı konusunda geçirdiği değişimi anlayabilmek açısından önemli bir veri oluşturmaktadır. Aradan geçen 12 yıl gibi uzun bir süre zarfında Diyanet’in kadınlar konusunda gerçekleştirmiş olduğu; kadın bir başkan yardımcısının atanması, kadın müftü yardımcılarının sayısının artması, kadın daire başkanlarının sayısının artması, kadın vaiz ve diğer kadrolarda kadın personelin artması gibi gelişmeleri göz önünde bulundurduğumuzda iki çalışma arasındaki farkın daha net anlaşılabileceği düşünülmektedir. Bu tabloya göre kadın Kur’an kursu öğreticilerinin cinsiyet ayrımına uğradıklarına dair düşüncelerin daha az olması, en azından bu araştırmanın katılımcıları bağlamında Diyanet’in kadın politikaları açısından olumlu bir değişim olarak yorumlanmaktadır. Ancak cinsiyet ayrımına uğramadığını belirten katılımcılardan bir kısmının, erkeklerin olmadığı bir ortamda çalıştıklarını belirterek cinsiyet ayrımına uğramadıklarını aktarmaları dikkati çekmiştir.

Kadınların Diyanet’te yönetici konumunda çalışmaları konusunda Kur’an kursu öğreticilerinin görüşlerinin alındığı, Pak tarafından 2010 yılında gerçekleştirilen nicel çalışmada “DİB merkez ve taşra teşkilatlarında kadın yöneticilerin sayısı artırılmalıdır” yargısına, katılımcıların %92,5’i katıldığını ifade etmişken, % 6.8’i katılmadığını belirtmişlerdir. 2010 yılında yapılan bu çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğunun Diyanet’te kadın yöneticilerin sayısının artmasını talep ettikleri görülmüştür.¹⁸⁷

Pak’ın araştırmasından 12 yıl sonra gerçekleştirdiğimiz araştırmamızda da elde edilen bulgulara göre katılımcıların çoğunun kadın yöneticilerin sayısının artmasını talep ettikleri gözlenmiştir.

¹⁸⁶ Pak, a.g.e. s 86-87.

¹⁸⁷ Pak, a.g.e. s 98.

2010 yılında Pak tarafından yapılan yüksek lisans tezinde ortaya çıkan verilere göre “Diyanet’te yönetici pozisyonlarında kadın görevlilerin az olması geleneksel yargı ve ataerkil tutumlardan kaynaklanmaktadır” yargısına 90 kişi ile %67,12’i katılırken, 35 kişi ile %25,32’si katılmamıştır ve 10 kişi ile %7,52’si de kararsız kalmıştır. Araştırmanın sonucuna göre Diyanet’te eğitimi yeterli düzeyde olan kadın personelin yönetici kadrolarına çıkabilmesi için kurumsal bir engel olmamasına rağmen, üst kademelerde kadın görevlilerin olmamasının sebebi kadınlar üzerindeki geleneksel yargı ve ataerkil tutumlar olarak tespit edilmiştir. Ayrıca Kur’an kursu öğretmenlerinin %54’ü Diyanet’te yönetici kadrolarında kadın personelin az olmasının sebebi olarak çalışan kadınların eğitimlerinin yetersiz olduğu görüşüne katılmazken, %38’inin bu görüşe katıldıkları ortaya çıkmıştır.¹⁸⁸

Yaklaşık 12 yıl sonra tarafımızdan yapılan araştırmada ise kadın Kur’an kursu öğretmenleri arasında kadınların Diyanet’te yönetim kadrolarında az olmasının sebepleri olarak en çok belirtilen görüşün *toplumsal ve ataerkil kabuller* olduğu görülmüştür. Pak’ın araştırma verilerine paralel olarak yaptığımız çalışmada katılımcıların çok az bir kısmı kadın yöneticilerin az olmasının eğitim seviyelerinin düşük olmasından kaynaklandığını ifade etmişlerdir. İki çalışma kıyaslandığında “kadınların eğitim seviyelerinin düşük olmasından kaynaklanıyor” cevabını veren katılımcıların oranının yaptığımız çalışmada daha düşük olduğu görülmüştür.

Kadın Kur’an kursu öğretmenlerinin yönetici olma hedefleri olup olmadığı, kadın müftü yardımcıları ve kadın Diyanet İşleri Başkan yardımcıları hakkında görüşlerinin alındığı çalışmaların olmaması sebebiyle bu konularda elde ettiğimiz bulguları kıyaslama imkânı oluşmamıştır.

¹⁸⁸ Pak, a.g.e. s 101-102

SONUÇ

Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nde kadın, erkek ayrımı yapmadan yediden yetmişe, talep eden her vatandaşa yönelik din hizmetlerini sağlamakla yükümlüdür. Bu geniş vazife alanına sahip olan Diyanet, kuruluşundan itibaren uzun bir süre erkek din görevlileriyle bu sorumluluğu yürütmüştür. Ancak değişen dünya konjonktürünün getirmekte olduğu kadın hakları düzenlemeleri Diyanet'i de kadınlar konusunda benimsemiş olduğu bu politikayı değiştirmeye yöneltmiştir.

Diyanet'in kadın politikalarında değişimin 2000'li yıllarla birlikte başladığı görülmektedir. Bu dönemde muhafazakâr bir görüşe sahip olan kadınlar daha aktif bir çalışma ortamına kavuşmuş, kurdukları STK'lar aracılığıyla kadınların Diyanet'te etkin olmaları için çaba sarf etmişlerdir. Ardından 2006 yılında yürürlüğe sokulan “Çocuk ve Kadına Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlemesi İçin Alınacak Tedbirler” konulu Başbakanlık Genelgesi ile tüm kamu kurumlarıyla birlikte Diyanet'e de kadınlar konusunda sorumluluklar getirilmiştir. 2008 yılında Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Ulusal Eylem Planlarına dâhil edilen Diyanet'e kadınlara yönelik hizmetler konusunda pek çok görev yüklenmiştir. 2010 yılında Diyanet'in Teşkilat Yasası'na “Kadın, gençlik ve toplumun diğer kesimlerine yönelik dinî konularda aydınlatma ve rehberlik yapmak” maddesinin eklenmesi ile kadınlara yönelik hizmetlerin daha görünür bir şekilde artmaya başladığı görülmektedir.

Camiler, Kur'an kursları, Aile ve Dini Rehberlik Büroları ve daha birçok kanaldan, çok geniş bir kesime ulaşabilme imkânı olan Diyanet, ilgili genelgeler, kadın STK'ların çabaları ve tek bir cinsiyet üzerinden dini toplumsal kalkınmanın mümkün olamayacağı düsturuyla kadınlar konusunda bir değişime yönelmiştir.

Kadınlara yönelik hizmetlerin artırılması ve iyileştirilmesiyle başlayan bu değişim kadın personelin sayılarının artmasını da beraberinde getirmiştir. Kurumsal olarak yetki ve görev alanının genişlemesi bu değişimi daha pek çok kanal üzerinden gerçekleştirme kolaylığını sağlamıştır. Her ne kadar erkek personele göre oranları

düşük olsa da kadın din görevlilerinin sayılarındaki artış, yavaş yavaş yönetim kadrolarında da kadın din görevlilerine yer verilmesini zaruri hale getirmiştir.

Bu minvalde din hizmetleri sahasında kadın din görevlilerinin sayısındaki artışların yanında en büyük değişim, yönetim kadrolarında kadınlara yer verilmesi olmuştur. Müftülükler bünyesinde kadın müftü yardımcılarının göreve başlamasını kadın daire başkanlarının atanması takip etmiştir. Ancak en önemli adımın Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı kadrolarından birine bir kadın görevlinin atanması olduğu görülmektedir.

Kuruluşundan bu yana Diyanet tarihi ele alındığında son yıllarda gerek kadın personel gerek kadın yöneticiler oranında sayısal olarak büyük bir artış olsa da bu artışın Diyanet'in pek çok hizmetine erkeklerden daha fazla katılım gösteren kadın vatandaşlar düşünüldüğünde hala yeterli olmadığı görülmektedir. Ancak girilen değişim döneminin henüz yeni olduğu, ilerleyen süreçlerde kadın din görevlileri ve kadın yöneticilerin sayısında daha fazla artışın sağlanacağı umulmaktadır.

Araştırmada Diyanet'in değişen kadın politikaları incelenip, değişimin sebepleri ve günümüzdeki yansımaları ele alınarak, kadın Kur'an kursu öğreticilerinin bu değişim politikalarına bakışları tahlil edilmiştir. Kırıkkale İl Müftülüğüne bağlı olarak görev yapan 20 kadın Kur'an kursu öğreticisiyle yapılan çalışmada katılımcıların toplumsal cinsiyet algılarının Diyanet'in kadınlar benimsemiş olduğu bu yeni tutumla ilgili görüşleri üzerindeki etkileri yorumlanmaya çalışılmıştır.

Araştırma bulgularına göre katılımcıların çoğunluğu kadınlara yönelik hizmetlerin başında Kur'an kursları geldiğini söylemişlerdir. İstatistikî verilerden de anlaşıldığı üzere Kur'an kursları, Diyanet'in kadınlara ulaşmada birinci kaynağı olarak görev yapmaktadır. Kursların yanı sıra Aile ve Dini Rehberlik Büroları vasıtasıyla pek çok kadına hizmet sağlandığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu Diyanet'in kadınlara sunduğu hizmetlerin kadınların toplumsal rollerinde bir kalkınma sağladığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların ifadelerinden, kursların kadınların sosyalleşme sürecine katkı sağlayarak kendilerine güvenlerinin artmasına yardımcı olduğu anlaşılmıştır. Yine katılımcıların çoğunun Diyanet'in kadınlara yönelik hizmetlerinin, kadınların haklarını öğrenmelerine katkı sağladığını bildirdikleri, katılımcıların öğrencilerini

kadın hakları konusunda bilgilendirmeye çalıştıkları, bu amaçla geleneksel yargılar karşısında sağih bilgileri aktardıklarını ifade ettikleri görölmüşür.

Araştırmaya katılan katılımcıların ekseriyeti Diyanet'in kadınlara sunduğu hizmetlerin kadına yönelik şiddetle mücadelede bir farkındalık oluşturduğunu söylemişlerdir. Bunun yanında bu hizmetlerin kadına yönelik şiddetle mücadelede yeterli olmadığını, erkeklere yönelik bilinçlendirme çalışmalarının arttırılması gerektiğini ifade eden katılımcılarda bulunmaktadır.

Diyanet'in kadınlarla ilgili politikalarında ne tür değişimler gözlemledikleri konusunda katılımcıların aynı bilgileri aktarmadıkları görölmüşür. Özellikle yaş ve tecrübeleri az olan katılımcıların daha az bilgileri olduğu tespit edilmiştir. Ancak genel olarak katılımcıların Diyanet'in kadınlarla ilgili politikalarında gözlemledikleri değişimin en çok Kur'an kurslarının sayısının artması ve ADRB'lerin artması olarak gördükleri anlaşılmıştır.

Katılımcıların Diyanet'in kadın din görevlileriyle ilgili geçirmiş olduğu en büyük değişimi, kadın Kur'an kursu öğreticilerinin sayısının artması ve kadın müftü yardımcılarının göreve başlaması olarak gördükleri tespit edilmiştir. Bu değişimlerin yanında kadın bir Diyanet İşleri Başkan Yardımcısının atanması cevabını veren katılımcılar da olmuştur. Dikkat çeken bir nokta bazı katılımcıların Diyanet'in kadın politikalarında en büyük değişimlerden birinin kadın personele olan davranışın düzelmesi cevabını vermeleridir. Bu durum Diyanet'in kadın politikalarında niceliksel bir değişimin yanında niteliksel bir değişimin de olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Katılımcıların bazıları Diyanet'in kadınlar konusunda izlemekte olduğu değişim politikasının sebebi olarak toplumsal değişim cevabını verirken, bazıları dini kalkınmanın tek bir cinsle olamayacağını bu yüzden kadınların öneminin anlaşıldığını düşündüklerini bildirmişlerdir. Diyanet'i kadınlar konusunda değişime yönelten sebeplerden biri olarak siyasi sebepleri gören katılımcılarda mevcuttur.

Araştırmaya katılan katılımcıların çoğunun Diyanet'te çalışan kadın personelin sayısını yeterli bulmadıkları görölmüşür. Çok az sayıda katılımcı ise kadın personel sayısını yeterli bulduklarını ifade etmişlerdir. Ancak genel tabloda katılımcıların ekserisi kadın personel sayısının arttırılması gerektiğini aktarmışlardır.

Katılımcıların yarısından fazlası son yıllarda bütün din görevlilerinin görev alanının genişlemesini kadın din görevlileri nezdinde doğru bir uygulama olarak gördüklerini ifade ederken, bazı görevlilerin bu görev genişlemesini cinsiyet faktörüyle değerlendirmedikleri, her personelin her görevi yapamayacağı dolayısıyla bu görevlerin uzmanlık alanlarına ayrılması tavsiyesinde bulundukları görülmüştür. Katılımcılardan bir kısmı ise kadın din görevlilerinin erkek personele göre ev ve aile sorumluluklarının fazla olması sebebiyle bu görev genişlemesini doğru bulmadıkları anlaşılmıştır.

Müftülüklerde kadın memurların çalışması konusunda katılımcıların çoğunun kadın memurların çalışmasını istedikleri görülmüştür. Katılımcıların kadın memur isteme sebebinin ise mahremiyet ve rahat iletişim isteklerinden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Ancak erkeklerin iş alanlarının daralması, mahremiyet ihlali çekincesi gibi sebepleri belirten bazı katılımcılar, müftülüklerde kadın memurların çalışmasını istemediklerini ifade etmişlerdir.

Kadın din görevlilerinin cinsiyetleriyle ilgili gördükleri tutumları ele aldığımızda katılımcıların ekseriyeti Diyanet içinde cinsiyet ayrımına uğramadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan cinsiyet ayrımına uğradıklarını belirtenler olsa da çoğunluğun ayrımcılığa uğramadığını ifade etmesi, büyük çoğunluğu erkeklerden oluşan bir kurum için olumlu bir değerlendirmedir. Ancak bazı katılımcıların kadınlardan oluşan kurs ortamında çalıştıkları için cinsiyet ayrımına uğramadığını belirtmesi dikkatimizi çekmiştir.

Diyanet'in yönetim kadrolarında kadınlara yer vermeye başlamasıyla ilgili sorulara verilen cevaplarda katılımcıların çoğunun kadınların yönetici olmasının dini açıdan sakıncası olmadığını düşündükleri tespit edilmiştir. Bu durumu olumlu bir gelişme olarak yorumlayan katılımcıların büyük çoğunluğunun Diyanet'in yönetim kadrolarında kadınların da çalışmasını bir gereklilik olarak gördükleri anlaşılmıştır.

Çok az sayıda katılımcı kadınların yönetici olarak çalışmasının dini açıdan uygun olmadığını ifade etseler de bu katılımcıların içinden kadınların yönetici olarak çalışmalarının bir gereklilik olduğunu ifade edenlerin olması dikkati çekmiştir. Bu durum ise dini kabullerin pratik hayatta farklı dönüşümlere uğrayabileceği şeklinde yorumlanmıştır.

Katılımcıların, kadınların yönetim kadrolarında az olmasının tek bir sebepten kaynaklanmadığını düşündükleri belirlense de en çok verilen cevabın ataerkil toplumsal kabuller olduğu görülmüştür. Bunu yanında kadınların ailevi sorumluluklarının fazla olması sebebiyle kendilerinin bu pozisyonları talep etmedikleri, kadınların eğitim seviyelerinin daha düşük olduğu şeklinde verilen cevaplar da mevcuttur. Her ne kadar katılımcıların çoğunluğu Diyanet'te kadın yöneticilerin olması gerektiğini ifade etmiş olsalar da yine katılımcıların çoğunluğunun Diyanet'te yönetici olarak çalışmak istemedikleri görülmüştür.

Katılımcıların hemen hemen hepsi Diyanet'te kadın bir Başkan Yardımcısı olmasından çok memnun olduklarını ifade ederken, bu katılımcıların Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı konumunda bir kadının çalışmasının kadınlara yönelik hizmetleri arttırdığını düşündükleri görülmüştür.

Kadın müftü yardımcılarının görev yapmasından katılımcıların büyük çoğunluğu memnun olduklarını aktarırken, kadın müftü yardımcılarının özellikle il bazında kadınlara yönelik projelerin artmasına çok büyük katkılar sağladıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların çoğunun kadın amirleri daha anlayışlı ve kolaylaştırıcı bir tutuma sahip olarak gördükleri anlaşılmıştır.

KAYNAKLAR

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020). <https://www.aile.gov.tr/ksgm/ulusal-eylem-planlari/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-iv-ulusal-eylem-planlari/> İndirilme Tarihi: 20.08.2022.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı 2021-2025. <https://www.aile.gov.tr/media/82082/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-iv-ulusal-eylem-planlari-2021-2025.pdf> İndirilme Tarihi: 26.11.2021

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021). Tarihçe. <https://www.aile.gov.tr/bakanlik/hakkinda/tarihce/> İndirilme Tarihi: 10.11.2021.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2018). Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023. <https://www.aile.gov.tr/media/6315/kad%C4%B1n%C4%B1n-gue%C3%A7lenmesi-strajesi-belgesi-ve-eylem-plan%C4%B1-2018-2023.pdf> İndirilme Tarihi: 26.11.2021.

Akyılmaz, Ö. ve M. E. Köksalan (2016). Türkiye’de İslami Feminizm ve Kadın Kimliğinin Yeniden İnşası: Reçel Blog Örneği. *A.Ü.İ.B.F Uluslararası Hakemli Dergisi*, 24(2), 126-145.

Ali, Z. (2017). *İslâmî Feminizmler* (Çev. Ö. Elitez). İstanbul: İletişim Yayınları.

Altınay, R. (2004). Emeviler Döneminde Bazı Yönleriyle Kadın. *EKEV Akademi Dergisi*, 8(21), 79-100.

Amman, M. T. (2011). Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet, Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet. I. *Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantı*, 21-22 Mayıs 2011. http://isamveri.org/pdfdrg/D094884/2012/2012_AMMANM.pdf İndirilme Tarihi: 23.03.2022.

Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu* (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.

Arslan, İ. (2015). Abbâsî Devlet Yönetiminde Kadınların Etkisi: Seyyide Şağab Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 827-839.

Aslan, Ş. vd. (2015). İslam’ın Kadın Liderliğe Bakışı: Disiplinler Arası Nitel Araştırma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 71-107.

Ateş, A. O. (2006). *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Atmaca, E. (2021). Memlûklerde Müslüman Kadın, Müslüman Kadının Tarihi 1. F. B. Köse (Edt.), *Tarihte Müslüman Kadın* (s. 134-155). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Avcı Erdemli, K. (2013). Cami Mimarisinde Kadınların Yeri ve İstanbul Müftülüğü Camilerin Kadınlar Bölümünü Güzelleştirme (3t) Projesi. *Dini Hayat*, Ekim 2013.

Aybey, S. (2015). Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirilmesi (Ege Bölgesi Örneği). Yayımlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Aydar, H. (2015). *Hanım Müfessirler*. İstanbul: Ensar Yayınları.

Aydın Bıçak, C. (2010). *Kadın ve Aileye Yönelik Çalışmalar 2007-2009*. Ankara: Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı.

Aydın, M. A. (2022). "Kadın". *TDV İslâm Ansiklopedisi*.

Badinter, E. (1992). *Biri Ötekidir* (Çev. Ş. Tekeli). İstanbul: Afa Yayınları.

Bardakoğlu, A. (2010). *21. Yüzyıl Türkiye'sinde Din ve Diyanet*. DİB Yayınları.

Başgil, A. F. (2007). *Din ve Laiklik*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.

Bates, D. G. (2009). *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji, İnsanın Doğadaki Yeri* (Çev. S. Aydın). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Berktaş, F. (1996). *Tek Tanrılı Dinler Karışında Kadın Hristiyanlık'ta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*. İstanbul: Metis Yayınları.

Canatan, K. (2020). Muhafazakâr ve İslamcı Kesimin Yüzleşmesi Gereken Temel Sorun: Toplumsal Cinsiyet Meselesi. *Yetkin Düşünce*, 9, 167-182.

Cerir et-Taberi, Ebu M. (1996). *Taberi Tefsiri* (6. Cilt). (Çev. K. Aytekin ve H. Karakaya). İstanbul: Hisar Yayınevi.

Cumhuriyet (1925). Kadınlar Câmî'lerde Va'z Edemez Mi? Kadınlar Birliği Re'îsesinin Şâyâna Dikkat Cevâbı.

Çaha, H. vd. (2014). *Değişen Türkiye'de Kadın*. İstanbul: KADEM.

Çakır, S. (2016). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Çayır, K. (2013). İslamcı Bir Sivil Toplum Örgütü: Gökkuşaklı İstanbul Kadın Platformu. İçinde N. Göle (Edt.), *İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması* (s. 41-67). İstanbul: Metis Yayınları.

Çiftçi, O. (1982). *Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar*. Ankara: TODAGE Yayınları.

Çiftçi, O. (2011). 1979'dan 2010'a Neo-Liberal Dönemde Kadın Memurlar. İçinde S. Sancar (Edt.), *Birkaç Arpa Boyu 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan*. İstanbul: Üniversitesi Yayınları.

Dârimî (2011). *Taharet 1012* (Haz: A. Parlıyan). İstanbul: Konya Kitapçılık.

De Beauvoir, S. (2019). *İkinci Cinsiyet* (1. Cilt) (Çev. G. Savran). Olgular ve Efsaneler. İstanbul: KOÇ-KAM.

DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2018a). 4-6 Yaş Kur'an Kursları. <https://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr/detay/466/4-6-ya%C5%9F-grubu-kur'an-kurslar%C4%B1> İndirilme Tarihi: 25.11.2021.

DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2018b). Cami Merkezli Etkinlikler. <https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/Detay/94/cami-merkezli-etkinlikler> İndirilme Tarihi: 26.11.2021.

Din İşleri Yüksek Kurulu (t.y.) Üyeler. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Personeller/Din%C4%B0%C5%9FleriY%C3%BCksekKurulu%C3%9Cyesi> İndirilme Tarihi: 25.11.2021.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2010). DİB 2010 Yılı Faaliyet Raporu. <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/Documents/2010%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf> İndirilme Tarihi: 25.11.2021.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2013). Kurumsal Tarihçe. <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/1> İndirilme Tarihi: 15.11.2021.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2015). Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dinî Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi. <https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Documents/Diyanet%20%C4%B0%C5%9Fleri%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20Aile%20ve%20Dini%20Rehberlik%20B%C3%BCrolar%C4%B1%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20Y%C3%B6nergesi.pdf> İndirilme Tarihi: 25.11.2021.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2017). DİB 2017 Yılı Faaliyet Raporu. <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/Documents/2017%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf> İndirilme Tarihi: 25.11.2021.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2020). DİB 2020 Faaliyet Raporu. <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/Documents/2020%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf> İndirilme Tarihi: 08.04.2022.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2021). 2021 Yılı İl Müftü Yardımcılığı (Bayan) Sınavı Duyurusu. <https://insankaynaklari.diyanet.gov.tr/Detay/723/2021-y%C4%B1%C4%B1-il-m%C3%BCft%C3%BCyard%C4%B1mc%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1-%28bayan%29-s%C4%B1nav%C4%B1-duyurusu> İndirilme Tarihi: 26.11.2021.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2018). Aile ve Dini Rehberlik Büroları. <https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/Detay/99/aile-ve-dini-rehberlik-b%C3%BCrolar%C4%B1> İndirilme Tarihi: 19.08.2022

Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2021). İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programları 2019. <https://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr/sayfa/489> İndirilme Tarihi: 20.08.2022.

Diyanet İşleri Başkanlığı İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü (t.y.). <https://insankaynaklari.diyanet.gov.tr/Documents/2022%20Y%C4%B1%C4%B1%20S%C3%B6zle%C5%9Fmeli%20Vaiz%20Al%C4%B1m%C4%B1%20S%C4%B1nav%20Duyurusu.pdf> İndirilme Tarihi: 30.08.2022.

Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı (2021). İstatistikler. <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> İndirilme Tarihi: 25.11.2021.

Dökmen, Z. Y. (2010). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Durkheim, E. (2019). *Ahlak Ve Toplum* (Çev. D. Çenesiz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Ecevit, Y. (2021). *Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları*. Ankara: CEİD Yayınları.

Eriksen, T. H. (2009). *Küçük Yerler Derin Mevzular: Sosyal ve Kültürel Antropolojiye Giriş* (Çev. F. Adsay). İstanbul: Avesta Yayınları.

Erol, M. (2008). Toplumsal Cinsiyetin Tutumlar Üzerindeki Etkisi. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 199-219.

Freyer, H. (1964). *Din Sosyolojisi* (Çev. T. Kalpsüz). Ankara: A.Ü.İ.F Yayınları.

Göle, N. (2011). *Melez Desenler İslâm ve Modernlik Üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları.

Göle, N. (2011). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları.

Gözaydın, İ. (2020). *Diyanet Türkiye’de Dinin Tanzimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Günay, Ü. (2012). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Güzel Oruk, S. (2007). Toplumsal Cinsiyetin Oluşumunda Psiko-Sosyal ve Dinsel Faktörlerin Rolü Ve Önemi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. İzmir.

Hatipoğlu, M. S. (1971). Hazret-i Aişe'nin Hadis Tenkidciliği. *AÜİFD*, 19(1), 59-74.

Hazar Derneği (2003). Kadın Buluşmaları. <http://www.hazarderneği.org/kadin-bulusmalari-antalya-aralik-2003> / İndirilme Tarihi: 30.08.2022.

Husserl, E. (2010). *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders* (Çev. H. Tepe). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

İbn Kesir (1921). *Hadislerle Kur’an-I Kerim Tefsiri* (Çev. B. Karlığa ve B. Çetiner). https://www.ussakiorder.com/uploads/5/8/1/7/58178045/%C4%B0bn%C4%B0_kes%C4%B0r_tefs%C4%B0r%C4%B0_pdf_full.pdf İndirilme Tarihi: 08.04.2022.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008–2013 http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/502_1.pdf İndirilme Tarihi: 26.11.2021.

Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler, Bacılar ve Yurttaşlar Kimlikler Ve Toplumsal Dönüşümler* (Çev. B. Aksu vd.). Metis Yayınları.

Kanunlar ve Karalar Genel Müdürlüğü (2010). Kanun tasarısı. <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0833.pdf> İndirilme Tarihi: 03.03.2022

Karabekir, K. (2009). *Günlükler (1906-1948)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Karaman, H. vd. (2007). *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (4. Cilt). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kaya, B. (2019). XV. Yüzyıl Memlûk Kahire'sinin Entelektüel Kadınları. *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 24(46), 93-120.

Kıratlı, A. (2017). Kadınların Kur'an Kurslarına Katılım Örüntüleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*. Ankara.

Kortantamer, S. (2002). Memlûk Toplumunda Kadın Türkler (5. Cilt). H. C. Güzel vd. (Edt.). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Köse, F. B. (2021). Siyer Ve Kadın, Müslüman Kadının Tarihi 4. F. B. Köse (Edt.). *İlimde Müslüman Kadın* (s. 33-54). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Kur'anı Kerim 3/104. *Kur'an Yolu Meali* (Haz. H. Altuntaş, M. Şahin). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Mafratoğlu, R. (2012). Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları Ve Dayandığı Şer'î Deliller: DİYK'nın 24.10.2002 Tarih ve 193 Sayılı Kararı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Rize.

Mardin, Ş. (1992). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev. O. Akınhay). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Neml, 27/22-44. *Kur'an Yolu Meali* (Haz. H. Altuntaş, M. Şahin). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Ocak, A. Y. (2016). *Türkler, Türkiye ve İslam; Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Öcal, M. (2014). Geçmişten Günümüze Vâizlik, Vâizler ve Vaazlar Hakkında Bazı Tespit ve Teklifler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 125-162.

Özcan, Z. (2014). Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat (1938-1950). Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Erzurum.

Özkul, A. (2018). Din Adamlarının Toplum Hayatına Etkileri: Emet Örneği (1923-1999). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Kütahya.

Özsoy Demiray, B. (2021). İslam İlim Geleneğinde Kadın, Müslüman Kadının Tarihi 4. F. B. Köse (Edt.). *İlimde Müslüman Kadın* (ss. 13-32). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Pak, S. S. (2010). Din Hizmeti Sunan Kadınların Çalışma Hayatındaki Konumu (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Sakarya.

Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (Çev. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Pagem Akademi.

Resmi Gazete (2012a). 20.03.2012, sayı: 28239
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320-16.htm> İndirilme Tarihi: 23.03.2022.

Resmi Gazete (1929). 03.06 1929, sayı: 1206
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1206.pdf> İndirilme Tarihi: 23.03.2022.

Resmi Gazete (1931). 13.06.1931, sayı: 1821
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1821.pdf> İndirilme Tarihi: 23.03.2022.

Resmi Gazete (1935). 22.06.1935, sayı: 3035
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3035.pdf> İndirilme Tarihi: 23.03.2022.

Resmi Gazete (1939). 11.07.1939, sayı: 4255
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4255.pdf> İndirilme Tarihi: 23.03.2022.

Resmi Gazete (1965). Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12038.pdf> İndirilme Tarihi: 03.07.2022.

Resmi Gazete (2006). 04.07.2006, sayı: 26218
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060704-12.htm> İndirilme Tarihi: 23.03.2022.

Resmi Gazete (2010). 13.07.2010, sayı: 27640
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100713-2.htm> İndirilme Tarihi: 23.03.2022.

Resmi Gazete (2012b). sayı: 28227
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120308M1-1.htm> İndirilme Tarihi: 23.03.2022.

Resmi Gazete (2021). 20.03.2021 sayı: 31429
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/03/20210320-49.pdf> İndirilme Tarihi: 23.03.2022.

Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sancar, S. (t.y.). Diyanet'in "Kadınlaşması": Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yeni Kadın ve Aile Politikası. *Kadın Odaklı* (Der. Ç. Kağıtçıbaşı vd.). KOÇKAM Araştırmaları Dizisi.

Sarı, S. D. (2016). Geleneksel Halk Dindarlığı Ve Kadın Kimliği (Samsun Merkez Örneği). Yayımlanmamış Doktora Tezi. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Samsun.

Sarıçam, İ. (2002). *H. Muhammed Ve Evrensel Mesajı*. Ankara: DİB Yayınları.

Sarmış, İ. (2013). *Rivayet Kültürü ve Olumsuz Kadın Algısı*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.

Savaş, R. (2019). *İslam'ın İlk Asrında Kadın*. İstanbul: Siyer Yayınları.

Scott, J. W. (2010). Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi (Çev. D. Demirler ve F. Dinçer). *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*. 113-138.

Su, S. (2011). *Hurafeler ve Mitler (Halk İslâmında Senkretizm)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şahyar, A. E. (2021). Hadis ve Kadın, Müslüman Kadının Tarihi 4. F. B. Köse (Edt.). *İlimde Müslüman Kadın* (s. 75-102). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Şefkatli Tuksal, H. (2016). Toplumsal Cinsiyet(Gender) Müslümanlar İçin Bela Mı Faydalı Bir Analiz Kategorisi Mi? Günümüz İslam Dünyası'nda Meseleler ve Çözüm Yolları. C. Bayram v.d (Edt). *Uluslararası Sempozyum*. 10-12 Ekim 2016.

Şefkatli Tuksal, H. (2018). *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*. Ankara: Otto Yayınları.

Şişman, N. (2016). *Emanet'ten "Mülk"e Kadın Beden Siyaset*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Takriri Sükun Kanunu (1925). https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc003/kanuntbmmc003/kanuntbmmc00300578.pdf İndirilme Tarihi: 03.03.2022.

Tanrıkulu, E. (2020). *İslâmi Davada Gök Kubbede Hoş Bir Seda Ve İz Bırakan Kadınlar*. Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (1924). <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007002.pdf> İndirilme Tarihi: 23.03.2022.

Toprak, H. K. (2017). Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye Cumhuriyeti'nde İslam'ın Kurumsal Statüsü (1924-1950). Yayımlanmamış Doktora Tezi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Ankara.

Türcke, C. (1997). *Cinsiyet ve Akıl Cinsiyetlerarası Savaşında Felsefe* (Çev. M. Tüzel). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (t.y.). Birleşim, 23. Dönem, 2. Yasama Yılı, 23, 1076-1177.

Ünal, M. (2004). Türk Medyasının Halk İnanışlarına Bakışı. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 16, 44-45.

Vatandaş, C. (2011). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 35, 29-56.

Wach, J. (t.y.). *Din Sosyolojisi*, (Çev: Ü. Günay). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Walters, M. (2020). *Feminizm* (Çev: H. Gür). Ankara: Dost Yayınevi.

Wollstonecraft, M. (2012). *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* (Çev. D. Hakyemez). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yapıcı, A. (2003). Bireysel ve Toplumsal Hadiselere Sebep Atfetmede Dinin Rolü. *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1).

Yeni Akit (2018). Cübbeli Ahmet Hoca'dan 'Kadın Vaiz' Tepkisi: İmam da Ederlerse Şaşmayın! <https://www.yeniakit.com.tr/haber/cubbeli-ahmet-hocadan-kadin-vaiz-tepkisi-imam-da-ederlerse-sasmayin-570415.html> İndirilme Tarihi: 26.11.2021.

Yeni Şafak (2011). Bütün Kadınlardan Özür Diliyorum. <https://www.yenisafak.com/gundem/butun-kadinlardan-ozur-diliyorum-302102> İndirilme Tarihi: 25.11.2021.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, M. Çınar, Ö. vd. (2018). *Din Hizmetlerine Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama Ve İzleme Çalışması*. S. Sancar (Edt.), Ankara: CEİD Yayınları.

Yılmaz, H. (2007). Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(14), 107-130.

Yılmaz, M. (2008). *İbn Hacer'in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler*. Ankara: Araştırma Yayınları.

Yiğit, İ. (2004). Memlükler Zamanında (1250-1517) kadın. *Diyanet İlmi Dergi*, 40(2), 131-144.

Zihnioğlu, Y. (2019). *Kadınsız İnkılâp Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası Kadın Birliği*. İstanbul: Metis Yayınları.

EKLER

EK-1

T.C.
KIRIKKALE VALİLİĞİ
İl Müftülüğü

Sayı : E-37682913-252.03-2440076
Konu : Tezli Yüksek Lisans

10.05.2022

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : Züleyha Meryem CAN'ın 09.05.2022 tarihli başvurusu.

İl müftülüğümüze bağlı Yuva Yıldıztepe Kur'an kursu 4/B sözleşmeli öğreticisi ve Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü öğrencisi, Züleyha Meryem CAN'ın ilgi dilekçesine istinaden, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Değişen Kadın Politikaları ve Kur'an Kursu Öğreticilerinin Bu Politikalara Bakışı" konulu tez konusu hakkında Ek-1 listede isimleri bulunan Kur'an kursu öğreticileri ile rızaları dahilinde görüşmeler yapmasını olurlarınıza arz ederim.

Hasan Hayri YAŞAR
İl Müftüsü

OLUR
Hacı Mehmet KARA
Vali a.
Vali Yardımcısı

Ek: 09/05/2022 tarihli sayılı yazı. (2 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: 7FF4E3D4-701B-46CE-A34D-17F24284B458

Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/>

Fabrikalar Mahallesi Hüriyet Caddesi 4. Sokak No:3 71100 MERKEZ /

KIRIKKALE

0 318 224 26 05

0 318 224 55 51

Bilgi için: İsmail UÇAK
Veri Hazırlama ve Kontrol
İşletmeni

EK-2

Görüşme Soruları

- 1) Diyanet İşleri Başkanlığında unvanınız nedir?
- 2) Kaç yıldır bu görevdesiniz?
- 3) Yaş grubunuz nedir?
 - i.20-30
 - ii.31-40
 - iii.41-50
 - iv.50 üstü
- 4) Eğitim durumunuz nedir?
 - i.İmam-Hatip Lisesi
 - ii.Ön Lisans
 - iii.Lisans
 - iv.Lisans Üstü
- 5) Medeni durumunuz nedir?
 - i.Bekâr
 - ii.Evli
 - iii.Boşanmış
 - iv.Eşi Ölmüş
- 6) Kaç Çocuğunuz var?
 - i.1
 - ii.2
 - iii.3
 - iv.3'den fazla
- 7) Diyanet'in kadınlara yönelik hizmetleri nelerdir? Bu hizmetlere kadınların ilgisi yeterli midir?
- 8) Diyanet'in kadınlara yönelik hizmetleri kadınların aile içinde ve toplumdaki rollerinde herhangi bir değişiklik meydana getirme gücüne sahip midir? Bu konuda izlenimleriniz nelerdir?
- 9) Diyanet'in kadınlara sunduğu hizmetler kadın hakları konusunda kadınlara bir farkındalık sağlıyor mu? Nasıl?
- 10) Diyanet'in kadınlara sunduğu hizmetler kadına yönelik şiddet ve bu şiddetle mücadele konusunda kadınlara bir farkındalık sağlıyor mu? Nasıl?
- 11) Diyanet'in kadınlara sunduğu hizmetlerin dini ve sosyal çerçevesi nedir? Bu hizmetler hangi referanslar (Kur'an, hadis, mezhep görüşü, kanaat önderi görüşü, fetvalar ya da bilimsel ve hukuki metinler) üzerinden şekillenmektedir?
- 12) Meslek hayatınız boyunca Diyanet'in kadınlarla ilgili politikalarında ne tür gelişmeler oldu?
- 13) Diyanet'te kadınlarla ilgili bir değişimin var olduğunu kabul edersek, siz bu değişimin sebeplerinin neler olabileceğini düşünüyorsunuz?
- 14) Diyanet İşleri Başkanlığında kadın çalışan (memur, vaiz, murakıp, daire başkanı, başkan yardımcısı v.s) sayısının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Kadın personel erkek personel sayıları hakkında bir fikriniz var mı?

- 15) Diyanet'te son yıllarda yönetici kadrolarında kadın personelinde yer aldığını görüyoruz; bu durumu nasıl yorumlarsınız? Sizce kadınlar din hizmetlerinde yönetici olarak çalışabilir mi?
- 16) DİB'de yönetici pozisyonunda çalışmak ister miydiniz? Neden?
- 17) DİB'de kadınların yönetici pozisyonlarında erkeklere göre az olmasının sebepleri neler olabilir?
- 18) Bir kadın olarak Diyanet'te konumuzun yükselebileceğini düşünüyor musunuz? Cevabınız olumsuz ise sebeplerini açıklar mısınız?
- 19) Çalışma hayatınız boyunca bir Kur'an kursu öğreticisi olarak cinsiyetinizden dolayı ayrımcılığa uğradığınızı düşündüğünüz zamanlar oldu mu?
- 20) Sizce erkek personel ile kadın personel, dini hizmetler alanında aynı görevleri yapabilir mi? (imamlık görevini hariç tutarsak sahada hemen hemen aynı görevlerle sorumlu tutulmaya başlandı, siz bu görev genişlemesini nasıl yorumluyorsunuz, gerekli ve doğru bir uygulama olduğunu düşünüyor musunuz?)
- 21) Müftülüklerde (Şube Müdürü, Eğitim uzmanı, Din hizmetleri uzmanı, Veri hazırlama ve kontrol işletmenliği (V.H.K.İ.) gibi kadrolarda) daha fazla kadın görevli olmasını ister miydiniz? Müftülük bünyesinde çoğunlukla erkek memurların olması hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 22) Diyanet İşleri Başkanının yardımcılarında birinin kadın olması sizin için ne ifade ediyor? Bu konumda bir kadının bulunması Diyanet'in kadın politikalarını olumlu anlamda etkiler mi?
- 23) Bazı müftü yardımcılarının kadın olması sizin için ne ifade ediyor? Kadın müftü yardımcılarını kadınlara sunulan hizmetlerin iyileştirilmesinde herhangi bir role sahip mi sizce?
- 24) Mesleğinizde karşılaştığınız en büyük zorluklar neler? Bunları aşmak için kadın idarecilerden destek almayı hiç düşündünüz mü? Denediniz mi? Kadın idarecilerin kadın personel için daha anlayışlı ve kolaylaştırıcı bir yaklaşımları olduğunu düşünüyor musunuz?

